

4-9 YAŞ ARASI ÇOCUK RESİMLERİNDE BİLİNÇDİŞİNİN YARATIMDAKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CANSU AÇIKGÖZ

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
ARALIK-2023**

4-9 YAŞ ARASI ÇOCUK RESİMLERİNDE BİLİNÇDİŞİNİN YARATIMDAKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CANSU AÇIKGÖZ

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
RESİM İŞ EĞİTİMİ BİLİM DALI

DANIŞMAN
PROF. Zeki UMay

MERSİN
ARALIK-2023

ÖZET

4-9 YAŞ ARASI ÇOCUK RESİMLERİNDE BİLİNÇDİŞİNİN YARATIMDAKİ ROLÜ

Çocukların resimleri sadece biçimlerden ibaret değildir; derin anlamlar barındıran, çocuğun duygu ve düşüncelerini aktaran bir ifade aracıdır. Resimler aynı zamanda çocuğun ilgi alanlarını, içsel çatışmalarını, deneyimlerini, yaşam ortamlarını ve dile getirilmemiş sorunlarını anlamak için bir fırsat sunar. Resim, çocuğun bireyselliğiyle ilgili ipucu sağlamakta kalmaz; aynı zamanda bir iletişim aracı olarak sembolik bir şekilde çocuğun bilinçdışını yansıtır. Çocuklar belirli duyguları aktarırken benzer nesneleri çizmeye veya benzer renkleri kullanmaya eğilimlidirler. Bu nedenle çocukların çizdikleri resimlerin analiz edilmesinin, çocuğun zihinsel dilini anlama konusundaki önemi görülmektedir. Bu durum, Carl Jung'un insanların nesiller boyunca paylaştığı ortak duygular ve çağrışımlarla özdeşleştirdiği sembollere karşılık gelen arketip kavramının önemini açıklamaktadır. Bu çalışma, çocukların resimler yoluyla kendi dünyalarını ifade etme süreçlerini incelemiştir. Bu çalışmanın hedefi, bilinçdışının resimlerdeki içerik, biçim ve renk gibi unsurlarla nasıl ilişkilendiğini anlamaktır. Çalışmada, derinlemesine bir analiz için nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Katılımcı seçiminde amaçlı örnekleme tekniği benimsenmiş ve elde edilen veriler Hermeneutik (yorumsama) tekniği ile analiz edilmiştir. Tezin yazımında yararlanılan kuram; bilinçdışı ve yaratıcılığın kökenine odaklanan, yaratıcılığın altında yatan güdülerini sorgulayan Psikanalitik Yaratıcılık Kuramı'dır. Bu kuram, Sigmund Freud'un savunma mekanizmaları ile Carl Jung'un arketip kavramlarını içermektedir. Çalışma, amaçsal örnekleme tekniği kullanılarak seçilen "şema öncesi" ve "şematik dönem" çocuk resimlerini içeren nitel araştırma yöntemlerini temel almıştır. İlgili uzmanlarla beraber çalışmaya uygun görülen 15 katılımcının resimlerinde aile, rüya, depresyon ve dijital medyadaki bazı karakterler gibi unsurlar yer almaktadır. Resimlerde yer alan imgelerin aynı zamanda Jung'un bireyselleşme, durumsal ve simgesel arketipleri doğrultusunda katılımcıların resimlerine yansımakta olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda katılımcıların çizdikleri resimlerin arkasında vermiş oldukları yazılı ifadeler, araştırmacının hermeneutik tekniğiyle yaptığı resim analizlerini desteklemiştir. Katılımcıların yaşam ortamlarında deneyimledikleri olumsuz süreçler, çizdikleri resimlerde yer alan simgelerle açığa çıktığı görülmektedir. Bu simgeler katılımcıların hem içsel hem de dışsal faktörlerden etkilendiklerini ve çocukların bilinçdışı dürtülerine dair ipucu sağlamaktadır. Katılımcıların resimlerinin yaptıkları resimlerle psikolojileri arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir araç olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuk Resimleri, Bilinçdışı, Yaratıcılık, Arketip.

ABSTRACT
THE ROLE OF THE UNCONSCIOUS IN CREATION IN THE PAINTINGS OF
CHILDREN BETWEEN 4-9 YEARS OLD

Children's drawings go beyond mere shapes; they serve as a form of expression laden with profound meanings that articulate the feelings and thoughts of the child. Additionally, drawings offer a unique opportunity to comprehend a child's interests, internal conflicts, experiences, living environments, and unspoken issues. Drawing is not merely a window into the child's individuality; it also, as a mode of communication, symbolically mirrors the child's unconscious. When expressing specific emotions, children tend to depict similar objects or use analogous colors. Consequently, the significance of analyzing drawings created by children becomes evident in deciphering the child's mental language. This underscores the importance of the concept of archetypes, aligning with Carl Jung's identification of symbols associated with shared emotions and perceptions across generations. This study delved into the processes by which children articulate their world through drawings. The objective was to comprehend how the unconscious is interconnected with elements such as content, form, and color in paintings. In this study, document analysis, a qualitative research method, was employed for a thorough examination. The participant selection utilized a purposeful sampling technique, and the gathered data underwent analysis employing the hermeneutic technique. The theoretical framework underpinning this thesis is the Psychoanalytic Theory of Creativity, which centers on the unconscious and the origins of creativity, scrutinizing the motivations that drive creativity. This theory encompasses Sigmund Freud's defense mechanisms and Carl Jung's archetype concepts. The study was grounded in qualitative research methods, encompassing drawings from both the "pre-schema" and "schematic period" of children. These drawings were selected using the purposive sampling technique, and the 15 participants collaborated with relevant experts. The paintings depicted elements such as family, dreams, earthquakes, and characters from digital media. Notably, it was observed that the images in the paintings aligned with Jung's archetypes of individualization, situational contexts, and symbolism. Simultaneously, the written statements accompanying the participants' drawings supported the interpretative analyses conducted by the researcher using the hermeneutic technique. The symbols within the drawings unveiled the adverse experiences encountered by the participants in their living environments, highlighting the influence of both internal and external factors and providing insights into the unconscious impulses of children. The participants' drawings emerge as a significant tool for comprehending the intricate relationship between their psychological states and the images they create.

Keywords: Children's Drawings, Unconscious, Creativity, Archetype.

TEŞEKKÜR

Profesyonel deneyimleri, değerli geri bildirimleri ve tez sürecindeki rehberliği bu tezin başarılı bir şekilde tamamlanmasına önemli katkılar sağladı. Sevgili danışmanım Prof. Zeki UMay'a gösterdiği ilgi, sabır ve destek için minnettarlık duyuyorum. Tez çalışmamın tamamlanmasında sağladığı katkılarından dolayı içtenlikle teşekkür ederim.

Yüksek lisans sürecindeki her adımda yanımda olan ve değerli katkılarıyla yol gösteren Doç. Dr. Emrah UYSAL ve Prof.Dr. Arzu UYSAL'a içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Profesyonel bilgi ve deneyimleriyle, gösterdikleri ilgi ve sundukları destek benim için çok kıymetliydi. İlgili yaklaşımları ve olumlu enerjileriyle beni her zaman motive ederek yeni bakış açıları kazanmamı sağladılar. Desteklerini hiç eksik etmeyerek bu yolculuğu daha verimli kıldıkları için her zaman anlayışlı tutumlarıyla bana güvendikleri ve akademik gelişimimde önemli bir rol sahibi oldukları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunmamda yer alan, zamanını ayırıp ilgi, beceri ve değerli donanımlarını esirgemedi sunan jüri üyem Prof. Dr. Mustafa ÇAPAR'a verdiği değerli geri bildirimler ve tez çalışmamda sağladığı katkılar için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Beni yetiştiren, bugünlere getiren sevgili babam Mehmet Ali AÇIKGÖZ ve biricik annem Zarife AÇIKGÖZ'e teşekkür ederim. Hayatımın her anında yanımda oldukları ve her zaman desteklerini esirgemedikleri için minnettarlığımı sunarım.

Verdiğiniz değerli katkılar için bir kez daha teşekkür ederim.

Saygılarımla,

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
BÖLÜM 1 GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	2
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Araştırma Problemi	3
1.4. Sayıtlar	4
1.5. Sınırlılıklar	4
1.6. Tanımlar	4
BÖLÜM 2 ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	5
2.1. Çalışmanın Kuramsal Temeli	5
2.1.1. Yaratıcılık Kavramı ve Çocuk	5
2.1.2. Yaratıcılığın Zihinsel Süreçleri.....	8
2.1.2.1. Algı.....	8
2.1.2.2. İmge.....	10
2.1.2.3. Duygu.....	11
2.1.2.4. Simge.....	13
2.1.2.5. Hayal Gücü (İmgelem).....	14
2.1.2.6. Mecaz.....	16
2.1.3. Çocuk Resimlerinin Gelişim Basamakları.....	17
2.1.3.1. Şema Öncesi Dönem (4-7).....	18
2.1.3.2. Şematik Dönem (7-9).....	20
2.1.4. Çocuk Resimlerinde Ortak Anlatımlar	21
2.1.4.1. Kompozisyon, Çizgi ve Renklere Bağlı Anlatımlar.....	22
2.1.4.2. İnsan Figürünün Yerleşimi ve Detaylara Bağlı Anlatımlar.....	25
2.1.5. İletişim Aracı Olarak Resim.....	28
2.1.6. Bilinçlilik ve Bilinçdışı.....	28
2.1.7. Psikanalitik Yaratıcılık Kuramı.....	29
2.1.8. Jung ve Bilinçdışı Kavramı.....	32
2.1.8.1. Arketipler.....	33
2.1.8.2. Bireyselleşme Arketipleri.....	34
2.1.8.3. Durum Arketipi.....	35
2.1.8.4. Simgesel Arketipler.....	36
2.2. İlgili Çalışmalar	57
2.2.1. Ulusal Araştırmalar.....	37
2.2.2. Uluslararası Araştırmalar.....	41
BÖLÜM 3 YÖNTEM	43
3.1. Araştırma Yöntemi	43
3.2. Çalışma Grubu.....	44
3.3. Veri Toplama Araçları.....	44
3.4. Veri Toplama Süreci	45
3.5. Verilerin Analizi.....	45
BÖLÜM 4 BULGULAR.....	47
4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	47
4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	65
4.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular	75

4.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular	84
BÖLÜM 5 TARTIŞMA	87
5.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Tartışmalar	87
5.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Tartışmalar	91
5.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Tartışmalar	100
5.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Tartışmalar	103
BÖLÜM 6 SONUÇ VE ÖNERİLER.....	105
6.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar	105
6.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar	106
6.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar.....	108
6.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar	109
6.5. Öneriler.....	110
KAYNAKÇA	111
EKLER	119
EK-1 ETİK BEYANI.....	119
EK-2 ORJİNALLİK RAPORU	120
EK-3 ÖZGEÇMİŞ	121
EK-4 AİLE İZİN FORMU	122

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1 <i>Katılımcıların resimlerinde yer verdiği içerikler</i>	47
Tablo 2 <i>Resimlerde en çok yer verilen biçimler</i>	65
Tablo 3 <i>Resimlerde en çok tercih edilen renkler</i>	72
Tablo 4 <i>Resimlere ilişkin katılımcı ifadeleri</i>	84

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Katılımcı 1'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)	49
Şekil 2 Katılımcı 2'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 8)	50
Şekil 3 Katılımcı 3'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	51
Şekil 4 Katılımcı 4'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 9)	52
Şekil 5 Katılımcı 5'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 9)	53
Şekil 6 Katılımcı 6'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 8)	54
Şekil 7 Katılımcı 7'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)	56
Şekil 8 Katılımcı 8'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 4)	57
Şekil 9 Katılımcı 9'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	58
Şekil 10 Katılımcı 10'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	59
Şekil 11 Katılımcı 11'in resmi cinsiyet: kız/ yaş: 7	60
Şekil 12 Katılımcı 12'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 5)	61
Şekil 13 Katılımcı 13'ün resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	62
Şekil 14 Katılımcı 14'ün resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	63
Şekil 15 Katılımcı 15'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	64
Şekil 1 Katılımcı 1'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)	66
Şekil 2 Katılımcı 2'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 8)	67
Şekil 3 Katılımcı 3'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	68
Şekil 4 Katılımcı 4'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 9)	68
Şekil 5 Katılımcı 5'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 9)	69
Şekil 6 Katılımcı 6'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 8)	70
Şekil 7 Katılımcı 7'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)	70
Şekil 8 Katılımcı 8'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 4)	71
Şekil 9 Katılımcı 9'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	71
Şekil 10 Katılımcı 10'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	72
Şekil 11 Katılımcı 11'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	72
Şekil 12 Katılımcı 12'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 5)	73
Şekil 13 Katılımcı 13'ün resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	73
Şekil 14 Katılımcı 14'ün resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	74
Şekil 15 Katılımcı 15'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	74
Şekil 1 Katılımcı 1'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)	77
Şekil 2 Katılımcı 2'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 8)	77
Şekil 3 Katılımcı 3'ün resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	78
Şekil 4 Katılımcı 4'ün resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 9)	78
Şekil 5 Katılımcı 5'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 9)	79
Şekil 6 Katılımcı 6'nın resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 8)	79
Şekil 7 Katılımcı 7'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)	80
Şekil 8 Katılımcı 8'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 4)	80
Şekil 9 Katılımcı 9'un resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	81
Şekil 10 Katılımcı 10'un resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	81
Şekil 11 Katılımcı 11'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	82
Şekil 12 Katılımcı 12'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 5)	82
Şekil 13 Katılımcı 13'ün resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 7)	83
Şekil 14 Katılımcı 14'ün resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	83
Şekil 15 Katılımcı 15'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)	84

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Çocuklar, sözlü olarak ifade edemedikleri ve derin anlamlar barındıran duygularını, düşüncelerini veya deneyimlerini resimler aracılığıyla bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ifade ederler. Çocuklar sembollerle; iç dünyalarını ve anlık duygularını, geçmişte kendisinde iz bırakan anlarını veya devam eden sorunlarını aktarabilirler. Çocukların resimlerindeki bu semboller, çocuğun duygusal dünyasını daha iyi anlamak ve stresli durumları atlatmasına yardımcı olmak amacıyla kullanılabilir.

Çocuk doğduktan sonra büyüme dönemi, farklı aşamalara ayrılır ve her aşamanın davranışsal ve psikolojik özellikleri farklılık gösterir. Bu nedenle çocuklar, gelişim düzeylerine uygun olarak ve yaratıcılıklarını kullanarak çeşitli türde resimler yaparlar. Çocuklar, farklı özelliklerle ve yaratıcı olma yeteneğine sahip olarak dünyaya gelirler. Temel özellikleri, doğdukları anda aileleri ve yaşadıkları çevre aracılığıyla edinirler, bu da yaşamlarının ilerleyen yıllarında belirginleşir. Bu bağlamda, çocuklar, resimler aracılığıyla yaşam ortamlarını ve deneyimlerini yaratıcı bir şekilde ifade ederler (Kol, 2013).

Yaratıcılık; kişinin kendini keşfettiği, yaşam boyu devam eden bir olgudur. Yaratıcılık, nesiller boyu çocukların zihinsel, duygusal gelişimine yardımcı olan bir özellik olmuştur. Şema öncesi ve şematik dönem çocuğun 4 ile 9 yaş aralığını kapsamaktadır. Çocukların yaratıcı düşünme becerilerini bu yaşlarda etkin kullandığı görülmektedir. Sembolik temsillerin yer aldığı ve mantığın geri planda olduğu bu dönemlerde çocuk sınırlandırılma ve kısıtlama olmadan kendini daha özgür bir şekilde ifade etmektedir. Bu dönemde yapılan resimler, çocukların dürtülerinin, bilinçdışı duygularının, sezgilerinin ve içgüdülerinin birer ürünü olarak kabul edilebilir. Kişinin farkında olmadığı ancak davranışlarını etkileyen zihinsel süreçlerin bütünü bilinçdışı olarak adlandırılır (Tarlacı, 2009). Çocuklar, duygularını, algısal imgelerini, içsel problemlerini veya bilinçdışı isteklerini resimleriyle görsel hale getirirler (Banko, Çallı ve İlhan, 2017).

Çocuğun davranışlarından algısına, yaratıcılıktan kişisel kimliğine kadar birçok durum hatta sanatsal ve zihinsel süreçleri arasındaki ilişki, çizdiği resimlerinde değerlendirilebilir. Bireyin zihinsel sürecini değerlendirirken en temel düzeyde, Freud'un psikanaliz kuramı bağlamında zihnin yapısının incelenmesi gerekmektedir. Psikanalitik yaratıcılık kuramı, yaratıcılığın kökenini ve altında yatan güdülerini sorgular. Bu kuramların ortaya çıkmasıyla birlikte yaratıcılık ile ilgili araştırmaların sayısı artmıştır (Kıvanççı, Safarov ve Yapıcıoğlu Ayaz, 2019). Psikanaliz, yaratıcılığı olumlu bir savunma mekanizması olarak tanımlar ve

yüceltir. Psikanalizin, yaratıcılık faaliyetlerinin doğasını incelediği düşünüldüğünde; psikoloji ile sanatın birçok noktada kesiştiği görülür. Freud'un çalışmalarında, savunma mekanizmalarıyla kişilerin bastırılmış dürtülerini açığa çıkarmak istediği bilinmektedir. Benzer bir metodla, çocukların resimler aracılığıyla dürtülerini açığa çıkarabilecekleri söylenebilir. Jung ise resimlerde yer alan imgelerin kolektif bilinçdışı arketiplerle ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Çocuk resimlerini değerlendirirken kolektif bilinçdışı, arketipsel imgeler ve sembollere dikkat edilmelidir (Çankırılı, 2022). Jung'un verileriyle yorumlandığında, bu durum kolektif bilinçdışının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Tosun, 2015). Carl Jung'un teorilerine göre arketipler, insanların davranışlarını bilinçdışı düzeyde etkileyen zihinsel yapılar olarak kabul edilir. Ayrıca arketipler, insanlık tarihinden gelen kolektif bilinçdışı unsurlardır ve sembolik olarak ifade edilebilirler. Arketip imgeler farklı biçimler alabilir ve semboller, imgeler, mitler, masallar, efsaneler, rüyalar, dini ritüeller gibi yollarla da ortaya çıkabilir. Çocukların farkında olmadıkları dürtüler, çizdikleri resimlerdeki imgeler aracılığıyla fark edilebilir hale gelir (Çelikkan, 2017). Çocukların psikolojik ve zihinsel süreçlerine dair mesajlar içeren resimlerin alt anlamlarını okuyabilmek için içerik, biçim ve renk analizleri yapılabilir. Yapılan analizler, çocukların resimlerinde neyi ifade ettiklerini, neyi iletmek istediklerini ortaya koyabilir.

1.1. Problem Durumu

Bu çalışma, çocukların resimleri aracılığıyla bilinçdışının yaratıcı süreçlerdeki rolünü sorgulamaya ve onların iç dünyalarını anlamayı hedefleyen bir iletişim aracı olduğu konusuna odaklanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, çocukların resim yaparak kendi dünyalarını ifade edebildikleri süreçteki içsel duygu durumlarını, düşüncelerini, ilgi alanlarını ve bilinçdışı duygularını; biçim, içerik ve renk özelliklerini inceleyerek yaratıcılıktaki yansımalarını keşfetmek ve resim aracılığıyla onların iç dünyalarını anlamak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın hedefleri arasında, öncelikle çocukların hangi temaları daha çok tercih ettiklerini ve bu konuları nasıl yansıttıklarını ortaya çıkarmak bulunmaktadır. Ayrıca, temalarda görülen değişikliklerin farklı yaş grupları arasında nasıl bir varyasyon gösterdiğini belirlemek amaçlanmaktadır. Çocukların resimlerinde ortaya çıkan bu göstergeler, biçim ve içerik açısından incelenirken ortak anlatımların var olup olmadığını değerlendirmenin önemli bir

parçasını oluşturacaktır. Bu araştırma; velilere, psikolojik danışmanlara, rehberlik uzmanlarına, okul öncesi ve sınıf öğretmenlerine, sanat eğitimcilerine ve sanatla ilgilenen araştırmacılara faydalı olabileceği düşünülerek oluşturulmuştur.

Resimler, yazılı araştırmalardan elde edilen verilerden farklı olarak, bilinç ve bilinçdışındaki imgeler ve simgelerle çocuğun içe dönük duygularını açığa çıkarmayı sağlar. Kişinin sözel olarak kendini yeterince ifade edemediği durumlarda, resimler etkili bir iletişim aracı olarak işlev görür. Bu etkili iletişim aracı, psikanalitik yaratıcılık kuramının verileriyle değerlendirildiğinde önemli sonuçları ortaya koyabilir. Elde edilen veriler, çocuğun çalışmalarındaki biçimsel bulguların tespit edilmesinde ve açıklanmasında önemli bir yarar sağlayacaktır. Bu sonuçlar, çocuğun ilerleyen dönemlerdeki yaratıcılığını destekleyecek yaklaşımlar için önemli sonuçlar doğurabilir. Bilinçdışının yaratıcı düşünceye yön verdiğini, çocukların resimlerinin biçimlerden ibaret olmadığını ve onların yaşamlarına dair izler taşıdığını söylemek mümkündür. Çocuklardaki sanatsal çalışmalar, zihinsel olarak herhangi bir olaydan etkilenen çocukların iç dünyasını ifade etmeleri, ihtiyaç ve sorunlarının anlaşılması bakımından önemlidir. Bu kapsamda, çocukların sanatsal yaratıcılığın oluşmasındaki etmenleri sorgulamak ve yeni bir bakış açıları kazandırmak hedeflenmektedir.

1.3. Araştırma Problemi

Yaratıcılık kavramı üzerinden çocukların bilinçdışı duyguları, resimlerinde ne tür biçimsel arketiplere dönüşmekte ve bu arketipler ne anlama gelmektedir? Bu genel problem çerçevesinde, aşağıdaki alt problemler ele alınmıştır.

Alt problemler

1. Çocukların resimlerinde bilinçdışının, yaratıcı duygulara içerik olarak yansımaları nasıldır?
2. Çocukların resimlerinde bilinçdışının, yaratıcı duygulara biçimsel olarak yansımaları nasıldır?
3. Çocukların resimlerinde bilinçdışının, yaratıcı duygulara renk olarak yansımaları nasıldır?
4. Çocukların yaptığı resimlerin arkasında yer alan yazılı ifadeler, çocuk resimlerinde bilinçdışının içerik, biçim ve renk açısından yansımalarına ilişkin bulguları destekliyor mu?

1.4. Sayıtlar

Çalışmanın verilerine dayanarak konunun serbest bırakılmasının, çocukların bilinçdışı durumlarını gerçekçi bir biçimde yansıttığı öngörülmüştür.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma, çocuğun sanatsal gelişim basamaklarından şema öncesi ve şematik dönemi (4-9 yaş) kapsamaktadır.

1.6. Tanımlar

Yaratıcılık: Yaratıcılık; merakla, kendini ifade etmek, yeni beceriler öğrenmek, özgün olmak ve dünyaya farklı bakış açısıyla bakmak demektir (Sungur, 1997).

Bilinçdışı: Bilinçdışı; vahşi dürtüleri, korkuları, ahlakdışı dürtüleri, mantıkdışı istekleri, cinsel arzuları, utanç verici deneyimleri ve bencilce istekleri kapsar ve dil sürçmeleri, serbest çağrışım, hipnoz, rüya analizleri biçimsel ifadeye dönük yaklaşımlar aracılığıyla dışa aktarılır (Jung, 2005).

Arketip: Arketip, Carl Gustav Jung tarafından psikolojide kullanılan bir terimdir. Jung'a göre, arketipler, kolektif bilinçaltında ortak olan, evrensel, kalıplaşmış semboller, motifler, düşünceler veya imgelerdir (Jung, 2006).

Sembol: Sembol, bir terimi veya kavramı temsil eden bir görüntüdür. Semboller, dilin ötesinde iletişim kurmanın bir yolu olarak kullanılır. Bir sembol, belirli bir kültüre veya gruba özgü olabilir veya daha genel olarak birçok farklı kültür veya toplum tarafından kabul görebilir (Jung, 2019).

Savunma Mekanizması: Savunma mekanizmaları, psikolojik açıdan rahatsız edici durumlarla başa çıkmak için bilinçaltı düzeyde otomatik olarak geliştirilen zihinsel süreçlerdir (Ersever ve Talbut, 2019).

BÖLÜM 2

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMEL VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.1. Çalışmanın Kuramsal Temeli

Kuramsal Çerçeve, tezin giriş ile sonuç ve/veya son değerlendirmeler arasında yer alan çalışmanın merkezi kısmıdır. Bu bölüm, çalışmanın anahtar kavramları arasındaki bağlantıları genelden özele doğru örüntüleyen ve tezin temelini oluşturan kısımdır. Aynı zamanda yapılan çalışma sürecinde, konunun tanımlandığı, araştırmanın ve teorilerin desteklendiği önemli bir bölümdür.

2.1.1. Yaratıcılık Kavramı ve Çocuk

Yaratıcılık, 20. yüzyılın başından itibaren çeşitli alanlarda araştırma konusu olmuştur. Bu konuya ilgi gösteren farklı disiplinler arasında eğitim, sanat ve psikoloji bulunmaktadır.

Yaratıcı bir süreç, önceden var olan fikirler arasında yeni bağlantılar kurmayı içerir. Yaratıcı düşünme, kavramlar arasında yeni ilişkiler kurmayı ve fikirleri farklı bir bağlamda değerlendirmeyi amaçlar. Yaratıcılık, yeni keşifler yapma veya var olanı yeniden şekillendirme çabasıdır. Aynı zamanda yaratıcılık, şeyleri icat etme eğilimini, özgün çözümler bulma yeteneğini ve çevreyi dönüştürme isteğini ifade eder (Sungur, 1997).

Yaratıcılık, içsel ve dışsal dünyalar arasında bağlantı kurma sürecidir. Bu süreci örneklemek için, bilinçdışından bilince veya hayalden gerçeğe dönüşebilen bir süreç gösterilebilir. Yaratıcılık, teknik açıdan bir süreç, kişilik özelliği veya bir ürün olarak ele alınabilir. Farklı faaliyet ve düşünce boyutlarından bilgi ve deneyimi bir araya getirerek, sabit düşünce modellerinden sıyrılarak yeni fikirler üretebilme becerisidir. Kişi aynı zamanda, kendi bağımsızlığının ve bireysel gücünün sınırlarını ve kapsamını anlamaktadır (Yazgın ve Yazgın, 2020). Yaratıcı aktivite, belirli bir fikrin varlığı ile karakterize edilir; yeni, bilinmeyen ve insanların daha önce bilmediği bir şeyi aramayı içerir. Yaratıcılık, sosyal açıdan önemli yeni değerler yaratmayı amaçlayan bir faaliyet olarak kabul edilir. Yaratıcı faaliyetlerde, ürünlerin nesnel yenilik ve özgünlük kriterlerine dikkat edilir (Oysho, 2021). Yaratıcılığı inceleyen araştırmacılar ve düşünürler, yaratıcılık kavramını tanımlarken şu şekilde yaklaşmışlardır:

Torrence'e göre (1962), yaratıcılığı eksiklikler, bilgi boşlukları, eksik unsurlar, uyumsuzluklar, sorun farkındalığı, çözüm arama, çözüm için yetersizliklerle ilgili tahminlerde bulunma, hipotezler oluşturma ve bunların yeniden doğrulanması yeteneği olarak tanımlar. E.

Torrens'in yaratıcılık modeli üç faktör içerir: hız, esneklik, özgünlük. Torrens'e göre sonuç değil, yaratıcı üretkenliği harekete geçiren özellik ve süreç önemlidir.

Jung (2016, s.63) yaratıcı bireyin özelliklerinden biri olan sezgiyi, "algılara bilinçdışı bir yoldan aracılık eden bir işlev" olarak tanımlar. Adamson ve Vernon'a göre (1977) ise yaratıcılık, estetik ve bilimsel düşüncelerin ilgi çekici nesneye dönüşmesini içerir. Taylor'a göre (1959), bilimsel yaratıcılıkla ilgilenir ve bu bağlamda yaratıcılığın beş seviyesinden bahseder: Yaratıcılık; anlatımcı, üretken, buluşçu, yenilikçi ve farklı fikirlerin türetilmesi sürecidir.

Argun'un (2012) anlatımına dayanarak, Guilford'un ortaya koyduğu temel bir fark, iki tür zihinsel işlem arasında vurgulanmıştır: yakınsama ve ıraksama. Yakınsak düşünme (yakınsama), problemi çözen kişinin ortak bir doğruya ulaşmasına odaklanır. Bu bağlamda, Guilford'un yakınsak düşünme becerisi, tek bir çözüm yoluna odaklanır ve bu yaklaşımda bilgi nesneldir. Diğer taraftan, ıraksak düşünme farklı yollarla sorunu çözer ve beklenmedik sonuçlara yol açabilir. Genel zekâ, yaratıcılığın yapısına dahil edilmez.

Yaratıcılık kavramı, günlük hayatta farklı alanlarda kullanılmaktadır. Yaratıcılık; merakla, deneylerle, kendini ifade etmekle, yeni beceriler öğrenmekle veya dünyaya yeni ve ilginç bakış açıları bulmakla ilişkilidir. Yaratıcı etkinliğin nesnesi bilim, teknoloji, doğa, sanat, insan ve toplum olabilir. Modern toplumun maneviyatı edebiyat, sanat ve bilimin duygusal etkisi tarafından belirlenmektedir. Yaratıcılık; sanatsal, bilimsel ve teknik yaratıcılık olmak üzere kendi içinde türlere ayrılır. Yaratıcılık, erken çocukluk döneminden başlayarak çocuğun aile ve okul içindeki etkinliklerinde de önemli bir konu haline gelir (Sungur, 1997). Sanat eğitimi, aile ve okul içinde gerçekleştirilen yaratıcı etkinliklerle başlamaktadır. Bu bağlamda, yaratıcılığın tarihçesi, tanımları, yaratıcı süreçlerin değerlendirilmesi; yaratıcı bireylerin ortaya çıkışı ve bu yaratıcılığı destekleyen eğitimsel faktörler, sanat eğitimi kapsamında detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Çocukların ürettikleri resimler, farklı uzmanların ilgi alanına girmiştir (Sanat tarihçileri, psikologlar, eğitimciler, biyologlar, sosyologlar). Çocuk resimleri, çocuğun kişiliğinin pek çok gizli yönünü ortaya çıkarırken çeşitli bakış açılarına ulaşmak için farklı hedeflere odaklanır (San, 2020). Resim, okul içinde ve dışında çocuğun gerçekleştirdiği bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Resim yapmak, çocuğun kendi benliğini tanımasını, iletişim becerilerini geliştirmesini sağlamaktadır. Çocukların duygularını, olayları ve olguları mevcut araçları kullanarak ifade etmelerine yardımcı olacakları bir ortam yaratmaktadır. Çocuklar hayal güçlerini kullanarak yeni kavramlar oluşturmayı ve fikirler arasındaki bağlantıları keşfetmeyi öğrenirler (Mamur ve Özsoy, 2019). Çocuklar, resim yaparak sembolik düşünme yeteneklerini

geliştirirler ve resimler aracılığıyla daha derin ve kapsamlı düşünme becerisi kazanırlar. Resim yoluyla kendilerini ifade ederek dünyayı anlamaya başlarlar ve bilinçli, bilgili ve yaratıcı bir şekilde sosyal rollerini üstlenebilirler. Çocuğun bağımsız, pratik ve yaratıcı etkinlikleri ile çizim, yaşamı anlamlandırmasına katkı sağlar. Çizim süreci, gözlem yeteneğini ve yaratıcılığını geliştirir.

Hafıza, düşünme, hayal gücü ve duygusal yönler de dâhil olmak üzere birçok zihinsel süreç, çizim aracılığıyla şekillenir ve gelişir. Çocuk, duygusal durumunu yaratıcılık yoluyla ifade etme fırsatına sahip olur. Öğrenme ve gelişme sürecindeki sanatsal etkinlikler, çocuğun gelişen becerilerine katkıda bulunurken aynı zamanda toplumda özgür ve bağımsız bir birey olmasını sağlar. Bu süreç, çocuğun duysal keşfi ve aktif öğrenmesi ile ilişkili olarak yaratıcılığını destekler. Ayrıca, bilişsel deneyimini düzenler ve düşünmesini, hafızasını harekete geçirir (Yolcu, 2022). Bu süreç, çocukların yaşam fenomenlerini daha derinlemesine algılamalarına ve yansıtmaalarına yardımcı olur.

Çocuğun duyguları, düşünceleri ve deneyimleri, sanatsal bir imge oluşturur. İmge oluşturma sürecinde çocuk; kendi mizacını, karakter özelliklerini, tercihlerini ve ruh halini ifade eder (Buyurgan ve Buyurgan, 2022). Düşünme becerilerinin gelişimi, bağımsız ve özgür davranışlarda ortaya çıkar; örneğin uygulama araçları, temalar, kişinin kendi görevinin tanımı ve onu çözme yolları gibi eylemlerde kendini gösterir. Düşünme ve planlama eylemi çocukların stres ve gerginlikle başa çıkmasını sağlarken yaratıcı düşünce süreci onları zihinsel olarak daha aktif, meraklı ve yenilikçi yapar. Yaratıcı düşünme, bir şey hakkında yeni bir şekilde düşünme yeteneğidir ve bir soruna yeni bir yaklaşım geliştirmeyi öğrenmeyi içerir (Kırıçoğlu, 2019).

Doğumdan itibaren çocuklar öğrenmeye başlar ve bu erken öğrenme dönemi son derece kritik bir aşamadır. Bu evre, çocuğun hayatı boyunca kazanacağı birçok alışkanlığı ve davranışı geliştirdiği önemli bir süreçtir. Çocuğun 2 ila 6 yaş arasındaki süreci, çocuğun yaratıcılığının gelişimi açısından yaşamının en verimli dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde çocuk, yeteneklerini ve yaratıcılığını ilk kez keşfetmeye başlar. Bu süreç, çocuğun evde ve okulda sanatsal faaliyetlerini içerir (Çelebi Öncü, 2021).

Okul öncesi dönem, çok amaçlı bir öğrenme sürecini barındırır. Çocukların bilişsel yetenekleri gelişir, doğa fenomenlerini ve sosyal olayları öğrenirler. Ayrıca, çocuklar bireysel nesneler ve fenomenler arasında bağlantılar kurar ve bunları mecazi bir biçimde yansıtır. Okul öncesi dönem, çocuğun ruhsal kişiliğinin şekillendiği, çevresini anlamaya başladığı bir dönemdir. Bu evre, beyin gelişimine, özerklik kazanımına, kimlik olgunlaşmasına ve dış dünya ile bağlantıların kurulmasına yardımcı olur (Dere, 2019). Okul öncesi dönemin sonunda, bireyin otokontrolü artar ve bu durum çocuğun kendi bilincinin konusu haline gelir. Bu durum,

öz farkındalığın gelişiminde yeni bir aşamayı işaret eder. Davranışlar kendiliğinden gelişir ve ahlaki normlar içselleştirilir. Okul öncesi çağda zihinsel işlevlerin koordinasyonu gelişir ve bu gelişen zihinsel işlevler, görsel figüratif düşünme ve anlamsal bellek için temel oluşturur. Bu yaşta çocuklar, keşfetmeye ve öğrenmeye büyük bir istek duyarlar. Nesnelerin özelliklerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini öğrenme yetisi bu dönemde gelişir. Okul öncesi çağda çocuklar için resim, çevrelerini tanıma aracı olarak kullanılır ve kendi başına bir amaç değildir. Resim, çocuğun özel beceriler ve yetenekler geliştirmesine olanak sağlar; ileride onlara büyük ölçüde yardımcı olacak olan el-göz koordinasyonunun da gelişmesinde etkilidir (Yazgın ve Yazgın, 2020).

Okul öncesi bir çocuğun görsel yaratıcılığı, gerçek nesneleri sıra dışı bir şekilde görme ve kullanma yeteneğini ifade eder. Aynı şekilde, okul öncesi bir çocuğun resim etkinliğindeki yaratıcılık; duygusal algılama, resimsel beceriler ve genel/özel niteliklerine dayanan kişisel bir oluşumdur. Yaratıcılık, çocuğun gelişimi ve kişiliğinin oluşumunu etkileyen bir faktördür. Çocuğun hayal gücü ise onun çeşitli izlenimleri ve deneyimlerine dayanmaktadır. Çocuğun resimleri, karşılanmayan psikolojik ihtiyaçlarını ve arzularını ifade etme eğilimini yansıtabilir. Resim, çocuğun içsel yapısını ortaya koymanın yanı sıra saldırgan davranışlar, korku ve kaygı gibi duygularını yatıştırıcı bir yöntemdir (Sancak Aydın, 2019). Yaratıcı düşünceyi geliştirmek için çocukların sanatsal faaliyetlerini teşvik etmek ve onlar için uygun koşulları oluşturmak önemlidir. Sanatsal faaliyetlerden elde edilen sonuçların, çocukların kişisel özelliklerini ortaya çıkarabilir. Her çocuğun kendine özgü bir karakteri vardır, düşüncelerini yansıtırken içlerinde saklı tuttukları anlamı resim yoluyla görünür kılabilirler.

2.1.2. Yaratıcılığın Zihinsel Süreçleri

Yaratıcılık, duyuşsal ve zihinsel süreçlerin birleşimiyle gelişmeye başlar. Bu süreçte duygu, algı, imge, hayal gücü ve simge önemli bir rol oynar. Bu unsurlar, yaratıcılığın anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir. Yaratıcı süreç, insanın yaşamının her alanında var olan temel bir yetenektir. İnsan beyninin geniş düşünce kapasitesi ve bu düşünceler arasında çoklu bağlantı kurabilme becerisi, yaratıcı düşünme sürecini ortaya çıkarır. Bu düşüncelerin ve kombinasyonların hepsi birbirleriyle ilişkilidir.

2.1.2.1. Algı

İnsanlar, kendileri ve çevreleriyle duyular aracılığıyla iletişim kurarlar. Görme, duyma, koklama, tatma, dokunma gibi temel duyuları kullanarak içsel ve dışsal uyaranlar hakkındaki

bilgilerin işlenmesi ve bütünleştirilmesi, bireyin algılama sürecini oluşturur (Mamur ve Özsoy, 2019). Duyusal bilgi, sinir yollarıyla beyne iletilir ve daha sonra beyinde işlenerek "algı" adını alır. Algı ve duyu, farklı iki olgu olarak kabul edilir. Algı, gerçeklik ile onun temsili arasında aracılık yapar; duyular ise gerçek verilerden türetilen yeni bilgi biçimlerinin oluşmasına yol açan bir süreçtir (San, 2020).

Algısal gelişim, fiziksel gelişimle ilişkilidir. Algı; fiziksel uyaranların duyu organlarıyla etkileşimi sonucunda nesnelerin, durumların ve olayların fark edilmesidir. Tüm görseller, dünyayla ilgili bilgilerin temelini oluşturur. Bu süreç aynı zamanda düşünmenin analiz, sentez, karşılaştırma ve genelleme gibi faaliyetleriyle birlikte şekillenir. Algı, bilişsel ve sosyal gelişimin temel şartıdır. Algılanan şey, gerçekliğin doğrudan bir yansımasıdır ve insan zihninin işleyişi hakkında çıkarımlar yapmasını mümkün kılar (Mamur ve Özsoy, 2019). İçsel faktörler duyguları, geçmiş deneyimleri, bireyin psikolojik ve zihinsel durumlarını içerirken dışsal faktörler sosyal ve fiziksel çevreyi içerir. Sanat, görsel ve işitsel duyularla ilişkilidir (Arğın, 2021). Çocuk, içsel bir model oluşturarak kendi deneyimlerini veya geçmişinde yaşanmış olayları zihninde canlandırır (Güven, 1996). Psikolojide algı, duyusal verileri anlam yüklü kavramlara dönüştürmeyi hedefleyen zihinsel bir süreç olarak kabul edilir.

Algısal gelişim, çocukların duyguları nasıl algıladığını, yorumladığını ve anlamaya başladığını ifade eder (Güven, 1996). Çocuğun algılama yeteneğinde, zekâ, zihinsel, fiziksel ve sosyal çevredeki deneyimler önemli bir rol oynar. Görsel algı için temel unsurlar aynı zamanda nesnelerin rengi, boyutu, şekli ve hareketliliğidir. Görsel algı, renklerin ve şekillerin tanınmasını, mesafelerin tahmin edilmesini sağlar. Çocuklar için konuşmayı veya yürümeyi öğrenmek gibi görsel algı da gelişimsel bir süreçtir (Karayağmurlar, 1990).

Okul öncesi çağda resim yapmanın çocuğun algısının gelişimi üzerinde etkisi vardır. Her çocuğun temsil ettiği duyguların, kendine özgü bir gerçekliği vardır. Çocukların resimleri bütünsel bir aktivite olarak, bir zihinsel karaktere sahiptir. Çocuğun görsel algısının ve fikirlerinin özellikleri, motor gelişimi, düşünme özellikleri ve gerçeğe karşı tutumu ile ilişkilidir. Bir çocuğun resimlerinin özellikleri, çocuğun algısal eylemlerini, duyusal düşünme doğasını, bellekteki görüntülerin özelliklerini ve nesnelerle eylemlerini yansıtır (Beyoğlu, 2015). Bu bağlamda çocuklar bir nesnenin yalnızca bireysel özelliklerini değil, aynı zamanda nesneyi bir bütün olarak tanırlar. Çocukta çizim gelişiminin farklı aşamalarında, bu bileşenler farklı oranlarda ortaya çıkar.

2.1.2.2. İmge

İmge, bir görüntünün veya belirli bir şeyin yansımasıdır. İmge, belli bir zamandan kopmuş görüntüler düzenidir. Her imgede farklı görme biçimleri yatar. İmge, anlatılmak istenilen, düşünülen, hayallerin kelimelerle, resimlerle ya da farklı ifade yollarıyla aktarılmasıdır. İmge, bilinçdışının yansımasıdır ve kişinin zihniyle buluşarak yeniden anlam kazanmasıdır. Beyin dış dünyada algıladığı kavram veya nesneleri bilinçdışında depolar, imgeler de bu depolamada yer alan unsurlardır (Karabulut, 2015). İzlenimlerin, algı süreçlerinin, hayal gücünün ve düşünmenin etkileşimi sonucu oluşan nesnenin görünümüdür. Sanatsal imgenin oluşumu, nesnel ve öznel başlangıçların ayrılmaz bir birliğidir. Nesnel, insan bilincinden bağımsız olarak var olan gerçeklikten kaynaklanır, öznel ise kişinin duygusal ve hayali algısı, bakış açısı ve becerisiyle ilişkilidir.

Zihinsel imgeler, kişilerarası iletişim sürecinde önemli ve etkili bir rol oynar. Aynı zamanda imge, nesnel gerçekliğin insan zihnine yansımasıdır (Çakmak ve Geçmiş, 2014). Zihinsel imgeleme, duysal algıya benzer ancak duysal uyarıların yokluğunda meydana gelen bir deneyim olarak görülmektedir. İmge, çocuğun bilincinde zihinsel süreç yoluyla bir fikir olarak ortaya çıkar, duysal algılara dayalı olarak bu bilgiyi görünür kılar. Bu yaklaşım düşünme yoluyla ortaya çıkan, fikrin sistematik birliğidir (Işıldak, 2008).

San (1979), zihinde kalan bu görsel imgeyi tanımlamaktadır. Bilinçdışı katmanlardan bilince yansıyan, gerçekle bağlantısı olmayan ancak son derece canlı olan bu görüntüleri ise sanrısız imgeler olarak adlandırmakta ve bunları algı yanılsamaları olarak değerlendirmektedir. San'a göre, bu imgeleri, simgeler (semboller) aracılığıyla biçimlendirip kullanma süreci hallerle şekillenir.

İmgeler, sanat, edebiyat, rüyalar, semboller, reklamlar ve iletişimdeki diğer birçok alan üzerinde etkilidir. Felsefe ve psikoloji açısından, imge, insan zihnindeki algısal, duygusal veya sembolik bir yapı olarak ele alınabilir. Carl Jung, imgelerin kolektif bilinçdışıyla ilişkilendirilen derin anlamları olduğunu öne sürer. Ona göre, bazı imgeler evrensel olarak paylaşılır ve kültürler arası benzerlikler gösterir. Rüyalar da genellikle bilinçdışındaki imgelerin açığa çıktığı yerler olarak kabul edilir. Jung, bilinçdışının kolektif ve kişisel olmak üzere iki temel katmana sahip olduğunu düşünmüştür. Kolektif bilinçdışı, insanlık tarihinde ortak olarak paylaşılan semboller, motifler ve imgelerle doludur. Bu kolektif imgeler, Jung'un "Arketip" olarak adlandırdığı evrensel sembollerdir (Bobroff, 2020). Örneğin, kahraman, ana, baba, gölge gibi arketip imgeler, insanların ortak deneyimlerinden kaynaklanır ve farklı kültürlerde benzerlikler gösterebilir. Jung'a göre, bilinçdışı imgeler rüyalarda, mitlerde ve sembollerde kendini gösterir.

Rüyalar, bilinçdışındaki imgelerin ve sembollerin açığa çıktığı yerlerdir. Jung, rüyaların içeriğinin anlamının çözülmesiyle, kişinin içsel dünyasını anlamada ve kişisel gelişimde yardımcı olabileceğini savunmuştur.

2.1.2.3. Duygu

Günlük yaşantının herhangi bir anında dış uyaranlara bağlı olarak çok çeşitli duygular yaşanabilmektedir. Duygular, vücudun olaylara, durumlara, insanlara, çevreye bağlı verdiği fizyolojik bir tepkidir. Duygu, kendine ait düşünceleri, psikolojik ve biyolojik durumları ve buna karşılık gelen eyleme geçme isteğidir. Bu, bilinçli veya bilinçsiz bir algı deneyimiyle tetiklenebilir. Duygular, insanların kendilerini ve birbirlerini anlamayı öğrenmeleri açısından önemlidir. Dilsel, fiziksel ve sezgisel iletişiminin yanı sıra duygular da bir iletişim aracı olmaktadır. Duygular bireysel olarak yaşanır, çeşitlenir ve dönüşür. Duygu, şu anda sahip olunan ruh haliyle uyumlu olan görüntüleri seçme yeteneğine sahiptir. Bir zamanlar yaşanmış bir duyguyu kendinde uyandırmak ve zihinsel deneyimler ve bedensel fenomenlerle kendini gösterir (Çınar ve Özyılmaz, 2019). Duygular aynı zamanda yaratıcı kişiliğin, dış veya iç nesnel gerçekliğinin ruhsal yansımasının görüntüsüdür. Yaratıcılık süreci, bireyin kişilik özellikleri, hisleri ve duyguları arasındaki ilişkiye dayanarak oluşmaktadır.

Duygusal gelişim, insan doğduğunda başlar ve çocuk büyüdükçe ve çevresiyle etkileşime girdikçe aşamalı olarak ilerler. Yeni doğan bir bebek hem fiziksel hem de sosyal çevreyi keşfetmesi için bağ ilişkilerini oluşturmaya ihtiyaç duyar. Çocuk özerk ve bağımsız bir birey olarak büyüme yolunda ilerler. Bu nedenle, her çocuğun farklı olduğunu ve kendi hızında geliştiğini belirtmek mümkündür. Çocukların duygularını, davranışlarını anlamak, onlarla etkileşimde bulunmak ve destek olmak açısından son derece önemlidir (Karayağmurlar, 1990). Çocuklar, okul öncesi çağdan itibaren kendi duygularını ve başkalarının duygularını tanıma ve düzenleme becerisi geliştirirler. Bu beceriler, çocukların akran ilişkilerinde başarılı olmalarını ve öğretmenler tarafından olumlu şekilde değerlendirilmelerini sağlar. Duygusal gelişim, birçok bileşeni içeren karmaşık bir olgudur ve her çocuğun hayatında önemli bir rol oynar. Çocukların duyguları genellikle anlık ve kendiliğindendir. Bu duygular, çocuğun çevresini algılamasına, olaylara tepki vermesine ve kişisel gelişimine katkıda bulunur.

Sevinç, hayal kırıklığı, sevgi, şaşkınlık, üzüntü, korku çocuğun duygusal durumları arasında yer alır. Çocuklar zorlu dönemlerde öfke, hayal kırıklığı, mutsuzluk, endişe gibi olumsuz duyguları daha yoğun yaşarlar. Ailede şiddet, kayıp, ölüm ya da boşanma gibi zamanlarda bu olumsuz duyguları yaşamaktadırlar. Ev ve aile ortamı çocuğun mutlu, üzgün,

kızgın ruh durumlarını nasıl bir his olduğunu deneyimlediği yerdir. Bazen çocuklar aile içerisindeki duygulardan ve strese etkilenirler ve bu durum onların zihinsel sağlıklarını etkileyebilir. Anne, baba, sevgiyi ve karşılıklı saygıyı teşvik eden bir atmosferde iletişimi zenginleştirmeye ve teşvik etmeye çalışmalıdır. Bu şekilde çocuk duygusal becerileri daha kolay kazanır ve farklı sosyal durumlarla daha iyi başa çıkmayı öğrenir. Ayrıca çocuğun özgüvenini ve olumlu öz saygısını geliştirir. Duygu düzenlemesi esas olarak ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesinden etkilenir. Aileye güvenli bağlanan çocuklar, güvensiz bağlanan çocuklara göre daha olumlu duygular gösterirler, duyguları konusunda daha açık ve dürüst olurlar ve duyguları daha iyi anlarlar. Ebeveynler ayrıca sosyalleşme yoluyla çocuğun duygusal düzenlemesinin gelişimini doğrudan etkileyebilir. Ayrıca evdeki duygusal atmosferin çocuğun kendi sosyal becerileri, duygusal ifadesi ve özgüveni üzerinde etkisi vardır (Can Öztürk, 2018). Anne ve babanın çocuğun duygularına yönelik teşvik edici ve destekleyici tepkileri çocuğun olumlu duygusal gelişimine katkı sağlar. Aile bağıyla bağlantılı olarak okul da çocuk için çok önemli bir sosyalleşme aracı haline gelir ve bu duygunun gelişmesinde çok önemli bir rol oynar. Bu nedenle, okullar sadece teknik bilgi aktaran bir yer olarak anlaşılmamalıdır. Tüm bu yönlerin oluşturulabilmesi için yeterli bir duygusal gelişimin sağlanması gerekir, çünkü her psikolojik süreçte hem bilişsel hem de duygusal yönler yer alır. Öte yandan, yeterli duygusal gelişimi sağlayan çocukların, akademik hedeflere ulaşması, iyimser bir tutum sergilemesi ve daha uyumlu biri olması beklenen bir durumdur (Şener ve Yıldız, 2016).

Dört ve beş yaşındaki çocuklar, oldukça çeşitli duygulara sahiptirler. Dört yaşındaki çocuklar, başkalarının da duyguları olduğunu anlamaya başlar ve çevrelerine yönelik çelişkili duygulara sahip olabilirler. Beş yaşına geldiklerinde, duygusal gelişimleri artar. Çocuklar, duyguları hakkında konuşma ve duygularını kontrol etme konusunda daha iyidirler. Ayrıca, dürtüsel davranışlarla nasıl başa çıkılacağını da bilirler. Bu yaş grubundaki çocukların duyguları ve deneyimleri, büyük ölçüde aile çevresindeki ilişkilerle bağlantılıdır (Ünlü, 2022). Çocuğun yeni becerileri ve ilgi alanları, çeşitli duygularının oluşmasında katkıda bulunur.

Dört ile altı yaşları arasındaki çocukların duygusal alanı şu şekilde karakterize edilir: "arzu, fikir, eylem, duygu" daha kontrollü bir şekilde sürece dâhil olur. Beş yaşındaki bir çocuk, öfke, üzüntü ve sevinç gibi duygularını adlandırabilir ve tanıyabilir. Okul çağında çocuğun duygularını daha iyi tanımlamasıyla birlikte, kıskançlık, suçluluk ve gerginlik gibi giderek daha soyut duygulara doğru genişler (Saltalı, 2010). Sevgi dolu bir insan ilişkisi, kişinin duygularını ifade edebileceği bir güven temeli oluşturur.

Duygusal gelişim, beş temel becerinin gelişimine yol açar: öz farkındalık, sosyal farkındalık, duygusal düzenleme, karar verme ve ilişki kurma. Bu beceriler sırasıyla okulda,

evde ve toplumda başarıyı etkiler. Çocuğun duygusal gelişimi, duygularını, hislerini kontrol etme ve ifade etme, etkili ilişkiler kurma ve çevresini aktif keşfetme olarak tanımlanabilir. Duyguları tanımayı ve yönetmeyi öğrenmek, çocuklarda sosyal gelişimin önemli bir parçasıdır. Aile ve toplumsal olarak gelişen süreçler, çocuğun duygusal sağlığı ve duygusal gelişimi üzerinde etkilidir (Bilge ve Sezgin, 2021). Bir çocuğun ebeveynleri, öğretmenleri ve diğer insanlarla olan her etkileşimi duygusal bir mesaj taşır. Duygusal gelişim, bir çocuğun sağlıklı büyümesi ve gelişmesi için önemlidir. Hissettiği ilk duygusal bağlar, çocuğun hem kendisinin hem de başkalarının duygularını nasıl ifade edip yorumlayacağını belirler. Çocuklar, duygularını sözel olarak ifade etmekte zorlandıkları zaman, duygularını davranışlarıyla veya pek çok başka yolla ifade edebilirler (Yolcu, 2022). Çocukların gelişimini desteklemenin önemli bir parçası, onları kendi duygularını tanımaya, anlamaya ve ifade etmeye teşvik etmektir. Bu, çocuklarda zihinsel sağlık, davranış, akademik başarı ve yaşam boyu öğrenme motivasyonları üzerinde olumlu bir etkisi olabilir.

2.1.2.4. Simge

Mağara resminin ilk örneklerinden günümüze kadar simgeler, sanatla sıkı bir ilişki içinde kullanılmıştır. Simge, gizli anlamlar taşıyan açıklayıcı bir dil olarak kabul edilir ve dilsel olmayan dünyadaki bir amaca ilişkin göstergebilimsel bir işaretin bir boyutunu temsil eder. Aynı zamanda, simge evrensel olarak tanınan ve başka bir şeyi temsil eden bir sembol olarak işlev görür (Şener ve Yıldız, 2016).

Resim, mimari, heykel, süsleme ve diğer sanat formları içinde simgeler sıkça kullanılır. Bazı araştırmacılar, sanatı insan duygularını simgeleyen ve biçimler yaratma eylemi olarak tanımlarlar. Semboller, sanata derinlik katan önemli unsurlardan biridir. Beş duyuyla deneyimlenemeyen duygu ve düşünceleri ifade etmek istendiğinde sanatçılar, simgeleri kullanır. Simgeler, bir resmin renklerinde, bir şiirdeki metaforlarda veya bir sahne ya da kitap ortamında bulunabilir. Bu simgeler, gizli anlamları okuyucuya, dinleyiciye veya izleyiciye aktarmak için kullanılır. Sanatsal ifadeyi anlatır ve soyut fikirleri temsil eder (Kapar, 2009).

"Simge" ve "sembol" terimleri sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılır, ancak aslında aralarında ince bir fark vardır. Simge, temsil ettiği şeyin gerçek, görsel bir temsidir; oysa sembol, bir şeyin daha soyut bir temsili olabilir. Simge, basit bir görüntü ile gerçek bir nesneyi temsil eder. Ancak bazı durumlarda simgeler sembole, semboller de simgeye dönüşebilir (Pala, 1999). Çocukların yaratıcı çalışmalarında kullandığı simgeler, işittikleri, düşündükleri, gördükleri, bildikleri, tattıkları, duydukları, hakkında konuştukları ve dokundukları şeylerin zihinsel olarak oluşturduğu işaretlerdir. Bu simgeler, çocuk için çağrışımlar, duyumlar ve anlamlarla doludur

(San, 1901). Simgesel olarak düşünme, çocukların iletişim kurmasına yardımcı olmanın yanı sıra, çocuğun hayal gücünü geliştirmede de önemli bir unsurdur. Çocukların kendi duygularını ifade etme becerilerini teşvik etmek, onların gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra sosyal yeteneklerini ve yaratıcılıklarını geliştirmelerine yardımcı olur. Simgesel düşünme, soyut kavramları temsil etmek için kelimeler, jestler ve sayılar gibi araçların kullanılmasıdır. İşaretler ve semboller (göstergeler), somut nesneler, olaylar ve davranışlar gibi anlamlara referans vermenin bir yoludur. Örneğin, çocuk resimlerinde yer alan evler güvenliği, ağaçlar ve çiçekler canlıları, insanlar ise çocuğun sosyal ilişkilerini temsil edebilir (San, 1979). Bunlar renklerin ve sembollerin anlamları hakkında bilgi verebilir.

2.1.2.5. Hayal Gücü

Hayal gücü, bireyin zihninde daha önce algıladığı nesne ve olayları yeniden üretmenin ötesinde, henüz hiç algılamadığı nesne ve olayların yeni görüntülerini yaratma yeteneğidir. Yaratıcılığın temel unsuru, var olmayan bir şeyi hayal edebilmek ve bu hayali eylemlerle hayata geçirebilmektir. Yaratıcılık, sadece mevcut gerçeklikle sınırlı kalmayıp, var olanın ötesinde hayal kurma kapasitesini içerir. Bu bağlamda, hayal gücü, insan ruhunun bütün yönleriyle yakından ilişkilidir (Çetin ve Koyuncuoğlu, 2019). Hayal gücü, yalnızca yaratıcılık ve fanteziyle sınırlı değildir; aynı zamanda mevcut gerçeklikle ilgili konvansiyonel düşüncelere karşı yeni fikirler üretmek için kullanılan bir bilişsel süreçtir. Bu yetenek, bireylere bilgi ve deneyimlerini aşan, özgün ve yaratıcı düşünceler geliştirmelerinde yardımcı olabilir.

Hayal gücü, çocuğun birçok kişilik özelliğinin oluşumunu etkileyerek bireyin duygusal alanının gelişmesine katkıda bulunur. İnsan, hayal kurduğunda zihninde çeşitli imgeler oluşturur. Hayal gücünün görüntüleri, sözlü veya grafiksel bir açıklamaya dayanarak ortaya çıkar. Bu, tüm yaratıcı faaliyetlerin temelini oluşturur ve yaratıcı düşüncenin ürünüdür. Hayal gücü, kültürel yaşamın birçok önemli yönünde yer alır ve bilimsel, teknik ve sanatsal yaratıcılığı mümkün kılar. Hayal gücü, gerçekliği belirli bir biçimde, nesnel veya öznel olarak (imgeler, temsiller, fikirler), algı, hafıza ve edinilen bilgiler temelinde yaratılan zihinsel bir süreçtir (Ayanbaşı, 1999). Hayal kelimesi Latince'de "imgeler oluşturmak" anlamında gelir. Ayrıca, mantığın ve dar kalıpların dışına çıkarak zihnin yeni bakış açılarını keşfetmesine olanak tanır. Geçmiş deneyimlerine dayandığı için insan hafızayla yakından ilişkili olan hayal gücü, düşünme, duyumlar ve duygularla bir bütündür. Bireyin sanatsal faaliyetleri için gerekli bir koşul olan hayal gücü, büyük ölçüde bireyin yönelimine bağlıdır ve bunlar; ilgi alanları, özelemleri, ihtiyaçları, inançları olmaktadır. Bir problem durumunda veya yeni bir çözüm bulmak gerektiğinde ortaya çıkmaktadır. Duyguların, hislerin, gerçekliğin daha derin bir

şekilde anlaşılmasını sağlar. Ancak bazen onu çarpıtır. Böylece, belirli bir kişiye duyulan sevgi hissinin etkisi altında, şekil değiştirerek arzu edilen bir görüntü yaratır. Hayal gücü gerçeklikten bir sapmadır, ancak her durumda hayal gücünün kaynağı nesnel gerçekliktir. Hem çocuğun bilişsel yeteneklerinin oluşumuyla hem de çocuğun kişiliğinin genel entelektüel ve duygusal gelişimiyle yakından ilişkilidir. Hayal gücünün yetersiz gelişimi, kalıcı olumsuz deneyimlere, takıntılı korkulara, kaygıya yol açar, çocuğun özgüveni azalır, çevreyle temasları bozulur, yalnızlık hissi ortaya çıkar. Bir çocukta hayal gücü çok erken oluşmaya başlar. Okul öncesi ve ortaokul çağı, yaratıcı hayal gücü gelişimi açısından hassas bir dönem olarak kabul edilir. Erken çocukluk döneminde ve özellikle okul öncesi çağda, çocuk oyunlarında fark edilir (Yolcu, 2019). Hayal gücü, çocuğun yaratıcı düşünme eyleminin başladığı önemli bir yerdir. Çocuklar, kendi zengin hayal dünyalarını yaratma yeteneğine sahiptirler. Hayal kurdukları şeyleri paylaşma ve anlatma ihtiyacı duyan çocuklar, çevrelerindeki dünyayı keşfetmelerine ve yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olur. Hayal güçleri sayesinde olaylara farklı açılardan bakabilme, sıradan olanı olağandışı olarak görebilme, bağımsız düşünebilme ve hayal kurma yeteneği geliştirebilirler.

Bu durum, çocuğun zihninde dış ve iç gerçekliğin birleşmesine neden olan bir eylemdir. Hayal gücünün ilk belirtileri genellikle çocuğun ikinci yaşının sonlarına doğru ve üçüncü yaşın başlarında görülmeye başlar. Bu dönemde çocuk, kendi deneyimlerini edinir ve çevresinin dilini öğrenir. Okul öncesi dönemde oluşan hayal gücü, çocuğun dış faaliyetleri ve hareketleri ile sıkı bir bağ içindedir. Okul öncesi bir çocuğun resim yaparak kendini ifade etmesi, hayal gücünün yarattığı görüntüleri nesneleştirmenin ve onun çalışmasını yönlendirmenin bir aracı haline gelir. Okul öncesi çağda hayal gücü, sosyal deneyimin özümsemesinin önemli koşullarından biridir. Okul öncesi dönemin sonunda çocuğun hayal gücü iki ana biçimde değerlendirilir: belirli bir fikrin doğuşu ve bunun uygulanması için bir planın ortaya çıkması bu değerlendirmenin içinde yer almaktadır (Yolcu, 2022).

İlkokul çağındaki çocukların bilişsel aktiviteleri, duygusal ve psikolojik duyarlılıkları artmaktadır. Çocuk, çevresini ne kadar çok tanırsa, hayal gücü ve fantezisinin etkinliği o kadar verimli olur. Ancak bunlar çocuğun bireysel yeteneklerine bağlı olarak farklı şekillerde kendini gösterir. Hayal gücü algıyla yakından bağlantılıdır. Hayal gücünün görüntüleri dış koşulların etkisi altında hızla değişir. Çocuğun yaratıcı hayal gücü masal ve hikâye dinlerken gelişir ve oyunlarla yaratıcı hayal gücü oluşur. Çocuğun hayal etme ve eylemlerini planlama yeteneği 4-5 yaşlarında ortaya çıkar. Yedi yaşındaki çocuklar, kitaplardan, filmlerden, öğretmenler veya eğitimcilerden bilgi alırlar. Hayal gücü, yeni ve bilinmeyen bir şeyin sürekli olarak arayışıdır. Bir çocuğun hayal gücünün gelişmesinin temel koşulu, onu çeşitli faaliyetlere dâhil etmektir.

Çocuklar yeni deneyimler edindikçe hayal kurma konusunda daha yetenekli hale gelirler. Bireyin iç ya da dış dünyasındaki bir şeyleri değiştirebilmesi için hayal gücünü harekete geçirmesi gerekir. Hayal gücü, kendi içinde yeni yollar yaratmayı amaçlayarak zihinsel imgeler oluşturma yeteneğidir. Hayali zihin ise hayali dünyanın bir parçası olan veya zihin tarafından detaylandırılan görüntüler üretme yeteneğine sahip bilişsel yapı veya süreçten oluşur. Hayal gücü olmadan, rüyaların ortaya koyduğu yaratıcı sembolik dünyanın gerçekleşmesi mümkün değildir (Aydın, 2022). Birey, dünyayı sadece algılayıp öğrenmekle kalmaz, aynı zamanda değiştirir ve dönüştürür.

2.1.2.6. Mecaz

Şener ve Yıldız (2016) tarafından ifade edildiğine göre, yaratıcılığın bir yansıması olarak bir anlam kalıbının dışına çıkmak, zihinsel süreçlerin derinliklerinde yeni fikirlerin, düşüncelerin ve eserlerin ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir süreçtir. Bu süreçte, "mecaz" kavramı, yaratıcılığın önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkar. Mecaz, gerçek anlamından farklı bir anlam ifade eden bir dil veya ifade kullanımıdır. Bu, bir şeyi başka bir şeye benzetme, benzetme yoluyla ifade etme veya sembolik anlamlar yaratma sürecidir. Yaratıcılık, mecaz kullanımının zenginliğini ve gücünü içinde barındırır. Mecazlar, dilin sınırlarını genişletir ve düşünceleri ifade etmenin yeni ve yaratıcı yollarını sağlar. Örneğin, bir şairin kullandığı metaforlar veya bir ressamın tuvaline yansıttığı semboller, mecaz yoluyla yeni anlamlar ve derinlikler katarak eserlere zenginlik katar. Yaratıcı süreçlerde mecaz kullanımı, düşüncelerin ve duyguların ifade edilmesinde önemli bir rol oynar. Mecazlar, kavramları daha canlı ve etkileyici hale getirerek, insanların duygusal bağ kurmasına ve içsel bir anlam oluşturmalarına yardımcı olur. Bu, yaratıcılığın ifade gücünü artırır ve insanların eserlere derinlemesine anlamlar yüklemesine olanak tanır. Ayrıca, mecazlar yaratıcı düşüncenin esnekliğini gösterir (Pala, 1999). Bir şeyi başka bir şeyle ilişkilendirerek, olağandışı bağlantılar kurar ve yeni perspektifler sunarlar. Bu, yaratıcı süreçte farklı düşünme tarzlarını teşvik eder ve insanları sıradışı ve yenilikçi fikirler geliştirmeye iter. Yaratıcılık ve mecaz kavramı birbirini besleyen ve güçlendiren unsurlardır.

Mecazlar, dilin ve düşüncenin esnekliğini vurgular ve yaratıcı süreçlerde derinlik, duygu ve anlam katmanları yaratır. Bu da insanların farklı perspektiflerden bakmasını, yeni fikirler üretmesini ve eserlerinde daha derin anlamlar oluşturmalarını sağlar. Çocukların resimleriyle ilgili olarak, bazen kullanılan mecazlar, onların yaşadığı deneyimler veya etkileşimlerle de ilişkilendirilebilir (Şener ve Yıldız, 2016). Örneğin, bir çocuğun karanlık bir bulut çizmesi, korku veya endişe duygularını temsil edebilir ve çocuğun yaşadığı bir durumu

ifade etmek için kullanılmış bir mecaz olabilir. Sonuç olarak, çocuk resimleri, yaratıcılığın ve mecazların gücünü açıkça gösteren bir alandır. Bu resimler, çocuğun iç dünyasının ifadesi olarak görülebilir ve mecazlar, basit resimler aracılığıyla derin duygusal ifadeleri temsil edebilir. Çocukların resimlerindeki mecazlar, onların duygusal ve zihinsel gelişimlerini anlamada bize ipuçları sunar ve onların dünyalarını daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olur.

2.1.3. Çocuk Resimlerinin Gelişim Basamakları

Çocuğun büyümesi ve zihinsel olarak gelişmesiyle birlikte, sanat etkinliklerinde belirgin değişiklikler meydana gelir. Çocuk, büyüdükçe çevresindeki olayların farkına varır ve kendini daha ayrıntılı bir şekilde ifade etme ihtiyacı duyar. Bu gelişim süreci, iki yaşından on dört yaşına kadar olan yaş aralığını kapsar. Her aşama, resimlerde tekrar eden belirli özelliklerle tanımlanabilir ve bu aşamalar birbiriyle ilişkilidir.

Çocuğun sanatsal gelişimini hem içsel hem de dışsal faktörler etkiler. Ayrıca her çocuğun büyüme ortamı, kültürel geçmişi, ebeveynlerinin yetiştirme tarzı ve benzeri unsurlar, resim gelişimini etkileyebilir; aynı yaşta olsalar bile çocukların resim gelişimleri farklılık gösterebilir. Bu nedenle, belirli bir yaştaki çocuğun belirli bir gelişim aşamasını tam olarak yansıtamayabilir. Bu aşamalar, çocukların resimlerinin evrimini, neyi çağrıştırdığını, adım adım nasıl geliştiğini ve bu resimlerin genellikle hangi tipik özelliklerle karakterize edildiğini gösterir. Ayrıca, her aşama, bir önceki aşamaya ek olarak gelişme gösterir (Almeida, 2003). Bu gelişmeler, çizgi, renk, mekân, boşluk, insan figürü gibi kategorilerle ifade edilebilir. Bu aşamalar farklı sanat yazarları tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve adlandırılmıştır, ancak temel yapılar benzerlik gösterir. Çocukların çizim gelişim aşamaları, genellikle beş aşamaya ayrılabilir: karalama dönemi, şema öncesi dönem, şematik dönem, gerçekçilik dönemi ve doğalcılık dönemidir. Bu gelişim aşamaları, sanat eğitimcisi ve psikolog Viktor Lowenfeld'in bilgilerine dayanmaktadır. Dr. Viktor Lowenfeld ve W. Lambert Brittain, 1947'de sanat eğitimcilerine rehberlik eden "Creativity and Mental Development" (Yaratıcılık ve Zihinsel Gelişim) adlı kitaplarında bu aşamaları detaylıca açıklamışlardır (Brittain ve Lowenfeld, 1987). Bu çalışmada yer alan çalışma grubu öğrencilerinin şema öncesi ve şematik dönem yaş aralığını kapsadığından dolayı sadece "şema öncesi" ve "şematik dönem" gelişim basamakları ele alınacaktır.

2.1.3.1. Şema Öncesi Dönem (4-7 yaş)

2-4 yaşları arasında, çocukların karalama dönemi olarak adlandırılan süreçte, düz çizgi karalamaları zaman içinde şema öncesi döneme evrilir. Çocuğun yapmış olduğu çizimler giderek insan figürüne doğru bir yönelim göstermektedir. Bu süreçte çocukların, çizdikleri çizgilerin anlam kazandığı gözlemlenir. İlk başlarda düz çizgilerle insan kolu, bacağı, gövdesini; yuvarlak çizgilerle baş, yüz oluşturan çocuklar, kendilerine özgü bir insan şeması oluşturma çabası halindedirler. Bu nedenle, bir gün çizdikleri insan resmini ertesi gün tamamen farklı bir şekilde çizmeye başlarlar (Kehnemuyi, 1977).

Çocuğun gelişimsel dönemleri farklılık gösterebilir. Bu nedenle şema öncesi dönemde bazı çocuklar birden fazla şemayı resimlerinde gösterirken, bazıları hiç şema kullanmazlar. Dört yaşındaki bir çocuk, önemseydiği şeyleri daha fark edilir bir şekilde çizer. Formlar ve semboller sürekli olarak değişebilir (Yavuzer, 2021). Dört yaşındaki çocuklar belirli geometrik şekiller, semboller veya nesneler çizmeye başlarlar. Daireler ve çizgiler, çocuğun hayatında fiziksel olarak var olan insanlar veya nesneler olarak tanımlanabilir. Ayrıca, bu yaşta çocuklar çevrelerindeki nesnelerin birbiriyle olan temasını fark ederler ve mekân algısı gelişmeye başlar. Ailesiyle sorun yaşayan çocukların resimleri gelişimsel olarak gerileyebilir. Çocukların resimlerinde kafanın büyük çizimi, Jung'un kolektif bilinçdışı kavramına göre, ilk teması emme refleksi veya temel duyularını ilk deneyimlediği yer olduğu için başın önemini vurgular (Çankırılı, 2022). Dört yaşındaki bir çocuk, genellikle sarı, kırmızı ve mavi gibi ana renklerin ağırlıklı olduğu boyamalar yapar. Beş yaşındaki çocuklar, ana renklerin yanı sıra farklı renkleri de kullanmaya başlarlar. Bu aşamada, çocuğun resimlerindeki kavramlar geliştikçe, renkler de çocuğun karakterine göre şekil almaya başlar (San, 1979). Beş yaşındaki çocuklar, çevrelerinde gördükleri nesneleri sembollerle temsil etmeye başlarlar. Resimlerinde belirli nesneleri temsil eden semboller kullanır ve kendi resim dilleriyle dış dünyayla iletişim kurmaya çalışırlar. Çocuklar bu dönemde şekiller oluşturmaya başlarlar ve resimlerini, yaşadıkları çevreyle ilişkilendirirler. Beş yaşındaki çocukların resimlerinde saç, eller, parmaklar, ayaklar ve gövde gibi detaylar görülebilir (Dilci, 2014). Çocuğun kendini ifade etme isteği, ona büyük bir tatmin duygusu sağlar. Resmin rengi ve düzeni, çocuğun kişisel tercihinine göre belirlenir. Beş-altı yaşlarındaki çocuklar resim yapma becerilerini geliştirmişlerdir. Duygusal ifadeye ve ayrıntılara daha fazla önem verirler. Bu yaş aralığındaki çocuklar, kendi duygularını yansıtan imgeler ortaya koyabilirler. Baş bölgesini daha büyük çizerken vücut kısımlarını abartabilirler. Çocuklar, amaca uygun olarak çizimlerle mesajlarını ifade etmeyi öğrenirler (Yavuzer, 2021).

Bu dönem 6 yaş civarında resimlerin konusu, kompozisyonu ve sayfa üzerindeki düzen daha belirgin bir hale gelir. Çocukların resimlerinde, hayal gücünü etkin bir şekilde kullanırlar. Renkler çok çeşitli ve farklı şekillerde kullanılabilir. Vücut oranları, çocukların önemseydiği duruma göre gerçekçi olmayan bir biçimde abartılı bir şekilde büyük çizilebilir (Venger, 2011). Çocuk altı yaşına geldiğinde ayrıntılar çoğalır ve yer çizgisi belirgin bir şekilde resimlere eklenir. Sanatsal gelişimini devam ettiren bu çocuklar, çizdikleri şekillerle çevrelerindeki fiziksel dünya arasındaki bağlantıları görmeye başlarlar. Çocuk ilk önce resimler aracılığıyla iletişim kurma becerisi kazanır (Malchiodi, 2013). Şemalar, erken yaşlarda gözlemlenebilir, tanımlanabilir ve her çocuğun mevcut ilgi alanları ve düşünme biçimleri hakkında daha iyi bir farkındalık sağlar. Çocukların resimlerindeki saydamlık, onların zihinsel gerçekliğini yansıtır. Genellikle kız çocuklarının resimlerinde dekoratif unsurlar göze çarpar. Bu resimlerdeki renklendirmeler, sıcak, sevgi dolu hisleri yansıtırken, soğuk renkler uyumsuz bir yaklaşım sergileyebilir. Yedi yaşına gelindiğinde, çocuğun aşına olduğu tüm nesneler gerçek renklere boyanmış olabilir. Gerçek renklerle uyumsuz renklendirme durumunda, çocuğun zihinsel sorunları olabilir (Çankırılı, 2022). Bu aşamada desenler çeşitlenir ve mekân da resme dâhil edilir. Çocuk, kendisi için daha anlamlı olan şeyleri çizerek, hissettiği ve bildiği şeyleri resimlerinde daha fazla gösterir. Renk seçimi, çocuklar için hâlâ duygusal bir tercih olup gerçekçilikten ziyade duygusal bağlamda önem taşır. Renk seçimlerinin çocuğun zevkine göre olduğu gözlemlenir. Her çocuğun bu aşamaya geçişi, çocuğa bağlı olarak farklılık gösterebilir (Dilci, 2014). Başlangıçta mekânsal bir düzen bulunmayan resimlerde nesneler genellikle dağınık bir şekilde tasvir edilir. Ancak 7 yaşına yaklaşıldıkça, mekân algısı gelişir ve nesneler yer çizgisi üzerine yerleştirilir, böylece gökyüzü ile yer arasında belirgin bir ayrım çizgisi oluşur (Yavuzer, 2021). Bu dönemdeki çocuklar, olayları kendi ruh halleri, duyguları ve düşünceleri doğrultusunda anlatma eğilimindedirler. Daha yaratıcı ve aktif düşünebilirler. Bazı durumlarda çocuğun çizdiği kalıplar tekrarlanabilir. Çocuk, bir fikri resimlerle ifade etmeyi öğrenir.

Şema öncesi dönemde renk ve görüntüler arasındaki ilişki, çocukların tercihlerine bağlı olarak belirlenir. Örneğin, kırmızı rengin aşırı kullanımı, bazen saldırganlık ya da yoğun duygusal ifadelerin bir göstergesi olabilir (Yavuzer, 2021). Dört ile yedi yaş arasındaki dönemde, çocuklar çevreleriyle etkileşimde bulunurken dünyayı keşfetmeye devam ederler ve bedenlerinin kontrolünden daha fazla bağımsızlık kazanırlar. En sevdikleri konulardan biri, kendi ve aile üyelerinin resimlerini çizmektir (Malchiodi, 2005). Bu aşamada, çocukların hala karalama yapmaları, bilişsel gelişimlerinin tam olarak tamamlandığını göstermeyebilir. Bu durum, gelişimsel gecikme veya algısal, duygusal ve fizyolojik problemlerin bir işareti olabilir. Şema öncesi dönemde, çocuklar çizdikleri şekilleri temsil etmek istedikleri nesnelerle

ilişkilendirebilirler. Şema oluşturulmadan önce, mekan kavramının olmaması nedeniyle yüzen nesneler görülmektedir. Bu dönem, çocukların bilinçdışı süreçlerin en belirgin olduğu evrelerden biridir. Bu aşamada, çocuk bir şema (görsel fikir) geliştirir. Çizimleri, yaşamında neyin en önemli olduğunun anlaşılmasına katkı sağlar (Brittain ve Lowenfeld, 1987). Önemli olan nesneler genellikle daha büyük çizilebilirken, önemsiz olanlar daha küçük veya daha az vurgulanabilir.

2.1.3.2. Şematik Dönem (7-9 yaş)

Bu evrede, çocuklar el ve parmaklara kadar detaylı çizimlere başlarlar. Bu detaylar arasında giysilerin yanı sıra kıyafetlerin düğmeleri ve süslemeleri bile yer alabilir. Bu dönemde, daha çok geometrik izler (yuvarlak kafa, kare vücut gibi) ön plandadır. Düşünce ve duyguların çizimler aracılığıyla rahatça yansıtıldığı bu dönemde, çizimlere eklenen ağaç, yaprak gibi detayların artışından ve ağız, el, kol gibi ayrıntıların oranlarındaki değişikliklerden anlayabiliriz (Muhina, 1981). İnsan figüründe baş ve boyun arasında ayrım yapmaya başlarlar. Aynı zamanda, eller, parmaklar, giysiler gibi ek detaylar çizimlere eklenir (Thomas ve Silk, 1990).

Çocuklar, insan temsili için kendi şemalarını veya kavramlarını geliştirirler. Şemalar basmakalıp veya klişe değildir; daha çok, bireyselleştirilmiş kavramlar veya sembollerdir. Zamanla şemalar, bireyler arası farklılıklar gösterir. Ayrıca, bu aşamada çocuklar zengin görsel imgeler kullanırlar. Çocukların karakter çizimleri gelişir. Figürlerde kıyafetler daha belirgin hale gelir, boyun ve bel de görünür. Çocuklar figürleri kendine has betimler (Yavuzer, 2021). Çocuğun okula başlamasıyla birlikte nesnelere ilişkin bilgisini doğru bir şekilde temsil etmeye çalışır (Savaş, 2015). Aynı zamanda çocukların okumayı öğrenmeleriyle birlikte resimlerdeki anlatımlara yazı eşlik eder (Üstün Memiş, 2020). Kavisli, ince ya da kalın bir yer çizgisi çizilebilir. Çocuklar insanları, hayvanları, bitkileri vb. bir temel çizgiye (zemin veya çim gibi) çizerek gösterirler. Resimdeki nesnelerin alanla bir bağlantısı vardır. Bu bağlantıda yer alan öğelerin tümü mekân ile ilişkilidir. Çocuklar, kağıdın alt kısmını zemin olarak kullanma eğilimindedirler. Ayrıca, perspektif oluşumuyla eşya çiziminde artış gözlemlenir. Bu dönemde çocuklar, resmi iletişim aracı olarak kullanmaya başlarlar (Muhina, 1981).

Şekiller ve nesneler kolayca tanımlanabilir. Nesneler arasındaki abartılar (bir evden daha uzun insanlar, insanlardan daha büyük çiçekler, büyük ve küçük aile üyeleri) genellikle bir konu hakkındaki güçlü duyguları ifade etmek için kullanılır. Şekiller ile nesneler kolayca tanımlanabilir. Figürler arasındaki abartı, genellikle bir konuda güçlü duyguları ifade etmek için kullanılmaktadır (Brittain ve Lowenfeld, 1987). Ayrıca resimlerde birbirini tekrarlanan nesneler yer almaktadır. Bu durum çocukta güven duygusu oluşturmaktadır (Dilci, 2017).

Renkleri doğada göründükleri gibi yansıtmaya özen gösterirler (Savaş, 2015). Çocuk, resimlerini süsleyen desenler ekleyebilir. Bu aşama, mekân kavramının gösterilen farkındalığı ile kolayca tanınır. Mekânsal ilişkiler daha belirgin hale gelir ve mekân kavramını oluşturmaya başlar. Bu nedenle gökyüzünü ve yeri ayırt etmek için sıklıkla bir ufuk çizgisi çizer, Bu yaştaki çocuklar gördükleri bazı şeyleri çizmeye başlayabilir ve görsel yetenekleri önceki aşamalara göre daha çok gelişmiştir (Yavuzer, 2021). Bu aşamadaki bir çocuğun resminde, nesnenin her tarafını aynı anda görülür. Bazen bir çocuğun, örneğin bir ev gibi bir nesnenin içini ve dışını aynı anda temsil eden çizimleri görülür (Çankırılı, 2022). Bazen düzlemleri karıştırıp yukarıdan görülen nesneleri ve yandan görülen nesneleri aynı düzlemde çizebilir. Bu dönemde vurgular, abartılar ve eksik bırakılan insan figürleri veya nesneler yer almaktadır. Bu ayrıntılar, çocukların yaşamış oldukları sıkıntıların birer göstergesi olabilmektedir (Üstün Memiş, 2020).

Çocuk, bu dönemde insan, ağaç ve araba figürlerini birbirleriyle ilişkilendirerek çizer. Bu evrenin en önemli özelliklerinden biri çevresini anlamak için çocuğun çizgileri kullanmaya başlamasıdır. Ayrıca, kağıdın üst kısmına gökyüzü çizgisi eklenmeye başlanması da dikkat çeker. Yer ve gökyüzü temsilleri, çocuğun kendi varlığı ile yer ve gökyüzü arasındaki bağlantıyı kavramaya başladığını gösteren zihinsel bir olgunluğu yansıtır. Bu dönemde ayrıca, kuşbakışı perspektifte resim çizimleri de sıkça görülür (Stepanov, 2004).

İkinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki çocuklar, gördüklerini değil, insanlar ve nesneler hakkında bildiklerini çizer. Bu aşamadaki resimler daha kendilerine özgü, daha yaratıcı ve daha anlamlıdır. Çocuklar algılarını resimler aracılığıyla ifade ederler. 7-9 yaş arası çocuklar daha yüksek resim yapma becerisine ve yaratıcılığa sahip olmaya başladıkları gözlemlenir. Üç ile dokuz yaş aralığındaki çocukların dâhil olduğu bir araştırma yapan Golomb, çocukların resimlerindeki anlam bütünlüğüne dokuz yaşında ulaştıklarını gözlemlemiştir (Savaş, 2015).

8 yaş ve üzeri çocukların resimlerinde, bilinçdışı figürleri sadece nesnelerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda nesneler arasındaki ilişkileri de içermeye başlar. Çocuklar, belirli bir bakış açısıyla çizme, orantı konusunda yetenek kazanır (Thomas ve Silk, 1990). Malchiodi'ye göre dokuz ile on iki yaş aralığında olan çocukların resimlerinde, şematik formlar yerini gerçekliği yansıtan formlara bırakır (Üstün Memiş, 2020).

2.1.4. Çocuk Resimlerindeki Ortak Anlatımlar

Resim, çocukların kendilerini bireysel olarak ifade ettikleri bir iletişim aracıdır. Bu yolla, çocuklar insanlarla iletişim kurar ve güven duygusu geliştirirler. Resim, bazen yazılı veya sözlü iletişimden çok daha fazla şey anlatmaya eğilimlidir. Çocukların resimleri, gözlem ve analiz süreciyle her bir çocuğun sosyal-duygusal, fiziksel ve zihinsel gelişimi hakkında derin

ipucu sunabilir, genellikle çocuklar, çevrelerindeki dünyayı zihinsel, fiziksel ve duygusal yollarla keşfederler; resim de onların umutlarını ve korkularını ifade etmek için bir araç haline gelir. Çocuklar, resimsel sembolik iletişim yöntemlerine sahiptirler. Bu durum, kompozisyon, çizgi, renk, nesnelerin detayları ve figürlerin yerleşimi gibi unsurlara bağlı olarak değişiklik gösterir.

2.1.4.1. Kompozisyon, Çizgi ve Renklere Bağlı Anlatımlar

Çocuklar yaşantılarını genellikle resimler aracılığıyla ifade ederler. Çocuk resimlerinde, bazı nesne ve insan figürlerini bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde vurgulamak isteyebilirler. Resimleri abartarak oluşturmak, çocukların hayatlarındaki önemli deneyimlerin etkisiyle ortaya çıkar. Çocuklar, resimler aracılığıyla dünyayı algılama biçimlerini kendi bakış açılarıyla yeniden kurarlar. Bu oluşturulan kompozisyon, çizgi ve renkler, çocuğun tercihlerine göre değer kazanır. Çocukların çizimleri, genellikle sadece gördükleri şekilde değil, aynı zamanda kendi duygusal deneyimleri ve düşünsel yorumlarıyla birleşerek ortaya çıkar.

Çocuğun çizdiği resimlerin kompozisyon düzenini incelediğimizde, genel değerlendirme şu şekildedir: Çocuğun oluşturduğu kompozisyonda figürleri kağıdın kenarlarında yer alan küçük figürler, bu durum yetersizlik ve hayal kırıklığı duygusunu çağrıştırmaktadır. Resimlerde depresyon hissi genellikle sayfanın alt kısımlarının kullanımıyla kendini gösterir. Endişeli ve kendini güvensiz hisseden çocuklar, mevcut alanın yalnızca bir bölümünü kaplayan küçük figürler çizerler. Küçük figür kullanımı, depresyon ve yetersizlik duygularını göstermektedir (Üstünmemiş, 2020).

Çocuğun en sevdiği kişi genellikle daha dikkatli daha büyük çizilir. Çizilen figürlerin yakın konumu, birbirine bağlı bir ailenin göstergesidir. Resimde az figür olması çekingenliği ve özgüven eksikliğini, savunmasızlığın ve yalnızlık hissini gösterirken çok figür çizilmesi de sosyal ilişkilerinin kuvvetli olduğunu temsil etmektedir (Çankırılı, 2022). Çocuğun sayfanın kenarında veya sırtı dönük olarak tasvir edilmesi olumsuz olarak yorumlanır ve yalnızlığın bir işaretidir (Savaş, 2015). Aksine, kendini rahat ve özgüvenli hisseden çocuklar, kompozisyon olarak sayfayı daha iyi kullanarak özgürce ve kolayca çizerler. Çocuğun güvensizlik sonucu güç arayışı içerisine girmesiyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Dilci, 2017).

Çocukların çizmiş olduğu resimlerde, genellikle bir veya daha fazla bölümde sürekli silmeler, kırık ve noktalı çizgiler veya vurgulu çizgiler yer alıyorsa bunlar; çocuğun duygusal zayıflığını, kararsızlığını ve özgüvensizliğini göstermektedir. Kendine olan güvensizliğin belirtisi ise titreyen çizgilerle ortaya çıkmaktadır (Halmatov, 2023). Zayıf kesik çizgiler depresif bir çocuğu temsil ederken düz çizgiler çocuğun özgüvenini göstermektedir. Çocukta

saldırgan dürtüler resimde kullandığı kalın veya sert çizgilerin yoğunluğu ile anlaşılmaktadır. Tersine, cesur, kesintisiz, serbestçe çizilmiş çizgi, özgüven ve güvenlik duygusunu ifade eder (Di Leo, 2013). Çocuk oluşturduğu kompozisyonda yerden bir çizgi çizer ve ondan yükseğe bir kişiyi yerleştirirse (kişi havada gibi görünüyor) bu durum gerçeklikten kopma anlamına gelebilir.

Çocuk resimlerinde kendine özgü renklere sahip ilk nesnelerin güneş, bulutlar, ağaçlar gibi doğada yaygın olarak görülen olduğunu, kendine özgü renklere sahip nesnelerin ise karakterler olmaktadır. Çocuklar rengi dört yaşında tanımlamaktadırlar. Mutlu hissettiklerinde sarı üzüntülü hissettikleri zaman ise kahverengini tercih etmektedirler. Çocuk resimlerinde kullanılan renklerde nesnelere ilişkin duygusallık hâkimdir ve renk kullanımının genel olarak bireyin duygu durumunu yansıtır. Her renk insan psikolojisi üzerinde bir anlama sahiptir (Çankırılı, 2022).

Çocuğun soğuk tonları kullanmayı tercih etmesi, ruh halinin genellikle düşük olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda kaygı veya duygusallığın bir işareti olmaktadır. Sıcak renkler ise genellikle enerji, coşku, heyecan ve canlılık duygularını temsil eder. Bu renkler, çocuğun enerjik hissettiği zamanlarda veya bir konuda dikkat çekmek istediği zamanlarda kullanmaktadır. Kendini renklendirmemiş olması, kendini kayıtsız hissettiğini göstermektedir. Resimlerin psikolojik anlamları şu şekilde tanımlanmaktadır: Kendine güvenen bir çocuk, parlak ve birden fazla rengi tercih eder. Karanlık tonların baskınlığı veya kasıtlı kullanımı, olumlu duyguların eksikliğini gösterir. 5 ila 7 yaş arası dönem, renk kullanımı olgusunun gelişiminin en yoğun olduğu dönemdir ve bu dönem, çocukların duygusal zekâsının kritik bir şekilde geliştiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Çocukların yaşam deneyimlerini en doğru ve özgün şekilde ifade ettikleri dönem olduğu belirtilmektedir (Çankırılı, 2022).

Beyaz renk, çocuk resimlerinde genellikle pozitif anlamlar taşıyan saflık, temizlik, masumiyet ve basitlik gibi olumlu anlamları temsil eder. Bu renk genellikle dinginlik, huzur ve sakinlik hissiyle ilişkilendirilir (Dilci, 2017). Mavi rengin seçimi, çocuğun kendine güvenini yansıtmaktadır (Çankırılı, 2022). Mavi, huzuru ve kişinin istikrarını göstermektedir. Bir çocuğun ağırlıklı olarak mavi rengi kullanması, sakin ve hassas bir kişilik yapısını sergiliyor demektir. Çocuğun fiziksel ve zihinsel barışa, arkadaşça bir tutuma, artan benlik saygısına ihtiyacı olduğunu da göstermektedir. İçsel dengeyi, mükemmeliyetçi olmayı, duygusal rahatlamayı yansıtmaktadır (Kan, 2022).

Kırmızı renk, çocuk resimlerinde sıkça tercih edilen bir renktir ve pek çok derin psikolojik anlam içerir. Bu renk, çocukların dikkat çekmek istedikleri şeyleri vurgulamak için tercih ettiği bir renktir, çünkü dikkat çekme gücü oldukça yüksektir. Kırmızı, çocukların duygusal

ifadelerinde etkili bir şekilde kullanılan dinamik bir renktir (Malchiodi, 2013). Bu renk, çocuk resimlerinde geniş bir duygu yelpazesi sunarak hem olumlu duyguları hem de içsel çatışmaları yansıtmaktadır. Genellikle enerji, güç, heyecan ve duygusallık gibi duyguları temsil eder. Aynı zamanda cesaret, coşku, güçle de ilişkilidir. Fakat dikkat edilmesi gereken bir nokta, kırmızının aynı zamanda şiddet, öfke veya tehlike gibi negatif duygularla da ilişkilendirilebileceğidir. Bazı durumlarda çocuklar, stresli veya endişeli olduklarında kırmızıyı yoğun bir şekilde kullanabilirler, bu da içlerindeki duygusal gerginliği ifade etmektedir (Malchiodi, 2013). Kırmızı renk pek çok farklı anlam içerebilir: enerji, nefret, sorunun bir göstergesi, tehlike, saldırganlık, fiziksel hastalık, aşk gibi. Kırmızı renk, hayati öneme sahip bir konunun, bir problemin ya da duyguların patlaması, tehlikenin sinyallerini vermektedir (Furth, 2002).

Yeşil renginin tercihi, sakinlik ve dinginlik arayışını ifade eder. Yeşil, genellikle doğanın, barışın, uyumun ve güvenin rengi olarak bilinir. Bach'ın yaptığı bir araştırma, açık yeşil renginin fiziksel zayıflığı ve özgüven eksikliğini simgeliyor olabileceğini ortaya koymuştur (Savaş, 2015).

Pembe renk, çocuk resimlerinde genellikle sevgi, neşe, zarafet ve yumuşaklık gibi olumlu duyguları temsil eder. Bu renk, sevgi dolu ilişkilerin, iyimserliğin ve yumuşak duyguların bir ifadesi olarak algılanır (Dilci, 2017). Özellikle kız çocuklarının resimlerinde sıkça kullanılan pembe renk, sevimlilik, şefkat ve tatlılık hissiyle ilişkilendirilir. Pembe rengini kullanan kişide duygusal bağ kurma, içsel huzur ve sıcaklık hissi yaratma eğilimi gözlemlenebilir.

Sarı renk, bir çocuğun neşeli bir kişiliğinin göstergesidir. Hayata olumlu bir bakış açısına sahip olmayı veya geleceğe dair umutlu olmayı ifade etmektedir. Sarının baskınlığı ise iyimserlik, merak, olumlu tutum da söz edilmektedir (Savaş, 2015). Mor renk genellikle sezgi ve bilinçdışıyla ilişkilidir. Ayrıca mor renk aynı zamanda üzüntü veya utançla da ilişkilendirilir (Dilci, 2017). Mor aynı zamanda sezgi ve bilinçdışıyla da bağlantılıdır, kişinin içgüdülerine güvenme ihtiyacını gösterir. Ayrıca mor renk, destek ve kontrol ihtiyacını temsil ettiği belirtilmektedir (Crawford, Gross, Patterson ve Hayne, 2011). Ayrıca mor rengi kullanan çocuklar tedirginlik duygusu olarak belirtilmektedir (Davido, 202).

Kahverenginin kullanılması rahatlığı temsil ederken aynı zamanda acı anlamları da taşır. Kahverengi tonları, kişinin hayatında istikrar ve güvenlik ihtiyacını yansıtmaktadır (Malchiodi, 2013). Ayrıca stresli ve endişeli bir durumu da gösterir. Bu tür resimler aynı zamanda dürtüsel çocuklarla ilişkilendirilir. Kahverengi, acı ve üzüntüyü ifade ederken, resminde bu renge yer veren çocukların saldırgan ve depresif olabileceği fark edilmektedir (Halmatov, 2023). Kahverengi fiziksel rahatsızlığın veya kötü ruh halinin bir göstergesi olabilir.

Siyah kullanımı, depresyon, gerginlik, endişe ve korkuyu çağrıştırarak sevgi ve ilgi eksikliğinin bir işareti haline gelmektedir. Siyah, bazen derin duyguları temsil etmek amacıyla tercih edilen bir renktir, bu duygular arasında üzüntü, korku, endişe yer almaktadır (Malchiodi, 2013). Bu renk, çocuğun içsel dünyasında yaşadığı olumsuz hisleri veya zorlukları ifade etme ihtiyacını yansıtabilir. Turuncu, neşenin, bilgeliliğin enerjisinin rengidir. Aynı zamanda sosyalleşme duygusu ve bastırılan duyguları çağrıştıran bir renktir (Dilci, 2017).

Çocuklar genellikle resimlerinde beş veya altı renk kullanırken, daha fazla renk kullanmaları genellikle duygusal durumlarını yansıtır. Bir veya iki renk kullanımı depresyon veya kaygı belirtisi olmaktadır. İki veya üç renkle sınırlı olma durumu çocuğun yorgun veya pasif olduğunu göstermektedir. Yapılan bazı çalışmalarda, bazı hastalıklara sahip çocukların genellikle siyah rengi tercih ettikleri ve kırmızıyı kanla ilişkilendirdikleri gözlemlenmiştir (Malchiodi, 2013). Malchiodi (2005), siyah renginin korku sembolizmini temsil ettiğini ifade ederken, aynı zamanda siyahın aşırı kullanımının olumsuz duyguları yansıtabileceğine dikkat çekmiştir. Oya ve Ovec'in (2017) gerçekleştirdiği bir çalışma, korku temalı resimlerde en sık kullanılan renklerin siyah, kırmızı, kahverengi ve sarı olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, çocukların korku veya endişe temalı resimlerinde belirli renkleri bilinçli bir şekilde tercih etme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

2.1.4.2. İnsan Figürünün Yerleşimi ve Detaylara Bağlı Anlatımlar

Çocuk resimlerinde, insan figürlerinin yerleşimine ve resimlerdeki detaylara bağlı anlatımlar, çocuğun ruh halini yansıtmaktadır. Bu anlatımlar, figürlerdeki herhangi bir uzuvun eksikliği, vurgusu veya figürlerin boyutu ile açığa çıkabilir. Baş, kişinin yetenekleri hakkında çıkarım yapılmasını sağlar (Dilci, 2018). Çocuğun kafa kısmını pek dikkatli çizmemesi, sosyal çevreye uyum sorunlarına, iletişim güçlüğüne ve sıkıntıların varlığına işaret edebilir (Çankırılı, 2022). Kafanın büyük çizilmesi bir durumdaki eksikliğin ifadesi ve bu eksikliği kapatma çabası olarak yorumlanırken diğer taraftan zihinsel bir soruna işaret ettiği belirtilmektedir (Dilci, 2018). Aynı zamanda öznenin düşünmeye önem verdiği anlamına da gelebilir. Kafanın orantısız çizimi, çocuğun duygusal tutarsızlığını göstermektedir. Küçük bir kafa çizimi çocuğun içine kapanık olduğunu ve iletişimle ilgili sorunlar yaşadığını göstermektedir (Halmatov, 2023). Ayrıca, kendini bir konuda yetersiz görmesi olarak belirtilmektedir. Boyun, vücut (dürtüsellik) ve baş (entelektüel merkez, zihin, kontrol) arasındaki bağlantı halkasıdır. Bedensel dürtülerini yönetebilme konusunda endişe duyanlar, boyun bölgesine dikkat ederler (Üstün Memiş, 2020).

Çocuğun ince, uzun resmettiği boyun çizimi onun arzularını bastırdığını temsil eder. Büyük ve abartılı boyun çizimi, vücut dürtülerinin farkındalığı, onları kontrol etmeye çalışmak olarak belirtilmektedir (Çankırılı, 2022). Çocuk çizimlerinde, büyük figürler, boyun eksikliği ve uzuvlarda asimetri görülüyorsa dürtüselliği ifade edebilir.

Yüz, iletişim alanının en önemli merkezidir. İyi çizilmiş bir yüz, kendine saygı olarak yorumlanır. İletişimde güçlük yaşayan, çekingen bir çocuk, yüz hatlarını belirsiz veya kötü bir şekilde tasvir etmektedir (Savaş, 2015). Çocuğun çizimlerinde yüz kısmına odaklanması, yüz hatlarını gereğinden fazla vurgulaması ve ön plana çıkarması, kişinin kendini ifade etme konusundaki yetersizliğini agresif bir şekilde dışa vurarak telafi etme çabası olarak belirtilmektedir. Yüzündeki bazı yerleri eksik çizmiş olması çocuğun duygusal eksikliğini gösterir. Resimde ağzın yer almaması, çocuğun söylemek istemediği bir şeyi rahatça ifade edememesi anlamına gelir. Çocuğun resminde yer alan açık ve dişlerin gözüktüğü bir ağız bazı durumlarda saldırganlığın bir simgesi olmaktadır. Bir düz çizgi ile resmedilmiş bir ağız, çocuğun depresif ruh halini ve içedönük bir yapıyı göstermektedir (Dilci, 2017).

Göz, korku, endişeyi ve yardım ihtiyacını sembolize eder (Halmatov, 2023). Gözlerin tamamen açık olması, merakı ve dış dünyayla ilişki kurma isteğinin bir işareti olduğu belirtilmektedir (Çankırılı, 2022). Küçük gözler, içe dönüklüğün ve gizliliğin bir işaretidir. Resimde yer alan kapalı gözler, huzursuzluğu ve öfkeyi temsil etmektedir. Ayrıca, çocuğun kendini çevresinden izole etmek istemesini de ifade edebilir. Resimde düzgün kaşlar, kişinin kendi görünümüne özen gösterdiğinin bir temsilidir. Tam tersi çatık kaşların ise saldırganlığı simgelediği belirtilmektedir (Dilci, 2018).

Çocuklar oldukça geç yaşta kulaklarını tasvir etmeye başlarlar, ancak bazı çocuklar vücudun bu kısmını çizmekte zorlandıkları için bu organı atlamakta veya saçın arkasına saklayarak çizimlerini tamamlamaktadırlar. Kulakların tasvir edilmesi, algıda duyarlılık anlamına geldiği belirtilmektedir (Çankırılı, 2022). Resimde kulakların vurgulanması, çocuğun eleştirilere açık olduğunu ve çevreye karşı duyarlı olduğunu göstermektedir. Kulakların iri çizilmesi ise merakın simgesi olarak ifade edilebilir. Kulakların küçük, yarım bırakılması veya çizilmemesi eleştiriye kaçınma ve dinleme isteksizliği olarak yorumlanır. Aynı zamanda, bu evde eleştiri veya hakaret gören çocuğu da temsil etmektedir (Savaş, 2015).

Çocuğun resimlerindeki vücut şekli, kendi fiziksel görünümünün bir sembolüdür. Vücut oranları, çocukta fiziksel ve ruhsal durum arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır. Zayıf bir çocuğun çizdiği güçlü, kaslı bir vücut, onun için eksik olan ideal fiziksel özelliklerinin bir işareti olabilir. Arzularını tatmin etmeye eğilimli ve özdenetimi yetersiz bir çocuk, orantısız küçük bir kafa ile zayıf bir vücut çizebilir. Çocuk kendini çizerken, ek aksesuarlara (fiyonklar, tokalar) yer

vermişse, bu kendi kişiliğini daha fazla önemsemesi anlamına gelmektedir. Büyük omuz çizimi, fiziksel güç, bedensel dürtü veya güç ihtiyacını gösterir. Omuzların küçük çizilmesi ise aşağılık duygusunun bir ifadesi olarak değerlendirilebilir (Çankırılı, 2022).

Eller ve kollar, herhangi bir aktivitenin, iletişimin ve temasın sembolüdür (Halmatov, 2023). Çocuğun hem duygusal hem fiziksel ifadesini, hem de dış dünyasıyla iletişimini sağlayan önemli bir bölümdür. Ellerin duruşu, çocuğun bilinçdışındaki davranış yönelimlerine dair ipucu sağladığı belirtilmektedir (Dilci, 2018). Bir kişinin elleri, kucaklamış gibi yanlara doğru açılırsa, bu onun sosyalliği ve dış dünyayla aktif etkileşimini işaret etmektedir. Ellerin boyutunun abartılması, saldırgan eğilimlerin simgesi olarak yorumlanabilir ve şiddetin varlığını temsil etmektedir. Aksine, ellerin arkaya gizlenmesi, vücuda sıkıca bastırılması veya ceplerde gizlenmiş olarak resmedilmesi, çocuğun iletişimsizliğini, suçluluk duygusunu ve kendine güvensizliği gösterebilir. Bu durum, çocuğun bastırılmış saldırganlığının veya içe kapanıklığının bir işareti olduğu belirtilmektedir (Di leo, 2013). Eldeki yumruk betimlemesi, düşmanlık hissini gösterirken aynı zamanda çocuğun isyan etmesi olarak da ifade edilebilir. Eller net bir şekilde tanımlanmamışsa, sosyal ilişkilerde güven vermeyen bir kişi olduğunu ve özgüven eksikliği yaşadığını gösterir (Dilci, 2018). Çocuk, iki yana doğru bükülmüş eller çizmişse, dış dünya ile duygusal hislerinin olmadığını göstermektedir (Halmatov, 2023).

Ellerin vücuda bitişik olarak tasvir edilmesi, çocuğun gerginlik duygularının birer göstergesidir. Resimde ellerin olmaması; iletişimsizlik, kaygı ve çekingenliğin bir göstergesidir. Ellerin olmaması veya karalanmış olması muhtemelen düşmanlık sembolüdür. Resimdeki kolların çocuğun henüz olgunlaşmadığını ve hâlâ anne ve babasına bağımlı olmayı sürdürdüğünü gösterdiği belirtilmektedir (Malciodi, 2013). Kısa eller, kişinin dürtülerini bastırma, içe dönüklük ifade etmektedir. Bir çocuk uzun kollar çizerse, bu dış dünyaya yönelimini göstermektedir. Ellerin olmaması, kendi gücüne olan inanç eksikliği ve yetersizlik duygusunun bir işareti etmektedir. Tırnaklı uzun parmaklar, saldırganlığın ve kavgacı tavırların bir göstergesi olarak belirtilmektedir (Di leo, 2013).

Bacaklar, destek ve güç sembolüdür. Resimdeki figürlerde bacakların olmaması, korku duygusu ve güçlenme ihtiyacına işaret etmektedir (Dilci, 2017). Zayıf, kısa veya kötü çizilmiş bacaklar, çocuğun güvensizlik, sosyal zayıflık, değersizlik hissi veya ruhsal kötü hissetme durumunun bir belirtisidir (Kan, Kan ve Yayan, 2022). Ayaklar çizilmemişse, bu durum çocuğun güvensizlik duygusunu yansıtmaktadır. Resimde vücudunun alt yarısını kalın bir çizgiyle ayıran çocuğun bu çizimi, daha önce yaşadığı istismarın bir göstergesi olabilir. Bu işaretlere yer veren çocuk, kişiyi sembolik bir biçimde zayıf ve güvenilmez bir karakter olarak ifade eder. Bir çocuğun belirli bir sembolü birkaç kez ifade etmesi, çocuğa güven ve mutluluk

verdiği belirtilmektedir (Yavuzer, 2021). Çocuklar, aynı hikâyeyi tekrar tekrar çizmek istemeleri de bunun birer göstergesi olabilir. Çocuk için tekrarın anlamı aynı zamanda resimlerdeki renklendirmede ve çizgileriyle de fark edilebilir.

2.1.5. İletişim Aracı Olarak Resim

Resimler, çocuğun duyguları, düşünceleri ve davranışları hakkında ipuçları sunar. Renk seçimi, çizilen figürler ve kompozisyon, uzmanlar için anlamlı veriler taşır. Çocuğun spontane ve kısıtlamadan uzak çizimleri, gelişim dönemi özellikleri, kişilik özellikleri ve çevresiyle olan ilişkiler hakkında bilgi sağlar (Elin, 2012). Bu yazı, çocuk resimlerinin iletişimdeki benzersiz değerine vurgu yapmaktadır. Resim, çocuğun duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini ifade etmenin, paylaşmanın ve anlamının evrensel bir yoludur. Ayrıca iletişimdeki en etkili araçlardan biri olarak çocukların duygusal, zihinsel ve sosyal gelişiminde önemli bir rol oynar. Çocuklar, resim yoluyla iç dünyalarını ifade ederken aynı zamanda iletişim kurmanın, duygularını ifade etmenin ve düşüncelerini aktarmanın farklı yollarını keşfederler. Resim, çocukların sözcüklerle ifade edemedikleri duygularını, hayal güçlerini ve deneyimlerini ifade etme özgürlüğü sunar. Sanat, resim yaparken iç dünyalarından gelen duyguları kağıda aktararak iletişim kurarlar ve kendilerini ifade etme becerilerini geliştirirler (Köseoğlu, 2023). Ayrıca, sanat çocuklara empati kurmayı, başkalarının duygularını anlamayı ve farklı bakış açılarını anlamayı öğretir. Örneğin, bir resimde veya bir hikayede betimlenen karakterlerin duygusal durumlarıyla empati kurmak, çocukların başkalarının duygularını anlamalarına ve onlara saygı duymalarına yardımcı olur. Sanat, iletişim becerilerini geliştirmenin yanı sıra çocuklara yaratıcılık, problem çözme ve kendilerini ifade etme konusunda da destek sağlar. Sanat, iletişim aracı olarak çocukların duygusal ve sosyal gelişiminde önemli bir role sahiptir. Sanat aktiviteleri, çocuklara duygularını ifade etme özgürlüğü sunarken aynı zamanda iletişim becerilerini, empati yeteneklerini ve yaratıcılıklarını geliştirmelerine yardımcı olur (Serin, 2023). Çocuklar için resim, iç dünyalarını keşfetmenin, duygularını anlamının ve düşüncelerini ifade etmenin bir yolu olmaktadır.

2.1.6. Bilinçlilik ve Bilinçdışı

Bilinç, kişinin eylemlerinin farkındalığıdır ve kişinin anlık bilinçli olarak deneyimlediği şeylerdir. Kişinin düşünceleri, hisleri ve duyguları anlık algılanarak yapılan her şey bilinçtedir. Bilinçli zihin, o anda ne yapılacağına karar verme gücüne sahiptir. İnsanın algıladığı, hatırladığı, düşündüğü ve hangi duyguyu yaşadığını fark edebildiği kısım bilinçtir. İnsan bilinci, gerçekliğin eşsiz bir olgusudur ve kişinin kendi bilgisi ve içselliğiyle bağlantı kurmasını

sağlar. Aynı zamanda insanın her şeyi ölçebilen ve değerlendirme yapabilen tarafıdır. Bilinç, iradenin etkilenebileceği ancak bilinçdışı iradenin etkisi altında olmayan bir alanı ifade eder. Bununla birlikte, bilinçdışı her zaman bilinçli zihinle ilişkilidir (Şenkaya Demir, 2017). Bilinç, sadece dış dünyadan değil aynı zamanda iç dünyamızdan da bilgiler ve duyular alır. Dış dünyayı algılayan bilinç, iç dünyayı algılamak için de aynı işleyişi kullanır; bu durumda algılanan iç dünya, dış dünya rolünü üstlenir (Freud, 2006).

İnsanın kendini daha iyi anlayabilmesi için farklı bilinç düzeylerine sahip olduğunu bilmesi gerekir. Kişiliğin bilinçli, bilinç öncesi ve bilinçdışı kısımları; bunların her biri kişinin davranışları, düşünceleri ve hisleri üzerinde etkiye sahiptir. Bilinçli olarak deneyimlenen tüm durumları, örneğin insanın kendi isteğiyle odak noktasına getirebileceği veya bir kenara itebileceği tüm düşünceleri, görüntüleri, fikirleri, duyguları ve algıları içerir (Muckenhaupt, 2004). Budağa göre bilinçdışı;

Freud'un topografik ruhsal yapı modelindeki üç bölümden en derinde, normal bilinç süreçleriyle ulaşılması en zor olan kısmı. Bu kısım, istenilmediği, kabul edilmediği, yasaklandığı (dolayısıyla kaygı uyandırdığı) için bastırılan veya unutilan ve bu nedenle doğrudan erişilemeyen anıları, duygusal çatışmaları, arzuları, dürtüleri olduğu kadar saldırganlık, cinsellik, vb. gibi temel biyolojik içgüdüleri ve itkileri de içinde barındırır... Bunlar, bilince açık olmasa da bilinçli düşünceler ve davranışlar üzerinde dinamik bir etkiye sahiptir (Budağ, 2003, s.133).

Bilinçdışı kişinin davranışlarını, duygusal ve fiziksel tepkilerini kontrol eder. Bilinçdışı bilgiyi daha çok işleyebilir ve depolayabilir; bu da onu bilinçli zihinden daha hızlı yapar. Bilinçli zihin, bilinçdışı zihnin tam tersidir. Bilinçdışının aksine, bilinçli eylemlerin kaynağı olan ve kişinin kendi kendine karar verilen kısımdır. İnsan zihni bilinç ve bilinçdışı olarak ikiye ayrılabilir. Bilinç, uyanırken sahip olunan düşüncelerdir (Jung, 2006). Bilinçdışı ise bilincin dışında yer alan alandır ve bilinçsizce, içgüdüsel olarak gerçekleşen olaylardan sorumludur.

2.1.7. Psikanalitik Yaratıcılık Kuramı

Freud'a göre bilinçdışı, o kişinin bilinçli zihninde karşı çıktığı tüm duyguları içerir. Bu duygular arasında korkular, ahlak dışı dürtüler, mantıksız istekler, cinsel arzular, utanç verici deneyimler ve bencilce istekler bulunmaktadır (Akay ve Başkurt, 2023). Psikanalitik yaklaşım, yaratıcılığı açıklamaya yönelik ilk teorik girişimlerden ve yaratıcılığın bilinçsiz dürtülerden kaynaklandığını öne sürer (Yolcu, 2022). Freud, oluşturduğu psikolojik analiz yönteminde çocuğun ortaya koyduğu çizim, depresyon veya yaşamını etkileyen bir semptomla ilişkili olduğunu öne sürer (Yavuzer, 2021). Freud'a göre çocuklar, dil engellerini aşarak duygularını, arzularını ve bilinçdışı mesajlarını resim yoluyla ifade ederler. Çizimler, çocukların düşünce ve

duygularını görsel olarak ifade etmelerine olanak tanıyan bir iletişim biçimi olduğu görüşü psikanalitik kuramına dayanmaktadır. Bu kuramda yer alan Freud'un bilinçdışına dair ifadeleri ve Jung'un arketipleri, çocuğun resimlerine ışık tutacaktır (Akay ve Başkurt, 2023).

Freud'a göre kişi, bilinçdışının gönderdiği görüntüleri ve fikirleri reddeder. Reddettiği ve bastırdığı duygu ve olayların ruh sağlığı ile nedensel bir ilişkisi olduğu söylenmiştir. Çocuk tarafından üretilen çalışma, kaçınılmaz olarak kendisiyle bağlantılı olduğu için yarattığı şey kendi zamansal ve mekânsal koşullarının bir ürünüdür. Bu nedenle, bilinçdışının açığa çıkması, çocuktaki psikolojik dengenin ve işleyişin önemli bir parçasıdır. Freud'a göre zihin, üç bölümden oluşur: Ego, id ve süperegö. Bu üç bölüm arasındaki çatışma kişiliğin bir parçası olarak bilinir. Ego (Ben), farkında olunan bilinçli kısımdır. Bu düşünce (ego) mantık ve anlam bütünlüğü taşır (Gülöksüz, Maçkalı ve Oral, 2014). Ego, zihinsel yaşamın tümünü kapsar ve duyguların genel bir deposu olarak tanımlanabilir. Ayrıca, bilinçdışının taleplerini uzlaştırmak ve yönlendirmekle yükümlüdür. Ego, şiddet içeren yıkıcı düşünceler, duygular, eylemler veya anılar gibi doğrudan bilinçli içgüdüsel dürtüleri tatmin eder (San, 2020). Çocuklarda ego kavramı, kendi değerleri ve davranışları tarafından tanımlanması sonucunda oluşmaya başlar. Ego, çocuğun ailesi ve çevresiyle birlikte şekillenir. Okul öncesi dönem, egonun oluşumu için önemli bir dönemdir (Çetinkaya ve Özyürek, 2021). Ego, kişinin kendi gerçekliğini temsil ettiği gibi, çocukların resimlerinde de çocuğun çizdiği figürlere denk gelir. Örneğin, çocuğun gelişim basamakları göz önüne alınarak altı yaşına kadar yapılan çöp adam çizimleri normal olarak kabul edilirken, altı yaşından sonra oluşturulan çöp adam resimleri çocuğun ego sisteminin zayıflığını gösterebilir (Uysal ve Uysal, 2021).

Süperegö (Üstben), bireyin ahlaki yönüdür ve düşünce ile davranışı kontrol eder. Utanç, suçluluk gibi davranışlara da karşılık gelir. Süperegö, gelenekler, örf ve adetler, kurallar ve temel inançları kapsar. Çocuğun süperegösünün oluşumu beş yaşındayken başlar. Anne ve babayla başlayan bu serüven, toplumun beklentilerine doğru evrilir. Örneğin, erkek bir çocuğun kendisini tehdit edici bir hâl olarak babasını görmesi, Freud'un yorumuyla baba profiliyle süperegönün yer değiştirmesi olarak görülür. Aşırı sert veya aşırı yumuşak davranan bir baba, çocuğun yüksek süperegösünün oluşmasına neden olabilir. Yumuşak davranan baba çocuk, gördüğü sevgiden dolayı bu dürtüsünü içine atar ve sağaltıma kavuşturamaz (Pilosof, 2015). Anne ve baba tarafından verilen ödüller ve cezalarla çocukta üst ben oluşmaya başlar. Süperegönün oluşumuyla birlikte çocuk, saldırganlık dürtüsünü kontrol altına alır. İd, kalıtsal ve doğuştan gelen dürtülerdir, ilkel yaklaşımlardır. Freud'un görüşüne göre id semboliktir ve anlam bütünlüğü görülmez. Kural ve kalıplara bağımlı olmaksızın özgürce düşünebilme becerisini ortaya koyar. Kişinin id tarafı, düşünüp tartmadan acıdan kaçmayı tercih eder, gerilim

yaratır ve arzuladığı şeye hemen ulaşmak ister. Çocuk ise bu gerilimi imgelerle özgür bir şekilde dışa aktarır. İmgeleme, fantezi dünyasında yaşar ve bireyin enerjisini aktarmaya yardımcı olur (Horney, 1994).

Freud'a göre, id, ego ve süperegö'nün birbirini dengeleyemediği durumlarda, kişi ego savunma mekanizmalarına başvurur. Savunma mekanizmaları, hem yetişkinler hem de çocuklar tarafından yaşanan gerginlik ve kaygıyı azaltmak için bilinçsizce kullanılır. Bu mekanizmalar, çocukları, çevreden gelen olumsuz duygu ve düşüncelerini korumaya yarayan bilinçsiz psikolojik süreçlerdir. Savunma mekanizmalarıyla çocuklar, yaşadıkları olumsuz duygular sonucu oluşan gerilimi kontrol etmeye çalışır (Çapan ve Toker, 2018).

Erken yaşlardaki çocukların bilincinin yeterince gelişmemesi, bilinçdışının daha aktif olarak kullanılabileceği anlamına gelir. Okul öncesi çocuklarda egonun yeterince gelişmemesi ve çocukların kaygılandıkları zaman başvurdukları mekanizmalar; bastırma, gerileme, içe çekilme ve yansımadır (Dilci,2017). Şema öncesi dönem, bilinçdışının resimlerle en yoğun biçimde yansıtıldığı bir dönemdir ve çocuklar genellikle sembollerle kendilerini ifade ederler (Şener, 2018). İnkâr mekanizması, çocuğun yok saymak istediği duyguları ifade eder. Örneğin, çocuğun olumsuz bir durumu annesinin olumlu ve sevecen olduğu bir hale dönüştürme çabası, inkâr mekanizmasına örnek olarak verilebilir (Arslan Toker ve Sözer Çapan, 2018). İnkâr mekanizması genellikle yansıtma mekanizmasını takip eder. Bastırma, gerilim ve kaygıdan kurtulmak için çocuğun gerçekleri üstünü örtmesi veya yok saymasıdır. Örneğin, depresyon sürecini yaşayan bir çocuk, olumsuz duygularını paylaşabileceği bir ortam bulamazsa bastırma mekanizmasına başvurabilir. Ayrıca, çocuğun dürtülerini daha az tehdit edici hale dönüştürüp bilinçdışına itmesi olarak da yorumlanabilir. Sembolleştirme, egonun baş edemediği bazı durumları nesnelerle veya sembollerle dışa aktarma ve rahatsız edici durumu kontrol altına alma eğilimidir. Çocuklar, sembollerle kişisel anlamlar oluşturdukları için, çizdikleri her sembolün özel bir anlamı vardır. Bu durumda çocukları yönlendiren bilinçdışı güdülerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Çocuklar resimlerinde kendileriyle doğrudan veya dolaylı bir bağlantı oluşturdukları için genellikle resimlerinde semboller ve işaretlere yer vermektedirler.

Yaratıcılık, benliğin en gelişmiş savunma mekanizması olan yüceltme ile ilişkilidir. Yüceltme, çocuğun var olan saldırganlık dürtüsünü çizimler aracılığıyla yaratıcılığa dönüştürmesi ve ifade etmesidir (Ersever ve Talbut, 2019). Psikolojik travmaların onarılması ve arzuların gerçekleştirilmesi için çocuklar hayal gücünü kullanır. Yetenekleri sayesinde çocuklar, hayallerini rahatça ifade edebilirler (Çelebi Öncü, 2021). Çocuk, çevresindeki olayları, arzularını ve hayal gücünü imgelerle açığa çıkarır. Freud'un söylediği gibi, insanlar travmatik deneyimleri bastırır. Bu tür deneyimlerle ilişkili duygular, yaratıcı yollarla dışa

vurulur. Yaratıcılık, çocuğun saldırganlık gibi dürtülerini toplumca kabul edilebilir bir hale getirmesi ve duyguların işlenmiş bir şekilde hazzı deneyimlemesi sürecidir (Yamak, 2020). Bunlar dışında, bahane bulma, yansıtmı, karşıt tepki geliştirme, yapma-bozma, izolasyon, özdeşleşme, neden bulma, gerileme, entelektüelleşme gibi mekanizmalar da bu dürtüleri kontrol edip topluma uygun hale getirme sistemleridir.

Jung'a göre, yaratıcılık sadece akıl ile açıklanamaz, aynı zamanda duygu ve sezgiyi de gerektirir (Jung, 2016). Psikanalitik kuram, yaratıcılığın sadece mantık ve bilinç düzeyinde değil, aynı zamanda bilinçdışı duyguların ve arketip imgelerin de dikkate alınması gerektiğini açıklamaktadır. Yaratıcılığın özünü anlamaya çalışırken, çocuk resimleri mantığa dayanmayan ve çocuğa rehberlik eden bir iletişim aracı olarak temel alınmaktadır. Çocuğun resimleri, varoluşunu anlamlandırmak için önemli bir araç olarak kabul edilir. Bu nedenle, çocuğun davranışlarının nedenlerini anlamak ve yaşamının özünü anlamak için içerik ve biçim analizi yaparak değerlendirmeler yapılabilir.

2.1.8. Jung ve Bilinçdışı Kavramı

Sigmund Freud'un fikirlerinden etkilenererek bilinçdışı kavramını inceleyen önemli bir araştırmacı da Carl-Gustav Jung'dur. Jung, insan ruhunun üç temel bileşenden oluştuğunu vurgular: ego, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı. Kişisel bilinçdışı, kişinin ulaşamadığı veya bilinçli zihin tarafından bastırılmış olan kısımları içerir. Bu kısımlar genellikle bireyin bastırdığı veya reddettiği çeşitli anılar ve duygular olabilir. Ayrıca, kişisel bilinçdışı rüyalar yoluyla da dışa vurulabilir (Geçtan, 1995). Acı, nefret, utanç verici anılar ve yasaklanmış dürtülere dair anılar, bireyin kişisel bilinçdışında bastırılmış olabilir (Jung, 2006). İnsanlar rüyalarında, atlatılamayan çocukluk veya gençlik yıllarındaki travmatik olayları gizleyebilir. Rüyalar, oyunlar ve resimlerde ortaya çıkan nesnelerin sembolik bir dili vardır (Çankırılı, 2022). Kolektif bilinçdışı, geçmişteki diğer insanlarla paylaşılan imgeleri içerir. Her ne kadar her ikisi de bilinçdışının aynı katmanları olarak görülse de, kişisel bilinçdışı ile kolektif bilinçdışının birbirinden farklı olduğu vurgulanır. İnsan evriminin tüm ruhsal mirası, her bireyin beyin yapısında yeniden doğmuştur. Korku, tehlike, acı gibi evrensel insan deneyimlerini içerir. Jung'un bakış açısına göre, bilinçdışı geçmişte, şu anda ve gelecekte yaşanacak olan ile ilgili ortak bir bilinçdışı kavramının varlığından bahseder ve bunu arketip kavramlarıyla açıklar (Geçtan, 1995). Jung'un perspektifinde, kolektif bilinçdışı sadece rüyalarda değil, aynı zamanda hayal gücü yoluyla da var olur. Kişinin bilinçdışı, yaratıcılıkta önemli bir etkidir çünkü kolektif zihin yoğun bilgi ve imgelerle doludur. Bu alanı açığa çıkarmak için zihnin ifade edebilen araçlara ihtiyaç duyulmaktadır (Güner, 2020).

2.1.8.1. Arketipler

Kolektif bilinçdışının karşılığı olan arketip kavramı, belirli biçimlerin imgesel varlığına işaret eder. Arketipler, temel kalıpları yansıtan, evrensel ve tüm insanlar için ortak olan ilkel imgelerdir. Herkes tarafından içgüdüsel olarak anlaşılan temel kalıp ve davranışlar olan arketipler, insan ruhsallığını ve kolektif insanlığı tanımlar. Jung, herkesin belirli kişilik tipleri hakkında bilinçdışında fikir sahibi olduğunu belirtir. Bu kalıplar belirli özellikleri ve duyguları temsil eden 'arketipler' olarak da adlandırılır (Jung, 2006). Her arketip, kişinin bilinçdışını yansıtan belirli kişilik özelliklerini temsil edebilmektedir. Arketipler evrenseldir ve yaşam durumuna bakılmaksızın anlaşılabilir. İnsanların bunu hiçbir zaman bilinçli olarak 'öğrenmemiş' olsalar bile içgüdüsel olarak anladığı bir kavramdır. Arketipler, kişinin güçlü ve zayıf yönlerini, inançlarını, bakış açılarını, korkularını ve özelliklerini yansıtır (Jung, 2005). Belirli duyguları tetikleyerek kişinin ihtiyaçlarına veya temel arzularına hitap etmektedir.

Jung'a göre, bir arketip, insanlığın kolektif bilinçdışından bilince doğru hareket eden bir deneyimi temsil eder. Bireyin benzer olaylara benzer şekilde yaklaşmasına dair oluşan zihinsel deneyimleri içerir. Sanatta, mitlerde, peri masallarında, dini öykülerde, Yunan mitolojisinde ve çağdaş sinemada belirgin bir şekilde görünen arketipler, genellikle rüyalarda zengin ve derin anlam taşıyan sembolik görüntüler olarak ortaya çıkabilir. Jung, bilinçdışı arketip ve sembollerin yaratıcı süreçte ve çocuk resimlerinin yorumlanmasında önemini vurgulamaktadır (Kavut, 2020).

Yaratıcılık, Jung'a göre, kişinin bilinçdışı arketiplerini işleyerek yaratıcı bir şekilde ortaya koymasıdır. Bu süreç, kişinin duygularına yönelik yetersizliğini bilinçsizce dışa vurup yücelttiği tarafı içerir (Jung, 2006). Çocuk, geçmişinde yaşadığı travmaların izlerini taşır ve bunları resimleriyle dışa yansıtır. Arketipleri anlamak, çocuğun resimlerinde saklı olan mesajlara dair daha derin anlamlar sağlayabilir. Bu süreçte, çocuğun zihinsel deneyimlerini ifade etmek amacıyla kullanılan semboller ve arketipler, sanat, mitoloji ve diğer kültürel ifadelerle de bağlantılıdır. Çocuğun resimleri, bilinçdışındaki içsel dünyasını ifade etme çabasının bir yansıması olabilir (Çankırılı, 2022). Jung'un arketip ve sembol kavramları, çocuk resimlerinin derinliklerine inerek, çocuğun zihinsel ve duygusal gelişimini anlama konusunda bir yol sağlar.,

2.1.8.2. Bireyselleşme Arketipleri

Bireyselleşme arketipleri, Carl Jung'un analitik psikoloji kuramında, bireyin kişisel gelişimi ve benlik bilinciyle ilgili olan arketiplerdir. Bu arketipler, bireyin içsel yolculuğunu, özgünlüğünü ve kişisel dönüşümünü temsil eder. Kişinin bireyselleşme arketipleri arasında gölge, persona, anima-animus arketipleri yer almaktadır. Persona, Benlik, Anima/Animus, Gölge gibi arketipler, Jung'un insanlığın kolektif deneyiminin ürünleri olduğuna inandığı içsel imgelerdir. Bu arketipler, bireyin psikolojik gelişimini şekillendiren ve onun benlik bilincini oluşturan önemli unsurlardır. Jung'a göre, bu arketipler bireyin kişisel bilincinin yanı sıra toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde de anlam kazanır (Tekgül, 2020).

Gölge, kişiliğin kolayca kabul edilemeyecek kısımlarını kapsayan bir arketiptir. Kişinin çözmesi gereken, ancak genellikle göz ardı ettiği veya bastırdığı çatışmalarını veya gerilimlerini yansıtabilir. Gölge, bireyin içgüdüsel ve bilinçdışı tarafını temsil eder (Fordham, 1997). Bu arketip, bazen kavga, kontrol ve güç arzusunu ifade edebilir. Çocuğun çatışma duyguları, resimlerinde savaşları, canavarları veya süper kahramanları tasvir ettiği durumlarda ortaya çıkabilir. Bu resimler, bir çocuğun korkularını veya zorluklarını aşma çabasını simgeliyebilir. Gölge arketipi, bireyin gelişimi ve bireyselleşmesinde önemli bir rol oynayarak, kişinin içsel çatışmalarını anlamasına ve başa çıkmasına yardımcı olabilir.

Persona, kişinin toplumsal faydalara uygun bir şekilde tasarlanmış bir takım rolleri ifade eden bir arketiptir. Jung'a göre persona, bireyin başkaları hakkındaki duygularıyla başa çıkmanın veya kendi özünü başkalarından saklamanın bir yolu olarak hizmet eder. Günlük yaşamda diğer insanlarla iyi geçinebilmek için arketip olarak bir persona kullanma ihtiyacı vardır (Jung, 2016). Jung, "persona"yı bireyin dünyaya uyum sağlama sistemini veya toplum içinde belirli bir imajı empoze etmek için takılan bir maske olarak tanımlar (Fordham, 1997). Persona, kişinin diğer insanlara nasıl görüldüğünü ve başkaları tarafından nasıl görülmek istediğini temsil eder. Anima/animus arketipleri, Jung'un insanların doğuştan çift cinsiyetli doğasını tanıdığını ifade eder. Anima, bir erkeğin içindeki kadının içsel imajını, onun bilinçdışı kadınsı yanını temsil eder; animus ise bir erkeğin kadındaki içsel imgesi, onun bilinçdışı erkeksi yanıdır (Jung, 2005).

Benlik arketipi, bireyin özünde, bütünlüğünde ve kişisel kimliğinde yatan merkezi bir arketiptir. Bu arketip, bireyin en derin ve en gerçek özü, kimliği ve kendini gerçekleştirmeyle ilişkilidir. Kişinin bireyselleşmesi, psikolojide kendi benliğini keşfetmesi, geliştirmesi ve tamamlaması anlamına gelir. Bu süreç, bireyin kendini anlaması, kabul etmesi ve kendi özünü

gerçekleştirmesi için önemlidir. Benlik arketipi, bu süreçte merkezi bir role sahiptir (Schultz ve Schultz, 2007).

Çocuk, benlik arketipini keşfeder ve bunu hayatının farklı alanlarına yansıtmaya başlar. Bireyin bireyleşme süreci, benlik arketipi ile yakından ilişkilidir. Çocuk, kendi öz benliğini keşfetmeye başladıkça, içsel bir denge ve bütünlük arayışına girer. Kendi değerlerini, tutkularını, yeteneklerini ve zayıf yönlerini anlamak için içsel bir yolculuk başlatır. Bu süreçte, benlik arketipi bireyin kendini ifade etmesini, kendiyi barışık olmasını ve kendini gerçekleştirmesini destekler. Çocuğun bireyleşme sürecinde aile, eğitim ve çevresel etmenler önemli rol oynar. Olumlu bir ortamda büyüyen çocuklar, benlik arketiplerini keşfetme ve geliştirme konusunda daha fazla destek alabilirler. Onlara özgüven, özsaygı ve öz-farkındalık kazandırmak, benlik arketipiyle uyumlu bir şekilde bireyin kendini gerçekleştirmesine yardımcı olabilir. Benlik arketipi, bireyin içsel kimliğinin merkezi bir bileşenidir (Çeğindir, 2023). Çocuğun bireyleşme sürecinde önemli bir rol oynar. Bu süreç, çocuğun kendini anlaması, kabul etmesi ve kendi özünü ifade etmesi için bir öneme sahiptir. Aile ve çevresel faktörlerin destekleyici olmasıyla, çocuk benlik arketipini keşfeder ve geliştirir.

2.1.8.3. Durum Arketipi

Durum arketipi kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır: yaratılış, ölümsüzlük ve kahraman arketipi olarak sınıflandırılmaktadır. Yaratılış, mitler ve masallar gibi edebi türlerde temsil edilen arketipsel bir motif olarak ortaya çıkar ve evrenin veya insanın yaratılışını anlatan mitlerle ilgiliyken, ölümsüzlük ise arketipsel bir motif olarak pek çok hikâyede kullanılır. Bu motif, birincisi olarak ölümsüzlüğe ait bir cennete dönüşü ve sonsuz saflık ve mutluluğa geri dönüşü; ikincisi olarak ise sonsuza dek yinelenen ölüm ve doğum döngüsünü yansıtır, doğanın sürekli döngüsü olarak tanımlanır (Tekgül, 2020).

Kahraman, en tanınabilir arketiplerden biridir. Kahraman arketipi, doğuştan oluşan arketipler arasında yer alır. Aile ortamında çocuğun ihmal edilmesiyle oluşur ve çocuğun yetişkin rolünü üstlenmesi olarak tanımlanır. Ayrıca yaşının ötesinde sorumluluklar üstlenen çocuğu ifade eder. Kahraman arketipi bireyin, olumsuzluklarla yüzleşmesi, sorunların üstesinden gelmeye çalışması ve kendini keşfetmesi olarak tanımlanmaktadır (Musuloğlu ve Sezgin, 2023). Bu durum, bireyin özerklik duygusuna ve kendi hayatları üzerinde kontrol sahibi olma arzusuna işaret edebilir.

2.1.8.4. Simgesel Arketipler

Simgesel arketipler, insanın kolektif bilinç dışında yer alan ve evrensel semboller olarak kabul edilen unsurlardır. Bu semboller, kültürler arası benzerlik gösterir ve insanın ortak deneyimlerini, duygularını ve anlamlarını temsil eder. Doğuştan gelen anne ve baba arketipleri, her ne kadar ortak olsa da, çocukların deneyimleri farklı olduğundan her arketip kişiye özgü bir nitelik taşır. Baba arketipi, destek/güç ile meydan okuma/tehdit arasındaki gerilim alanında var olur. Bu nedenle baba arketipi, niteliksel olarak destekleyici, güçlendirici, temellendirici ve tutucu bir yanı olduğu gibi aynı zamanda yıkıcı bir yönü de içerebilir. Olumlu baba arketipi, çocuğu hayata hazırlayan, güven veren, koruyan ve kollayan bir arketiptir. Olumsuz baba arketipi ise baskıcı, ceza veren, eleştiren, suçlayıcı, kontrol altında tutan, mesafeli ve otoritesini kötüye kullanan bir rolü temsil eder (Akçakaya, 2023).

Jung psikolojisinde anne arketipi, güven, bakım sağlama, nezaket, sevgi, şefkat ve koruma gibi niteliklerle ilişkilendirilebilir. Ayrıca dişilik, hayat verme, çok sayıda imgeyi simgeleyebilir. Herkesin içinde yer alan güven ihtiyacı, kolektif insan ruhunun derinliklerinde yer alan ve evrensel bir imaj olan Anne arketipinin bir yansımasıdır. Daire formunu ve rahmi çağrıştıran tüm imgeler anneyi temsil edebilir (Jung, 2005). Bir kadının büyü gücü, bilgeliği, maneviyatı, herhangi bir yararlı içgüdü veya dürtü, özen veya destekle ayırt edilen ve büyümeyi, doğurganlığı teşvik eden her şeyi içermektedir. Bu duygulardan mahrum bırakılan çocuklarda olumsuz bir anne arketipi oluşabilir (Fedakâr, 2014). Çocuk ilk doğduğunda kolektif anne arketipi ile annesini algılar. Anne arketipi, dişi hayvanlar, su, dağ, deniz, kuyu, dar yerler, labirent, gül, mandala gibi simgesel arketiplerle açığa çıkabilir (Dursun ve Torun, 2020). Anne arketipinin hem karanlık hem de aydınlık bir yönü vardır. Bu karanlık yön, aile bireylerinin çocuğu psikolojik ve bedensel olarak incitebileceği duygular arasındadır. Bu duyguların her çocukta farklı şekilde ortaya çıkabileceği söylenebilir. Olumsuz anne arketipi, korku uyandırabilir ve çocuk resimlerinde cadı figürü olarak ortaya çıkabilir (Fedakâr, 2014). Ayrıca uğursuz simgeler, cadı, mezar, tabut, balık gibi yutan yılan gibi boğan hayvanlar, derin su, ölüm gibi simgeler de olumsuz anne arketipini temsil edebilir (Jung, 2005).

Simgesel arketipler, insanın kolektif bilinç dışında yer alan ve evrensel semboller olarak kabul edilen unsurlardır. Bu semboller, kültürler arası benzerlik gösterir ve insanın ortak deneyimlerini, duygularını ve anlamlarını temsil eder. Doğuştan gelen anne ve baba arketipleri, her ne kadar ortak olsa da, çocukların deneyimleri farklı olduğundan her arketip kişiye özgü bir nitelik taşır. Baba arketipi, destek/güç ile meydan okuma/tehdit arasındaki gerilim alanında var olur. Bu nedenle baba arketipi, niteliksel olarak destekleyici, güçlendirici, temellendirici ve

tutucu bir yanı olduğu gibi aynı zamanda yıkıcı bir yönü de içerebilir. Olumlu baba arketipi, çocuğu hayata hazırlayan, güven veren, koruyan ve kollayan bir arketiptir (Koruyucu, 2019) Olumsuz baba arketipi ise baskıcı, ceza veren, eleştiren, kontrol altında tutan, mesafeli ve otoritesini kötüye kullanan bir rolü temsil eder (Akçakaya, 2023).

Çocukların ev çizimleri, dünyanın her yerinde çağlar boyunca aynı biçimsel şekillerle çizilmektedir. Bu durum, Jung'un arketip kavramının önemini açıklar. Evler, çocuk çizimlerinde sıkça görülen bir arketiptir. Evler, çocuğun benliğinin ve ruhunun farklı yönlerini simgeler. Ayrıca çocuğun kendini güvende hissettiği ve ona koruma sağlayan önemli bir simgedir. Çocuğun güven duygusunu ilk hissettiği ve sığınak olarak gördüğü ilk yer anne rahmidir. Yuvarlak çizilen ev resimleri anne rahmini çağrıştırmaktadır (Savaş, 2022). Örneğin, çatıyla beraber resmedilen ev, güveni temsil eder. Kişinin geçmişe dönük yaşanan ve bastırılmış tüm durumların deposudur. Çocuk arketipi, zıtlıkları bir araya getiren bir simgedir, bu yüzden geometrik cisimlerle tasvir edilebilir. Ingrid Riedel'in belirttiğine göre, kare şekli dengeyi, korumayı ve sınırları simgeler. Üçgen formu ise çocuk ile baba ve anne arasındaki ilişkiyi sembolize eder (Köse Doğan, 2019). Çocuk resimlerinde kullanılan doğal nesneler de çocuğun bilinçdışına dair izlenim oluşturabilir. Ağaç, çocuğun benlikle olan bağlantısını temsil etmektedir (Savaş, 2022). Çocuk çizimlerinde yer alan doğal birçok sembol, arketipleri temsil etmektedir.

2.2. İlgili Çalışmalar

Çocuk resimleriyle ilgili olan çalışmalar, yaratıcılık ve bilinçdışı konularını ele almıştır. Bu araştırmalar genellikle nicel ve nitel araştırma yöntemlerini içermekte olup, katılımcı türlerine göre farklılık göstermektedir. İlgili araştırmalar; okul öncesi, ilkokul, düzeyindeki çocuklar ile çalışılmıştır. Bu araştırmalar, farklı yaş gruplarındaki çocukların resimlerini ve bu resimler aracılığıyla yaratıcılık ile bilinçdışı arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar içermektedir.

2.2.1. Ulusal Araştırmalar

Hasırcı'nın (2021) "İçedönük Çocukların Dışavurumcu Resimlerinde Psikolojik İşlevler" adlı çalışmasında, içedönük çocukların psikolojik işlevlerini dışavurumcu resimler aracılığıyla incelemeyi amaçlamıştır. İçedönük çocukların duyum, düşünme, duygu ve sezgi psikolojik işlevlerini keşfetmek adına nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve derinlemesine incelenmiştir. Çalışmada, amaçlı örnekleme stratejisiyle seçilmiş altı ilkokul ikinci sınıf öğrencisi ve bu

öğrencilere rehberlik eden üç sınıf öğretmeninden oluşan homojen bir grupla çalışılmıştır. Araştırmada, nitel veri toplama teknikleri olan görüşme, gözlem ve doküman incelemesi gibi yöntemler kullanılmıştır. Elde edilen veriler, Carl Gustav Jung'un Psikolojik Tipler kuramındaki duyum, düşünme, duygu ve sezgi psikolojik işlevlerini temel alan bir çerçeve üzerinde betimsel analiz ile incelenmiştir. Araştırmanın bulguları detaylı bir şekilde değerlendirilmiş ve sonuçlar bölümünde özetlenerek sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar, mevcut literatürle birlikte ele alınmış ve araştırmacılar, uygulayıcılar ve ilgilenen diğer kişiler için önerilerde bulunulmuştur. Bu özet, araştırmanın içedönük çocukların psikolojik işlevlerini resimler aracılığıyla anlamaya yönelik önemli bir katkı sağladığını vurgulamaktadır.

Savaş (2014) çalışmasında, “Çocuk Resmi ve Bilinçaltı” konusunu ele alarak sanat eğitiminin çocuğun kişisel gelişimine olan etkilerini incelemiştir. Araştırmanın temel amacı, sanat eğitiminin çocuğun ruhsal gelişimine nasıl katkı sağladığına dair bilgi sunmak ve çocuk resimlerinin bilinçaltındaki derin izlere dikkat çekmektir. Çalışmanın ilk bölümünde, sanat eğitime odaklanılmış ve ardından çocuğun sanatsal gelişimi üzerine çeşitli konular ele alınmış, bu kısımda sanat eğitiminin önemi vurgulanmıştır. 'Çocuk resimlerinde konu ve detaylar' başlığı altında, renk kullanımı, kâğıt üzerinde yer seçimi, insan figürünün çizimlerdeki anlamları gibi çocuk resimlerinin resimsel bakış açısıyla bilinçdışının nasıl yorumlanabileceği üzerine detaylı analizler yapılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, çocuk resimlerinin analiz edilirken göz ardı edilmemesi gereken konular işlenmiştir. Çalışmanın son kısmında, resim sanatının bilinçaltının işlevi üzerinde durularak, sanatın çocuğun zihinsel durumu hakkında bilgi verme ve yaşadığı fiziksel ve duygusal deneyimler konusunda rehberlik etme kapasitesine vurgu yapılmıştır. Çocukların çizimlerini yorumlamak, onların düşüncelerini ve hissettiklerini daha derinlemesine anlamayı amaçlar. Ancak, bu ipuçları herhangi bir teşhis koymak için yeterli değildir. Bunlar yalnızca çocuğun kendini daha iyi anlamasına ve bazen geçici bir rahatsızlık hakkında nasıl ifade edilebileceğine yardımcı olabilir.

Ketenci'nin (2015) tez çalışması, "4-7 Yaş Çocukların Aile Konulu Resimlerinin Duygusal Yönlerini" incelemektedir. Çalışma, çocukların resimler aracılığıyla duygusal dünyalarını ifade etmelerine odaklanmaktadır. Bu resimler, çocukların saf ve masum duygularının bir yansıması olarak kabul edilmekte ve aile kavramını betimleme aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle 4-7 yaş arası çocukların çizdiği aile konulu resimler, onların duygusal ve sosyal çevrelerindeki etkileri yansıtabilir. Çocukların resimleri, aile yaşantılarını, iç dünyalarını ve duygusal deneyimlerini anlama yolunda bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu resimler, çocukların sözel olarak ifade etmekte zorlandıkları duygusal durumları yansıtabilir. Araştırma, çocukların ailelerini çizimler aracılığıyla tanımlarını ve duygusal bağlamda ifade

etmelerini amaçlamaktadır. Bu şekilde, çocukların iç dünyalarını anlamak ve duygusal açıdan destek sağlamak için resimlerin analizi önemli bir yol olabilir. Çalışma, çocukların çizdiği aile konulu resimlerin analizi yoluyla duygusal yönlerini anlama çabasına odaklanarak, çocukların duygusal ifadelerini anlamak ve onlara destek olmak adına önemli bir kaynak sağlamaktadır. Yapılan analizler, çocukların iç dünyalarını anlamak ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için değerli bir araç sunabileceği sonucuna varmıştır.

Uysal ve Uysal'ın (2021) makalesinde, “Aile Temalı Çocuk Resimlerinde Bilinçaltı ve Bilinçdışı Davranışların Resimsel İmgeye Dönüşümü” konusunu ele almışlardır. Çalışmada yazılı ve görsel metinlerin insanlar arasında iletişimde kullanımının yanı sıra özellikle çocuk resimlerinin derin anlamlarını anlamak adına önemli bir adım atılmıştır. Araştırma, yazılı ve görsel metinlerin duyguları ve düşünceleri ifade etmek için kullandığı karmaşık yapıları vurgulamış ve bu yapıların içinde barındırdığı çok katmanlı anlamları çözümlemeyi amaçlamıştır. Çalışma, özellikle 7 ile 10 yaş aralığındaki çocukların çizdiği resimlerin incelenmesiyle bilişsel gelişim ile resimsel içerik arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Aynı zamanda, çocukluk dönemine ait yaşantıların resimler üzerinden nasıl yansıdığını anlamak için bilinçaltı ve bilinçdışı davranışların resimsel imgeye dönüşümünü incelemiştir. Çalışma, nitel araştırma yöntemleriyle derinlemesine analiz yaparak istatistiksel genellenebilirlik yerine analitik bir bakış açısı sunmuştur. Araştırmacı, çocuk resimlerinde bulunan somut imgelerin, plastik göstergelerin ve figüratif unsurların ötesinde derin anlamlar içeren soyut ilişkiler ağını inceleyerek, bu imgelerin bilinçaltı ve bilinçdışı düşüncelerle nasıl ilişkilendirilebileceğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, bu çalışma, yazılı ve görsel metinlerin karmaşıklığını ve insan algısındaki derin etkilerini göstererek, çocuk resimlerinin anlam dünyasını anlamak adına önemli bir katkı sağlamıştır. Araştırma, psikoloji, iletişim ve sanat alanlarında daha derinlemesine ve analitik bir perspektifle düşünmeyi teşvik etmiştir.

Torun, (2019) çalışmasında “Anlatıma Dayalı Türlerde Anne Arketipi” konusunu ele almıştır. arketiplerin, insanlığın kolektif bilinçaltını temsil eden ve kuşaktan kuşağa aktarılan temel imgeler olduğunu açıklamaktadır. Jung'un ortaya attığı bu kavram, bireyin farkındalık düzeyine bakılmaksızın hayatın her alanında varlığını sürdüren ve Platon'un idea kavramına benzeyen önemli bir kavramdır. Bu araştırma, arketip kavramını, Türk aile yapısı ve annenin aile içindeki rolü göz önünde bulundurarak açıklamaktadır. Anne arketipi, anlatıya dayalı türlerdeki sembolik ifadeler üzerinden incelenmiş, olumlu ve olumsuz yansımaları arketipsel sembolizm bağlamında göstermiştir. Seçilen örneklerle yapılan karşılaştırmalar, kadının konumunun dönem koşullarıyla değişebileceğini ancak annelik kavramının her dönemde etkili olduğunu göstermektedir. Anne figürünün adı ve görünümünde zaman içinde değişiklikler

olmasına rağmen, anne arketipinin evrensel niteliğini koruduğu ve yaşamın önemli bir parçası olarak varlığını sürdüreceği sonucuna varmıştır.

Döken'in (2021) yaptığı bu çalışmada, "Yaratma Edinimi ve Bilinçdışının İç-Dış İlişkisi" isimli konuyu incelemiştir. Çalışmanın amacı, bir sanat eserinde sanatçının iç dünya ile dış gerçeklik arasındaki nesne ve nesnenin oluşumundaki zihinsel süreçleri ilişkilendirmektir. İç dünyanın dış dünyaya imgelerle aktarılma durumunun, yaratma arzusunu açıklamıştır. Sanatçıların yapıtlarındaki imgelerin bilinçsiz ve mantık dışı unsurlarına değinerek, sanat üretirken bilinçli ve bilinçsiz yansımaları açıklamıştır. Bu çalışmanın hedefi, benlik kavramının sanat yapıtı üretimindeki katkılarını göstermektir. Freud'un psikanaliz kuramı ile sanatın kesiştiği noktaların iç duygular olduğunu belirtip, içsel duygu ve yaratıcılığın yaşadığımız çevreyle şekillenmesi ve çocukluk dönemiyle ilgili resimsel çözümlemelerde bu konunun ön planda olması üzerine odaklanmıştır.

Kara'nın (2017) bu çalışmasında "Okul Öncesi Dönemde 5-6 yaş Grubu Çocukların Yaratıcılık Düzeylerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri" isimli konuyu incelenmiştir. Çalışmanın amacı, yaratıcılığı etkileyen etmenleri ve bu etkenlerin ne ölçüde olduğunu tespit etmektir. Anket yöntemi kullanılarak öğretmen görüşleri toplanmıştır. Araştırma, çocuklardaki 5-6 yaş döneminde hangi faktörlerin ve etkenlerin yaratıcılıklarını nasıl etkilediğini ve bu faktörlerin ne derece etkili olduğunu okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koymaktadır. Araştırma Konya'da 2006-2017 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Selçuklu, Meram, Karatay gibi il merkezine yakın bölgeler ile Beyşehir, Sarayönü, Çumra gibi il merkezine uzak ilçelerdeki 77 okul öncesi öğretmeni ile il merkezindeki anaokullarında görevli 44 öğretmenin görüşleri alınmıştır. Anket, okulla ilgili etkenler, çocuğun kendisiyle ilgili etkenler, çevresel etkenler, aileyle ilgili etkenler, görsel sanatlarla etkenler hakkındaki sorulara ve yargılara cevap almak amacıyla tamamlanmıştır. Ankete katılanların çoğunluğunun kadın olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğretmenler, "oyun ortamı sağlanması"nın yaratıcılığı daha fazla geliştirdiği görüşünde iken kadın öğretmenler, "müzeleri gezme"nin yaratıcılığı daha fazla geliştirdiği kanısına varmışlardır. Okulla ilgili etkenlerin çocuğun yaratıcılığını etkilemesi konusunda, en önemli etken olarak etkinliklerde çeşitli malzemelerin kullanılması belirlenmiş ve ikinci sırada "öğretmenin çocuklara karşı tutumu" yer almıştır. Yaratıcılığı en az etkileyen etken "okul öncesi eğitim kurumlarında bilgisayar eğitimi verilmesi" olarak saptanmıştır. Aileyle ilgili çocuğun yaratıcılığını geliştiren en önemli faktör "ailenin çocuğa karşı ilgisi" iken, en az etkili faktör "ailedeki kardeş sayısının az olması" olmuştur. Çocukla ilgili faktörlerde, yaratıcılığı etkileyen en önemli unsur çocuğun "kendine güveni" olarak bulunmuştur.

Çelebi Öncü (2010), “Çocukluk Döneminde Sanat ve Yaratıcılık” konusunu ele aldığı raporunda oniki bölümden oluşan bir çalışma sunmuştur. Birinci bölümde yaratıcılık kavramı değerlendirilmiş ve yaratıcılığı etkileyen faktörler ile bileşenleri ve bölümleri ele alınmıştır. İkinci bölümde yaratıcılık kuramları incelenmiştir. Bu kısımda, psikanalitik kuram, çağrışım kuramı, çoklu zeka kuramı, hümanistik kuram, bilişsel-gelişimsel kuram, gestalt ve algısal kuram gibi kuramlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, yaratıcılığın zihinsel süreçleri ele alınmıştır. Dördüncü ve sonraki bölümlerde ise yaratıcı problem çözme yöntemleri, çeşitli eğitim modellerinde yaratıcılık, erken çocukluk döneminde sanat ile yaratıcılık arasındaki ilişki, erken çocukluk döneminde sanatsal ve şematik gelişim, yaratıcılığa dayalı sanat eğitimi, yaratıcı sanatı destekleyen ortamlar, yaratıcılığın ölçülmesi ve bu amaçla kullanılan araçlar ile çocuk sanatının değerlendirilmesi incelenmiştir. Her bir bölümde elde edilen kazanımlar sayesinde, yaratıcılığın çocukluk döneminde ne kadar etkili bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

2.2.2. Uluslararası Araştırmalar

Britain (1970) tarafından “Effect Of Manipulation of Children’s Affect On Their Family Drawings” (Çocuk Duygularında Manipilasyonun Aile Çizimine Etkisi) isimli yaptığı araştırmada, 4 ve 5 yaş grubundaki çocukların stres altında oldukları zaman çizdikleri aile resimlerinin dikkate değer şekilde farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Stres yaşayan çocukların yaptığı resimler genellikle yamuk, düzensiz ve parçalanmış bir yapı sergilemiş; ayrıca çizgilerin kalitesi de belirgin şekilde zayıf olmuştur. Bu durum, çocukların yaşadıkları stresin resimlerine yansıdığını ve bu şekilde dinamik savunma mekanizmalarının bir tür göstergesi olduğunu düşündürmektedir. Araştırmacı, resimlerdeki şekil ve çizgilerdeki belirgin farklılıkların, çocukların içsel durumlarını, özellikle de stres altındayken yaşadıkları duygusal rahatsızlıkları ve bunun resimlere yansıyan etkilerini gösterdiği sonucuna varmıştır.

Malchiodi, Cathy A. (2009) “The Effect Of Posttraumatic Stress Disorder On Children's Human Figure Drawings” (Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Çocukların İnsan Figürü Çizimlerine Etkisi) isimli araştırmada ifade edilen görüşlere göre, çocukluk travmaları, gençler ve aileler üzerinde yıkıcı etkilere sahip önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bir çocuğun yaşamında bir ölüm ya da kayıp, boşanma, koruyucu aile bakımı, kaza, istismar, hastalık ya da doğal ya da insan kaynaklı felaket gibi olayları yaşaması, travma belirtileri açısından risk altına olduğunu vurgulamaktadır. Bazı çocuklar hayatları boyunca birden fazla olayla ve tekrarlayan stresli durumlarla karşılaşabilir ki bu da psikososyal ve gelişimsel sorunlara yatkınlığı artırabilir. Her çocuğun travma sonrası deneyimleri, yaşadığı üzücü olayın ciddiyetine ve diğer

faktörlere bağlı olarak farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Travma, zihinsel ve fiziksel olarak yorucu, anlatılamaz bir deneyim olabilir; korkutucu ve zihinsel karışıklığa sebep olur. Çocuk çizimleri, travmatik deneyimlerin ve travmanın etkilerinin incelendiği literatüre verilen bir yanıt olarak, hipotezleri oluşturmuştur. Şiddet içeren bir olay, ciddi bir kaza veya doğal/insan kaynaklı bir felaket yaşandıktan veya tanık olunduktan sonra ortaya çıkan psikiyatrik bozukluklar, çocuklarda semptomlar, olayı tekrar yaşama, kaçınma davranışları ve aşırı uyarılma şeklinde görülebilir. Genellikle depresyon, bilişsel zorluklar ve diğer fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarıyla birlikte ortaya çıkabilir. Bu durum, travmatik deneyimlerin çocukların psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerindeki etkilerini anlama ve travma sonrası tedavi ve destek mekanizmalarını geliştirme çabalarının bir parçasıdır.

G.Attili, A. Roazzi, A. Toni ve S. Di Gianfelice'nin yaptığı çalışma (2011), “Children’s Family Drawings and Attachment: A Multidimensional Scaling Approach To Study Internal Working Models” (Çocukların Aile Çizimleri ve Ekleri: İçsel Çalışma Modellerini İncelemek için Çok Boyutlu Bir Ölçeklendirme Yaklaşımı) çalışmada 5-9 yaş aralığındaki 83 çocuğun aile çizimlerini Bowlby'nin SAT testi kullanarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, çizimlerin bağlanma tipolojileriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Güven duygusu olumlu yönde gelişen çocuk çizimleri, genellikle figürlerin ayaklarının altında bir zemin bulundururken, kararsız çocuk çizimleri küçük ve belirsiz figürlerle öne çıkmıştır. Bu bulgular, aile çizimlerinin bağlanma davranışlarını değerlendirmede potansiyel bir kullanım alanı olduğunu göstermektedir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, 4-9 yaş arası katılımcının resimlerinde bilinçdışının, yaratıcı duygulara içerik, biçim ve renk açısından nasıl yansıdığını sorgulamayı amaçlayan nitel bir çalışmadır. Katılımcıların çizdiği resimler ve bu resimlerin arkasında yer alan yazılı ifadeler, bu çalışmanın verilerini oluşturmuştur. Bu veriler, Hermeneutik Yorumsama Kuramı ile analiz edilmiştir. Katılımcıların çizdikleri resimlerin arkasında resimle ilgili ifadeler bulunmaktadır. Yapılan imge analizleri, katılımcıların çizdikleri resimlerin arkasındaki yazılı ifadelerle desteklenmiştir. Freud (2020) ve Jung'un psikanalitik öğretileri çerçevesinde, doküman incelemesi tekniği kullanan araştırmacı elde edilen veriler üzerinde çalışmıştır. Araştırmacı, Jung ve arketip kavramlarından yararlanarak, katılımcıların resimleri üzerinden bilinçdışı imgeleri anlama ve çözümleme konusuna odaklanmıştır. Katılımcıların resimlerindeki imge ve semboller, onların bilinçdışındaki duygusal durumları ve içsel dünyası hakkında ipucu sağlamıştır.

Nitel araştırma, bir konunun veya problem alanının detaylı bir şekilde anlaşılmasını hedefler (Merriam, 2009). Creswell'in ifadesine göre, nitel çalışmalarda araştırmacı, sınırlı sayıda örnekten yola çıkarak derinlemesine analiz yapma gayreti içindedir. Patton'a göre (2002), nitel araştırma, katılımcıların deneyimleri, kavrayışları ve bilgileri hakkında doğrudan veri elde etmenin bir yöntemidir. Bu süreç, araştırmacılara incelenen konu veya alanla ilgili detaylı bilgi sağlama amacı taşır.

Resim yaptırma tekniği, anket veya mülakat gibi yöntemlerden farklıdır. Dil bariyerini ortadan kaldırarak ifade edilemeyen veya yazılamayan unsurlar, resimler aracılığıyla aktarılabilir. Genellikle resim, çocukların düşüncelerini ifade etmelerinde bir araç olarak kullanılır (Deniz, 2020). Resim yaptırma yöntemi, araştırmacının otorite figürünü en aza indirme avantajına sahiptir (Duncan, 2013). Böylelikle katılımcılar kendilerini etkinlik sırasında özgür hissedecekleri bir ortam oluşur. Çocuklar bu etkinlikte yetişkinlerin rehberliğine veya yardımına gerek duymadan kendilerini ifade edebilirler. Bu durum, çocuklara bir tür özerklik sağlar. İkinci olarak, araştırmacı çocukların resim yapma sürecine katılmasına müdahale etmeden izleyici konumunda kalabilir. Başka bir deyişle, çocuklar sosyal baskıdan uzak bir şekilde, resim yaparken daha özgün düşünebilirler. Bu nedenle, bu yöntem çocuklara kendi dünyalarında özgürce hareket etme fırsatı sunar (Deniz, 2020).

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu çalışma, 4 ile 9 yaş arasındaki çocukların bilinçdışını resimler aracılığıyla içerik, biçim ve renk yönünden incelemektedir. Çalışma iki farklı gruptan oluşmaktadır: İlk grup, Lowenfeld'in şema öncesi dönemi (4-7) ikinci grup ise ilkokul birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar olan şematik dönem (7-9) yaş grubunu oluşturmaktadır. Çalışma, Hatay/Antakya Aşağıokçular mahallesi konteynerden yapılan bir sınıf ortamında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Antakya'nın farklı ilçelerinden gelen çocuklar yer almaktadır. Hatay ilinin seçilmesindeki nedenlerden biri, çocukları etkileyen doğal bir felaketin meydana gelmesi sonucu, çocukların bu süreçten psikolojik olarak olumsuz etkilenmeleridir. Çocuklar kendi yaşamlarına dair olumsuz süreçleri bir ifade biçimi olarak resim yoluyla görünür kılmaktadır. Çalışmada katılımcıların demografik özellikleri de ele alınmıştır. Çalışmanın örneklemi, amaçsal örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Büyüköztürk' e göre (2016) amaçsal örnekleme yöntemi, çalışmanın hedeflerine göre bilgi bakımından zengin durumlar veya resimler seçilerek detaylı bir araştırma yapılmasına imkân tanır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın veri toplama araçlarını, doküman analizi ve şema öncesi/şematik dönem yaş aralığını kapsayan 15 katılımcının resimleri oluşturmaktadır.

Doküman analizi, bilimsel araştırmalarda kullanılan bir yöntem olup, verilerin toplanması, incelenmesi, değerlendirilmesi ve analiz edilmesi aşamalarını içerir. Özellikle eğitim alanındaki sosyal bilimler çalışmalarında doküman analizin kullanımı artmıştır (Akar, 2020). Doküman analizi, var olan kayıt ve belgelerin incelenerek veri elde edilen bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, kaynakların bulunması, okunması, not alınması ve değerlendirilmesi gibi işlemleri içerir (Karasar, 2005). Ayrıca, incelenen dokümanlar aracılığıyla hedeflenen konu veya olgular hakkında bilgi edinilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Dokümanlar sadece yazılı metinlerden değil, grafikler, haritalar, şemalar, fotoğraflar ve resimler gibi çeşitli kaynakları da içerebilir (Freebody, 2003). Eğitim araştırmalarında doküman analizi için kullanılan veri türleri arasında çocukların yaptığı çalışmalar veya fiziksel mekânların tasarımları gibi örnekler bulunabilir (Hatch, 2002). Bu yöntem, mevcut belgelerin sistemli bir şekilde incelenmesini sağlayarak araştırmacılara zengin ve detaylı veri setleri sunma potansiyeline sahiptir. Çalışmada konu kapsamında yer alacak kaynaklar, objektiflik, içerik zenginliği ve güvenilirlik gibi ölçütlerle değerlendirilip sıralanmıştır. Daha sonra, bu kaynaklar çalışmanın amaçlarına ve sınırlamalarına göre ele alınmıştır.

3.4. Veri Toplama Süreci

Amaçsal örnekleme yöntemiyle, alanında uzman Doç. Dr. Emrah Uysal ve Prof. Dr. Arzu Uysal tarafından gerçekleştirilen veri toplama süreci, 4-9 yaş arasındaki 105 çocuğun resimlerinin tamamlanıp tamamlanmadığı ve katılımcıların ifadelerindeki kavramların okunabilirliği dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma 15 katılımcının resim çalışmalarından oluşmaktadır. Çalışma kapsamında elenen resimlerin çoğunun; tamamlanmamış olmaları, biçimsel eksiklikler içermeleri veya araştırmanın amacına uygun görülmemesinden dolayı çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırma, sınıf olarak oluşturulan bir konteyner içinde etkinlik olarak gerçekleştirilmiştir. Resme başlanmadan önce katılımcılar bilgilendirilmiştir. Katılımcılara boya setleri ve resim kâğıtları verilerek, zihinlerinde canlanan nesneleri, olayları ve kişileri resmetmeleri istenmiştir. Çalışmada toplanan katılımcıların resimlerinin konusu "herhangi bir şey" çizmek olmuştur. Katılımcılara serbest konu verilerek, o an hissettikleri duyguları özgürce aktarmaları istenmiştir. Resimler tamamlandıktan sonra, araştırmacı katılımcılardan resimdeki figürlere, içeriğe, ve renklerle ilgili ayrıntılar vermelerini; ayrıca resmin arkasına bu detayları yazmalarını istemiştir. Katılımcılara 45 dk verilmiş ve katılımcılar, araştırmacının gözetiminde resim yapmışlardır. Araştırmacı, katılımcılar resim yaparken sınıfta bulunmuştur. Katılımcı gözlem yöntemiyle çocukların güvenli ve kontrol edilmiş bir ortamda resimlerini tamamlamaları sağlanmıştır. Katılımcılar, sessiz bir ortamda resim aktivitesine odaklanmışlardır. Dolayısıyla, gözlem yapan araştırmacı, katılımcıların istek ve özgürlüğünü kısıtlayacak herhangi bir durumla karşılaşmamıştır. Araştırmacı okuma yazma bilmeyen 4 ve 6 yaş aralığındaki 4 katılımcının ifadelerine dair notlar almıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Resimlerin analizi, araştırmacı tarafından Hermeneutik bakış açısıyla gerçekleştirilmiştir. Hermeneutik kuram, çocuk resimleri üzerinden onların hayallerini ve kendi hikayelerini anlattığı birer metin olarak ele alır. Bu yaklaşım, sadece sözcüklerle değil, her türlü ifade biçimiyle ilgilenen bir anlayışı içerir. Çocukların resimlerini anlamak, onların dünyasına bir pencere açmak anlamına gelir. Hermeneutik kavramı, Antik Yunan'daki kökeninden modern anlamına kadar olan evrimini incelemektedir. Dil becerisi, iletişim, söylem, anlama ve yorumlama gibi terimlere odaklanır (Öçalan, 2006). Hermeneutik, dilsel ifadelerin yanı sıra, görsel sanat eserlerinin anlamlandırılması ve yorumlanmasının önemini vurgular. Görsel imgeyi yorumlarken, izleyici ve eserin üreticisi arasındaki bakış açısının önemli olduğunu

belirtir (Ön, 2023). Hermeneutik, görsel sanat eserlerinin anlamını anlamak için kullanılabilecek bir araç olarak kabul edilir.

İzleyici ile eser arasındaki mesafenin kaldırılmasına yardımcı olurken, eserin anlamı ve mesajı üzerindeki gizli anlamları çözümlemeye yardımcı olmaktadır. Hermeneutik kavramını katılımcıların resimlerinin yorumlamak için ele alınmıştır. Araştırmacı, resimlerin anlam dünyasını keşfederek, görsel imgeleri dilin bir parçası olarak görmekte ve izleyici ile resim arasında bağı kuran bir bakış açısı sunmaktadır. Hermeneutik yaklaşımın, sanat eserlerinin anlamını açığa çıkarmada ve yorumlama konusunda yön gösterdiği belirtilmektedir. Çocuk resimleri Hermeneutik açıdan ele alındığında, öncelikle resimlerin içerisinde yer alan sembollerin ve imgelerin anlamı çözmeye odaklanır. Bir çocuğun çizdiği ev, güneş, ağaç gibi basit nesneler aslında onun duygu dünyasının yansımaları olabilir. Örneğin, bir ev imgesi sadece bir ev olmayabilir, belki de onun aile sıcaklığını veya güvenini simgeler. Güneş, umut ve sevgiyi temsil edebilir. (Alan, 2008).

Hermeneutik perspektiften bakıldığında, çocuk resimlerinin anlamı sadece görsel unsurlarla sınırlı değildir. Renklerin kullanımı da önemlidir. Örneğin, bir çocuğun neden kırmızı rengi seçtiği, onun duygusal durumunu veya o anki hislerini yansıtabilir. Bu renkler, anlama sürecinde önemli ipuçları sunar. Ancak, unutmamak gerekir ki Hermeneutik bir yöntem olarak resimleri anlamlandırırken, herkesin bakış açısı farklıdır. Bir resmi yorumlarken, çocuğun yaşına, kültürel bağlamına ve duygusal durumuna dikkat etmek gerekir. Her yorum, bir nevi kişisel bir önermedir ve herkesin yorumu farklı olabilir (Öçalan, 2006). Hermeneutik, resimler aracılığıyla çocukların iç dünyasını anlama çabasında, katılımcının öznel deneyimlerini ve bakış açısını ön plana çıkarır. Bu nedenle, çocuk resimlerinin yorumlanmasında duyarlılık önemlidir. Çalışma sürecinde, Freud ve Jung'un yaratıcı kuramı çerçevesinde psikanalitik yöntemle ilişkilendirilen kavramlarla ele alınmış olan resimler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, belirli temalar ve kavramlar etrafında gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Bilinçdışı ve yaratıcılığı arasındaki ilişki tanımlanmış; resimlerdeki bilinçdışı ifadeleri, semboller ve imgeler analiz edilmiştir (Tunç, 2021). Bu analizler katılımcıların resmin arkasında vermiş oldukları ifadelerle desteklenmiştir.

BÖLÜM 4

BULGULAR

Resimler, çocuğun iç dünyası hakkında ipucu vererek deneyimlerini, düşüncelerini, duygu durumunu, endişelerini, korkularını, isteklerini ve çevresiyle ilgili ifadelerini aktarır. Aynı zamanda çocuk resimleri, çocukların gelişim düzeyi, bireysel ihtiyaçları, ilgi alanları ve yaratıcılığı hakkında da bilgi sunarak yaşanmış deneyimlerinin bir ifade biçimini oluşturur. Dolayısıyla, çocuk resim yaparken kendisi için önemli ve yakın olan konulara odaklanır. Bu yol, çocuğun bireyselleşme sürecini destekler.

Çalışmada amaçsal örnekleme yöntemiyle seçilmiş olan katılımcı resimleri, Lowenfeld'in şema öncesi ve şematik dönem yaş aralığını kapsamaktadır. Bu bölümde, her iki grupta yer alan toplam 15 katılımcının resimlerindeki biçim, içerik, renk ve resimlerin arkasında yer alan yazılı ifadelere dair bulgular yer alacaktır. Her bir probleme ait bulgular, araştırmacının gözlemlerine ve dördüncü alt problemde yer alan katılımcıların ifadelerine dayalı olarak oluşmaktadır. Katılımcıların resimlerinde içerik, biçim ve renge bağlı çıkarımlar, onların bilinçdışı olumsuz duygularını, bastırılmış anılarını ve arzularını anlamaya dair bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında yer alan katılımcıların resimlerindeki içerikler, araştırmacının izlenimleri ve 4. alt probleme ilişkin bulgular kısmındaki katılımcıların kendi resimleriyle ilgili ifadeleriyle doğrulanarak bulgular bölümü oluşturulmuştur.

Tablo 1 *Katılımcıların resimlerinde yer verdiği içerikler*

Aile	Rüya	Deprem Olgusu	Çizgi Film
Katılımcı 1	Katılımcı 6	Katılımcı 9	Katılımcı 13
Katılımcı 2	Katılımcı 7	Katılımcı 10	Katılımcı 14
Katılımcı 3	Katılımcı 8	Katılımcı 11	Katılımcı 15
Katılımcı 4		Katılımcı 12	
Katılımcı 5			

Çalışma kapsamında yer alan katılımcıların çizmiş oldukları resimler, farklı içeriklere sahiptir. Bu içerikler, araştırmacının izlenimleri doğrultusunda dört farklı kategoriye

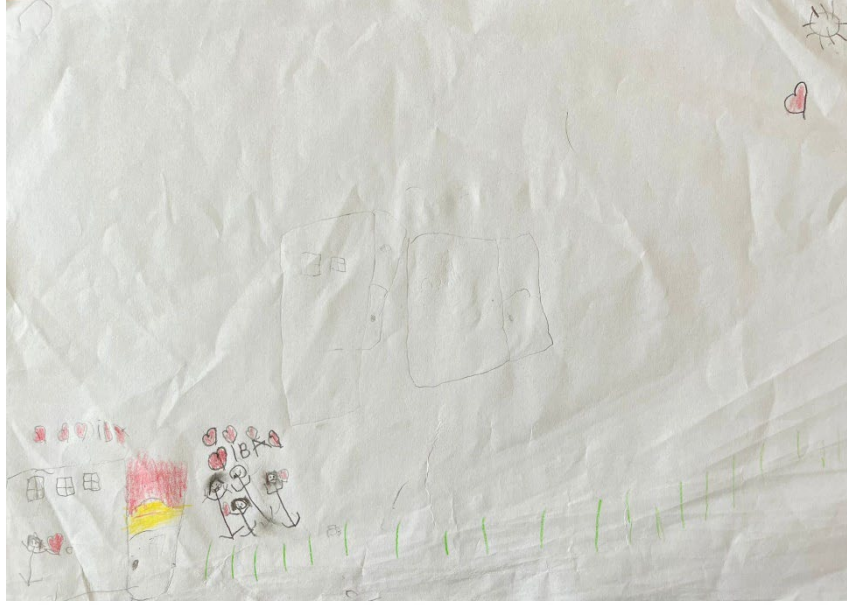
ayrılmıştır. Aile ilişkileri, deprem olgusu, rüyalar ve çizgi filmlerdeki bazı karakterler gibi konular, 4. alt problemde yer alan katılımcıların verdikleri ifadelerden anlaşılmaktadır.

Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 4, Katılımcı 5 çizmiş oldukları resimlerde, aile içeriğine yer verdikleri anlaşılmakta ve katılımcıların verdikleri ifadelerle desteklenmektedir. Yer verilen aile içeriklerinde; aile baskısı, aile içi anlaşmazlıklar, iletişim eksikliği, sevgi eksikliği, anne ve babanın boşanması gibi konulara yer verilmiştir. Katılımcıların duygusal dünyalarını yansıtan bu resimler, aile ilişkilerindeki sorunlara, yaşadıkları stres ve zorluklara dair bir anlatım içermektedir.

Katılımcı 6, Katılımcı 7, Katılımcı 8 çizmiş oldukları resimlerde, rüya içeriğine yer verdikleri anlaşılmakta ve katılımcıların verdikleri ifadelerle desteklenmiştir. Gördükleri rüyaları resmeden katılımcıların aile konusuna yer verdikleri görülmektedir. Aile konusuna yer verilen resimlerde fantastik bazı imgelerin olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 11 ve Katılımcı 12'ni çizmiş oldukları resimlerdeki genel kompozisyonuna bakıldığında ve katılımcıların ifadeleri doğrultusunda içerik olarak deprem olgusuna yer verildiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların resimlerinde içerik olarak en çok aile konusundan sonra deprem olgusuna yer verildiği gözlemlenmiştir.

Katılımcı 13, Katılımcı 14 ve Katılımcı 15'in çizmiş oldukları resimlerde genel kompozisyonuna bakıldığında ve katılımcıların ifadeleri doğrultusunda içerik olarak çizgi film karakterlerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Çizgi film konulu resimlerde yer alan karakterlerin; katılımcıların duygusal ifadelerini yansıtmak amacıyla yer verildiği anlaşılmaktadır.

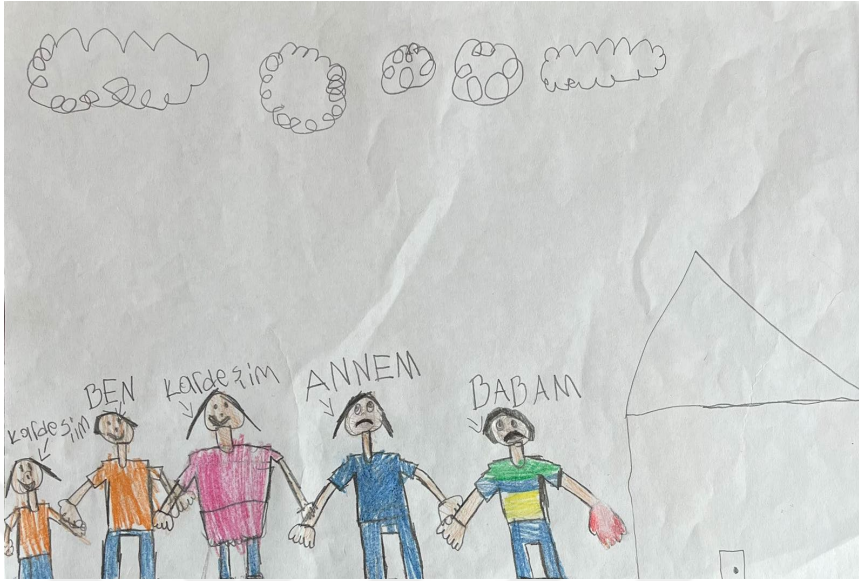

Şekil 1 Katılımcı 1'in resmi (cinsiyet: kız/yaş: 6)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde aile konusunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Çocukların resimleri, aileye, okula ve topluma ilişkin yaşadıkları her şeyin birer yansımasıdır. Çocuklar doğar doğmaz beslenmeye, ilgiye, güvene ve koşulsuz sevgiye içsel bir ihtiyaç hissederler. Çocuğun bağlanma ve güven duygusu, erken çocukluk döneminde, aile ortamıyla birlikte gelişmektedir (Daşbaş, Mavili ve Kesen, 2014). Ailenin, çocuğun dünyasındaki etkisi büyük olmaktadır ve çocuğun kişiliğinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Çocukların aile resimleri, aile üyelerine karşı tutumlarını, gerçek hayatta meydana gelen olaylar temsil ederek onların duygusal dünyası hakkında bilgi vermektedir.

Çocuk doğar doğmaz, kolektif anne arketipi ile annesini algılar. Jung psikolojisinde anne arketipi, güven, besleyip büyütme, sevgi, şefkat ve koruma gibi niteliklerle ilişkilendirilmektedir (Çankırılı, 2022). Hem olumlu hem de olumsuz anne arketip imajından söz edilmektedir. Aile çocuk ilişkisinde; ilgisiz anne/baba, çocukta olumsuz arketipsel bir imaj oluşturmaktadır. Aile içi çatışmaların neden olduğu psikolojik baskı, çocukları çekingen, içe dönük, depresif hale getirmektedir. Bu tür ailelerde yetişen çocuklar, genellikle kendilerini seilmeyen, yalnız ve değersiz hissederler. Bu durumda çocukların özgüveni azalır, iletişim kurmakta ve topluma uyum sağlamakta güçlük çekerler. Ayrıca, çocuklarda kaygı ve korku gibi hisler de ortaya çıkmaktadır. Kaygı, çocukluk döneminden yaşanan reddedici, küçük düşürücü tutumlar, ebeveynlerin cezalandırması, çocuğun fiziksel veya psikolojik baskı altında tutulması, hatalarının olumsuz tepkiyle karşılanması gibi durumlar çocuklarda kaygı oluşumuna neden olabilir. Ayrıca, aşırı koruyucu tutumlar, ebeveynlerin birbirine karşı çatışan istekleri,

tutarsızlıklar da çocuklarda kaygının gelişmesine etki edebilir (Topaloğlu, 2013). Bu nedenle, aile içindeki olumsuz etkileşim çocuğun yaşamının bir parçası haline gelmektedir.

Şekil 2 Katılımcı 2'nin resmi (cinsiyet: kız/yaş: 8)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde aile konusunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Aile, bir çocuk için en önemli kavramlar arasında yer almaktadır. Farklı aile ortamları, çocuklar üzerinde çeşitli etkilere sahip olmaktadır. Ailenin çocuğa bakmak veya koruma, şefkat, sevgi gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak yerine kötü muamele göstermesi, çocuğun psikolojik olarak olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Aile içi krize sebep olan çeşitli nedenler bulunmaktadır, bunlar arasında olumsuz ekonomik koşullar, mesleki stres, işsizlik veya aile içerisindeki anlaşmazlıklar gibi faktörler bulunmaktadır. Aile içindeki çatışmalara yol açan bir diğer neden de ebeveynlerin çocuktan beklentilerinin karşılanmaması durumudur (Mazman ve Şenol, 2014).

Çocukta doğuştan var olan anne ve baba arketipleri bulunmaktadır ve bu arketipler hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşımaktadır. Baba arketipi, destek/güç ile meydan okuma/tehdit arasındaki gerilim alanında var olur. Bu nedenle baba arketipi, nitelik olarak destekleyici, güçlendirici, temellendirici, tutucu bir yanı ortaya koyduğu gibi aynı zamanda yıkıcı bir yanı da içermektedir (Jung, 2005). Olumlu baba arketipi, çocuğu hayata hazırlayan, güven veren, koruyan, kollayan bir arketiptir. Ancak, olumsuz baba arketipi baskıcı, ceza veren, eleştiren, kontrol altında tutan, mesafeli ve otoritesini kötüye kullanan bir role sahiptir (Akçakaya, 2023). Çocuğun bu durumu bir tehdit unsuru olarak görmesiyle birlikte kendisinde korku oluşmaktadır. Bu durumla birlikte çocuk, pasif, kendini küçük gören ve özgüvensiz bir

birey haline dönüşebilir. Bazen ise çocuk, kendi bireyselliğini yönetemediği zaman kendine bir konfor alanı oluşturmaktadır. Bu tür aile ilişkileri, bastırılmış olumsuz duyguları maskelemektedir. Bastırdığı bu duygular, Jung'un "persona" kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Persona, bireyin dünyaya uyum sağlaması ya da toplum içinde belirli bir imajın birer maskesi olarak ifade edilir. Bu durum, bireyin yetersiz hissettiği ve baskıladığı durumlarla ilişkilendirmektedir. Aynı zamanda kişinin diğer insanlar nezdinde nasıl görüldüğü ve nasıl görünmek istediği ile de ilgilidir (Fordham, 1997).

Çocuk, bu süreçte kendini gölgeleyerek, olumsuz duyguları çağrıştıran aile figürlerinin özelliklerini kendisine atfedebilir. Bu durum, Jung'un "anima" ve "animus" arketiplerine benzemektedir. Jung, ruhun "anima"yı dışı prensip olarak tanımlarken, "animus"u da erkek ilkesi olarak açıklar. "Anima", kadınların bilinçdışındaki içsel tutumunu temsil ederken, "animus" erkek ilkesini yani kadınların cesaretini ve gücünü ifade eder (Jung, 2016). Bu bağlamda, annenin erkek rollerini, babanın ise kadın rollerini üstlenmesi olarak örnek verilebilir.

Şekil 3 Katılımcı 3'in resmi (cinsiyet: kız/yaş: 7)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde aile konusunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Ev ve aile, çocuk resimlerinde sıkça görülen arketiplerdir ve bu kavramlar çocuğun benliğinin farklı yönlerini simgelemektedir. Aile ve evin anlamı varoluş, güvenlik ve sığınak olarak nitelendirilmektedir. Ev ve aile ortamı çocuğun mutlu, üzgün, kızgın ruh durumlarını, nasıl bir his içerisinde olduğunu deneyimlediği ilk yer olmaktadır. Aynı zamanda kendini güvende

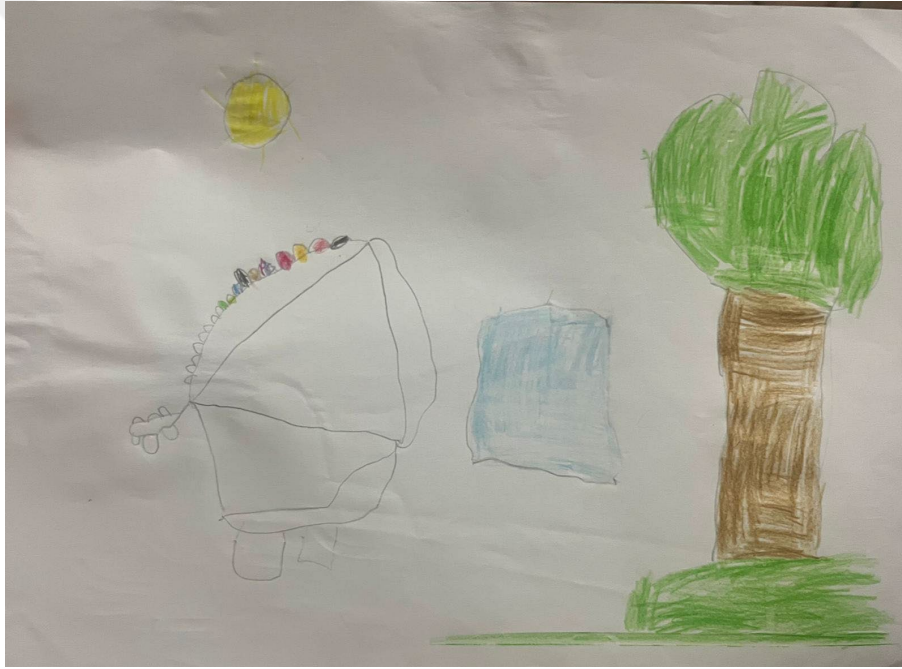
hissettiği ve ona dış dünyaya karşı koruma sağlayan önemli bir simge haline gelmektedir (Yavuzer, 2021). Aile içindeki çatışmalar, stres veya karmaşa gibi durumlar, çocuklarda duygusal bir tepki yaratma eğilimindedir. Bu durumda, çocuklar zorlayıcı veya rahatsız edici durumlarla karşılaştıklarında içgüdüsel olarak hayal dünyalarına sığınma eğiliminde olabilirler. Çocukların aile içinde yaşadıkları rahatsız edici durumlardan kaçmak için kendi düşsel dünyalarına yönelmeleri, bir tür sığınma isteğini yansıtmaktadır. Çocukların hayal dünyası, duygusal ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, kontrol sahibi oldukları ve olumlu duyguları deneyimleyebilecekleri bir alan sunar. Bu durum, çocuğun yaratıcılığı ve hayal gücü aracılığıyla kendini daha güvende hissetmesini sağlar. Çocuklar, hayal dünyalarında özgürce ifade edebilirler ve durumları, olayları istedikleri gibi şekillendirirler. Ayrıca, kendi oluşturdukları dünyada kontrol sahibi olduklarından dolayı hayallerini istedikleri gibi şekillendirmekte özgürlerdir (Başal ve Derman, 2013). Bu tür bir soyutlanma, çocuğun iç dünyasında denge ve mutluluk arayışını göstererek duygusal olarak rahatlamasına yardımcı olabilir.

Şekil 4 Katılımcı 4'in resmi (cinsiyet: kız/yaş: 9)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde aile konusunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Çocukların ruhsal durumunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Ebeveynlerin boşanması, çocukların gelişimi ve sosyalleşmesi üzerinde olumsuz etkileri bilinmektedir. Ayrılık sürecinde, ebeveynler arasındaki çatışmaların çocuklar üzerinde problemler yarattığı görülmektedir (Korkut, 2003). Boşanma sürecinde, ebeveynler arasındaki çatışmaların çocuklar

üzerinde olumsuz etkileri olabileceği kabul edilir. Bu dönemde aile ortamında çocuklar, duygusal ve fiziksel olarak ihmal edilmektedirler. Ebeveynler arasındaki iç çatışmalar, çocukların duygusal olarak olumsuz etkilenmesine ve hayal kırıklığına uğramasına neden olabilir. Çocuklar, çevrelerinde olup bitenleri gözlemleyerek öğrenirler. Ayrılık veya boşanma, çocuklar için karmaşık bir durumdur çünkü aile bağları bu süreçte zedelenmektedir (Bilici, 2014). En zorlu dönem genellikle üç ila on iki yaşları arasındadır. Bu dönemde çocukların çaresizliği, öfke gibi duygulara neden olabilir. Boşanma durumunda, çocuklar farklı tepkiler verebilirler: Bazıları saldırgan veya yıkıcı davranabilirken, diğer çocuklar içe dönük, depresif veya ilgisiz olabilirler. Anne-baba ile çocuk arasındaki duygusal iletişim, çocuğun gelişimi için önemlidir (Akay, 2023). Çocukların zihinsel olarak sıkıntılı yaşaması durumunda stres veya duygusal sorunlar yaşamasına neden olduğu belirtilmektedir (Türkarslan, 2017).

Şekil 5 Katılımcı 5'in resmi (cinsiyet: kız/yaş: 9)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde aile konusunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Çocuğun resimlerinde insan figürlerine yer vermemesi, genellikle çocuğun duygularını veya iç dünyasını ifade etme şekliyle ilgili ipuçları sunmaktadır. Bu çocuklar, içsel dünyalarına daha fazla odaklanarak duygularını ve düşüncelerini yansıtmayı tercih ederler. Bu durum, içe dönük bir kişiliğe sahip olan çocuğun, insan figürlerine yer vermek yerine duygularını veya düşüncelerini diğer nesneler aracılığıyla ifade ettiğini göstermektedir. Genellikle doğa manzaraları, evler, geometrik şekiller veya soyut desenler gibi diğer unsurlara yer verirler.

İnsan figürlerinin eksikliği, çocuğun duygularını veya düşüncelerini paylaşmakta çekingen olduğunu işaret etmektedir (Dilci, 2017).

Çocuğun kişilik özellikleri, doğduğu ve her türlü ihtiyacının karşılandığı ailesi tarafından belirlenir. Olumsuz aile yaşantısı veya ebeveyn ilgisizliği, çocuğun içinde bulunan yeteneklerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Aile içinde yaşanan sorunlar ve ailenin parçalanması sonucu güven duygusunu kaybeden çocuğun içine kapanık bir kişilik geliştirmesine neden olmaktadır (Şentürk, 2006).

Şekil 6 Katılımcı 6'nın resmi (cinsiyet: kız/yaş: 8)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde rüyasına yer verdiği anlaşılmaktadır. Rüyalar genellikle geçmişin olaylarıyla tetiklenir. Rüyalardaki semboller, tesadüfî değil; herbiri rüya sahibinin kişiliğiyle alakalıdır. Tekrarlayan olay örgüleri, kâbuslar veya rüyalar, kişinin bilinçdışına ışık tutmaktadır. Rüya da yer alan sembollerin kendine özgü arketipsel bir karşılığı vardır (Beebe, Cambray ve Kirsch, 2001). Bu semboller, insanlar, hayvanlar, nesneler veya doğa ile ilgili olabilmektedir.

Çocukların aile sevgisine, güvene ve desteğe ihtiyaçları vardır. Sevgi ve şefkat, çocuğun değerli ve güvende olduğunu hissettiren temel duygulardır. Güçsüzlük, savunmasızlık gibi hisler, çocuğun olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilir; bu durum, çocuğun hem aile ilişkilerini hem de aileye olan bakış açısını değiştirebilir. Çocuklarda, içgüdüsel olarak anne arketipi bulunur. Anne arketipinin hem karanlık hem de aydınlık yönleri vardır. Anne arketipi, dişi hayvanlar (tavşan veya ceylan), su, dağ, deniz, kuyu, korkutucu dar yerler, labirent, gül,

mandala gibi sembolik arketiplerle ortaya çıkar (Dursun ve Torun, 2020). Bu arketip, anne bakımı, şefkat gibi niteliklerle ilişkilendirilir. Bu duygulardan mahrum bırakılan çocuklarda olumsuz anne arketipi oluştuğu belirtilmektedir. Aynı zamanda kadın; büyü gücü, bilgeliği, maneviyatı, yararlı içgüdü veya dürtü, özen veya destekle ayırt edilen ve büyümeyi, doğurganlığı temsil eden sembollere karşılık gelir (Fedakâr, 2014). Kişinin hayatına ve bütünlüğüne yönelik tehdit, bilinçdışını etkiler ve çocuğun annesine karşı olumsuz duygular beslemesine neden olabilir. Anne tarafından ilgi ve sevgi alamama hissi, çocuğun gelişimini engelleyebilir ve onu olumsuz etkileyebilir (Ötenkuş ve Özen, 2022).

Olumsuz anne arketipi, aile bireylerinin çocuğu psikolojik ve fiziksel olarak incitmesi sonucunda ortaya çıkabilecek duygular arasındadır. Bu duygular her çocukta farklı şekillerde kendini göstermektedir. Bu arketip, korku uyandırır ve çocuk resimlerinde cadı figürü olarak da ortaya çıkabilmektedir (Fedakâr, 2014). Annenin olumsuz yönü, çocuğun özerkliğine izin vermez ve bu nedenle çocuğu anneye muhtaç hale getirir. Ayrıca çocuğun bilinçdışına ittiği olumsuz süreçler bastırıldığı sürece, devamlı olarak tetiklenmekte ve çocuğun bireyselleşmesini engellemektedir (Campbell, 2010). Cadı sembolü, zalim anlamına gelmektedir (Jung, 2005). Cadılar genellikle dişil enerji, sezgi ile ilişkilendirilir. Cadı, çocuğun kişiliğinin bastırılmış yönlerinin sembolize edebilir. Diğer arketipler gibi, anne arketipi de tezahürlerinde neredeyse sınırsız çeşitlilik gösterir. Antik mitlerde ve efsanelerde kadın imajını temsil eden bir arketiptir. Bu motif aynı zamanda çocuğun korkularıyla yüzleşmesinin ve kişiliğinin gölge yanısıdır (İçöz, 2008). Bazı çocuk resimlerinde, masalarda veya hikâyelerde klasik bir "kötü cadı" figürü bulunmaktadır. Bu figür genellikle siyah renkli kıyafetler içinde, değnek veya sihirli eşyalarla temsil edilmektedir. Cadı arketipi, kadınlıkla ilgili çeşitli yönleri temsil ettiği için, bazen gücü, bilgeliği, bazen de karanlık veya olumsuz yanları yansıtmaktadır.

Ev ve aile çizimleri, çocuğun aidiyet duygusunu ve aileleriyle olan ilişkilerini ortaya koymaktadır. Evler, çocuk resimlerinde sıkça görülen bir arketiptir, aynı zamanda çocuğun bilinçdışına yerleşen, duygusal bir semboldür. Çocuğun güven duygusunu ilk kez hissettiği ve sığınak olarak gördüğü yer anne rahmidir. Aynı zamanda çocuğun yuvarlak çizdiği ev resimleri de anne rahmini çağırıştırır. Aile ilişkileri sağlıklı olan çocuğun, ev imgesiyle ilgili duyguları da olumsuz olmaktadır. Ev imgesinin çocuk resimlerinde dünya çapında çağlar boyunca aynı biçimsel şekillerle çizilmesi, Jung'un arketip kavramının önemini göstermektedir (Savaş, 2015). Mandala ise oval yapısı nedeniyle yumurtayı anımsatır ve yaşamın gizemini ifade ederek dünyanın merkezi veya kaynağı olan anneyi temsil eder. Aynı zamanda çocuğun bütünlük ve denge hissiyatına ulaşmak istemesi, bastırılmış yönlerini göstermektedir.

Şekil 7 Katılımcı 7'nin resmi (cinsiyet: kız/yaş: 6)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde rüyasına yer verdiği anlaşılmaktadır. Rüyalar, çocuğun içsel çatışmalarını ve kişiler arası ilişkilerle ilgili deneyimlerini veya içsel problemlerini ortaya çıkarmaktadır. Çocukların resimleri, rüyalarının ardındaki gizli anlamları açığa çıkarabilecek doğa sembollerini ve unsurlarını içermektedir. Çocuğun fantastik dünyası; hayal gücünü ve olumsuz durumlardan kaçmak isteme arzusunu yansıtmaktadır. Sembol seçimi çocuğun bilinçdışını, arzuların ve korkuların görünmesini sağlamaktadır.

Hayali arkadaşlar, çocuğun kendini güvende hissetmesine yardımcı olmaktadır ve çocuğun ilgi gösterilmesine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Aynı zamanda çocuğun yarattığı bu hayali arkadaşlar, gerçek dünyada anlam taşıyan ve çocuk için önemli olan karakterlerdir. Çocuklar hayali arkadaşlarına, çevrelerindeki insanlardan, çizgi filmlerden, masal karakterlerinden bazı özellikler ve en önemlisi kendi kişisel özelliklerini yüklerler. Bu hayali arkadaşlar, çocuğun ihtiyaç duyduğu bazı karakter özelliklerine sahip olmaktadır (Akpakır, 2021). Bu karakterler kurgusal bir çocuk veya yetişkin olabileceği gibi bir hayvan veya var olmayan bir yaratık da olabilir. İhmalle büyümüş bir çocuğun hayali arkadaşları, yaşlılarına kıyasla daha fazla olabileceği belirtilmektedir (Kurtoğlu, 2016). Bu tür olayların yaşanmasının ardından çocuk, hem annesine hem de babasına bağımlılık hissederek bakıma ihtiyaç duyabilir.

Şekil 8 Katılımcı 8'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 4)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde rüyasına yer verdiği anlaşılmaktadır. Rüya genellikle insanların çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşadıkları atlatılmamış travmatik deneyimleri barındırır. Bu rüyalar, günlük yaşamın izlerini taşır ve bazen bastırılan hislerin birer yansımasıdır. Rüya, duyguları çağrışımsal bir şekilde işleyerek kişinin bilinçdışını yansıtır. Bu bilinçdışı duygular genellikle sembolik şekillerle rüyalarda görülmektedir. Rüya sembollerinin herkes için farklı anlamlar taşıdığı gözlemlenmektedir (Beebe, Cambray ve Kirsch, 2001).

Arketipler, rüyalarda önemli bir role sahip olup semboller hakkında bilgi sunmaktadır. Canavar imgesi, olumsuz anne arketipinin temsil eden imgelerden biridir (Neumann, 2015). Canavar sembolü, sembol, çocuğun korku veya kendini tehdit altında hissettiği durumlar, resimlerinde yer almaktadır. Çocuklar genellikle rüyadaki karakterlerle çevresindeki kişileri özdeşleştirirler. Çocukların hayatlarında olumsuz deneyimlere maruz kalmış olması, örneğin aile içinde ölüm, boşanma, istismar veya doğal felaket, onların risk altında olduklarını göstermektedir (Koruyucu, 2019). Tekrarlanan stresli durumlarla karşılaşmalar, çocukların fiziksel, psikososyal ve gelişimsel sorunlara yol açabilmektedir. Canavar sembolü, çocuğun gerçek hayatındaki duygusal sorunları ve içinde bulunduğu zorlukları yansıtabilir. Ayrıca endişe duyulan konuları temsil etmektedir. Rüya genellikle kişinin kendi içsel durumunu temsil eder, bu nedenle korkutucu canavarlar, kişinin içindeki korkutan yönleri veya ilişki kurmakta zorlandığı insanları temsil etmektedir. Bu durumda, çocuklar genellikle yetişkinlerin

güçlü veya baskın rollerini temsil etmektedir. Canavar imgeleri, korkulan veya bastırılan duyguların, dürtülerin veya hislerin bir yansımasıdır. Karanlık figürler veya canavarlar, çocukların kötülükle ilişkilendirdikleri unsurları temsil etmektedir.

Şekil 9 Katılımcı 9'un resmi (cinsiyet: erkek/ yaşı: 7)

Doğal afetlerin çocukta psikolojik travma oluşturabileceği düşünüldüğü ve aynı şekilde bunun yanında depresyon, çeşitli fobiler ya da sürekli korku hislerinin oluşumu görülmektedir. Aynı zamanda felaketin ardından çocukların içine kapanık, saldırgan, depresif, endişeli, hiperaktif, antisosyal veya savunmasız olabileceği düşünülmektedir (Aral, 2023). Bir çocuğun bu durumlara sadece seyirci olması bile kendisinin ruhsal durumunu etkilemektedir. İnsan kontrolünün ötesinde olan bu tür felaketler, acılara ve telafisi mümkün olmayan kayıplara neden olurken diğer yandan çeşitli sorunların temel nedeni haline gelerek çocuğu depresyona sürüklemektedir. Deprem sonrası insanların yaşam alanı olarak yer değiştirmesine neden olması, belirsizliği ve istikrarsızlığı sembolize ederek duygusal açıdan savunmasız olmalarına neden olabilir; bu süreç de çocukları rahatsız etmektedir (Bekler ve Karabulut, 2020).

Evin çocuklar üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ve özellikle yaşamın ilk yıllarında çocuk için merkezi bir konumda olmaktadır. Yaşam ortamlarıyla ilgili en önemli konulardan biri de çocukların gelişimi açısından önemli oluşudur. Yaşam alanı insanların yaşamını belirleyen temel yer olmakla birlikte eğitim ve sosyalleşmenin de gerçekleştiği ilk yerdir. Ev, güvenliği, korumayı, dış etkenlere karşı bir dayanak görevi görür ve özerkliği temsil eder.

Çocuk için mahremiyet alanıdır ve benlik kavramının gelişimini destekler (Üstün Memiş, 2020).

Şekil 10 Katılımcı 10'un resmi (cinsiyet: erkek/yaş: 7)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde konu olarak deprem olgusuna yer verdiği anlaşılmaktadır. Çocukların doğal afetlere veya fiziksel şiddet gibi olaylara maruz kalması, ruhsal sağlıklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Depremler, seller, fırtınalar gibi doğal afetler ya da fiziksel şiddet gibi olaylar, çocukların duygusal, sosyal ve kişilerarası gelişimlerine ciddi psikolojik etkiler yaratmaktadır. Bu olaylar, genellikle insanların yaşamında var olan, hayatlarını tehdit eden ve duygusal olarak zorlayıcı durumlar oluşturur (Aral, 2023). Çocukların böyle olayları yaşaması, ruhsal açıdan olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu etkiler, içsel krizlere yol açabilir ve ruhsal, duygusal ve fiziksel stresi artırabilmektedir. Çocuğun bir depremi resmetmesi, mevcut korku ve kaygı simgelemektedir. Bu, belirli bir olaya ilişkin olabileceği gibi, genel bir gelecek kaygısını da ifade etmektedir. Travmatik olaylar ve olumsuz çevresel faktörler, çocuğun ruhsal ve stresli tepkilerini tetiklemektedir. Hayatı tehdit eden veya güvenlik duygusunu sarsan fiziksel olumsuzluklar, çocuklarda çeşitli korkuların gelişmesine neden olmaktadır (Akay, 2023).

Şekil 11 Katılımcı 11'in resmi (cinsiyet: kız/yaş:7)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde konu olarak deprem olgusuna yer verdiği anlaşılmaktadır. Depremi yaşamış çocuklarda, bu tür yıkımlar huzursuzluk, tehlike ve kargaşayı çağırıştırır. Bir depremin neden olduğu hasar ve yıkım, talihsizlik ve kayıp hissini simgeler. Depremin etkisi altındaki bir şehir veya bölge, büyük bir felaketi, yokluğu ve zorlukları çağırıştırır. Depremin yarattığı manzara, düşmanlık, saldırganlık, suçluluk, nefret ve korku gibi olumsuz duygular oluşmaktadır (Akay, 2023).

Deprem, genellikle çocuğun dünyasının kargaşa içinde olduğu izlenimini temsil eder. Bu, çocuğun istikrarsızlık korkusu veya yaşam temelindeki tehlikenin endişesini ortaya çıkarmaktadır. Deprem, bastırılmış içsel enerjilerin zararlı etkileri hakkında bir uyarı olarak da görülmektedir. Eski ideallerin, tutumların ve ilişkilerin bozulduğu durumu da işaret etmektedir ve bu da tedirginlik ve korku hissini yaratmaktadır. Eğer bir kişi depremden korkuyorsa, bu durum sürekli bir endişeye neden olabilmektedir. Bu olaylar, insanların duygusal ve psikolojik dengeyi kaybetmelerine neden olabilir ve insanların içsel dünyalarında karmaşa ve kaygıya yol açmaktadır. Bu nedenle, deprem gibi travmatik olaylar, insanların zihinsel sağlığını önemli ölçüde etkilemektedir.

Şekil 12 Katılımcı 12'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 5)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde konu olarak deprem olgusuna yer verdiği anlaşılmaktadır. Depremi yaşamış olan ve resimlerinde depremi konu alan çocuğun duygusal olarak etkilendiği görülmektedir. Bu tür doğal afetler genellikle çocuklarda korku, endişe, şaşkınlık ve kaygı gibi duygusal tepkilere yol açar. Çocuklar, depremin getirdiği tehlike ve belirsizlik karşısında güvensizlik hissi yaşayabilirler. Ayrıca, yaşadıkları olayın travmatik etkisi sebebiyle huzursuzluk, üzüntü veya stres gibi duygusal tepkilere de maruz kalabilirler (Erkan, 2010).

Sigmund Freud ve Jung, psikoloji alanında özellikle rüyaların incelenmesinde öncü isimlerdir. Çocuklar genellikle benmerkezci bir dünya görüşüne sahiptirler, yani her şeyin kendi etrafında döndüğüne inanırlar. Bu bağlamda, deprem gibi travmatik olaylar çocuklarda benmerkezciliklerini daha da güçlendirebilir ve kendi güvenliklerine yönelik kaygıları artırabilir. Bu durumda, çocuğun duygusal tepkileri, yaşadığı depremin etkisiyle daha belirgin hale gelebilir. Bu tepkiler arasında korku, çaresizlik hissi ve olayın gerçekleştirdiği çevresel değişikliklere karşı adaptasyon zorlukları da bulunabilir.

Şekil 13 Katılımcı 13'ün resmi (cinsiyet: kız/yaş: 7)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde çizgi film karakterlerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Çizgi filmler, çocuklarda sevinç, üzüntü, korku, heyecan ve kaygı gibi farklı duygular uyandırır. Çizgi film karakterlerini resmeden çocuklar, çevrelerindeki dünyaya olan meraklarını ve yeni şeyler keşfetme isteklerini gösterir. Diğer yandan, animasyon görüntüler ve çizgi filmlerin fantastik dünyası, çocukların daha geniş düşünmelerine yardımcı olmaktadır. Bu resim, bir çocuğun kaçış arzusunu yansıtmaktadır ve aynı zamanda yaratıcılıklarını da göstermektedir. Çocukların resimlerinde prenses imgesi, genellikle masal ve çevreden etkilenmenin bir göstergesi olmaktadır. Prensес imgesi, çocukların masallardan, çizgi filmlerden veya kitaplardan ilham alarak resmine yansıttığı bir tema olmaktadır (Üstündağ, 2020). Aynı zamanda bu konusu çocuğun idealize ettiği veya hayranlık duyduğu bir karakter olmakta veya rol model aldıkları görülmektedir. Çocuklar prensesleri resmederek genellikle duygusal ve psikolojik dünyalarında kendi içselliğini, özgürlüklerini veya özsaygı algılarını temsil etmeye çalıştıklarını göstermektedirler. Resimlerinde prenses figürüne yer veren çocukların, hayal dünyalarında farklı roller üstlenmesine ve duygularını ifade etmektedirler.

Şekil 14 Katılımcı 14'ün resmi (cinsiyet: erkek/ yaşı:7)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde çizgi film karakterine yer verildiği anlaşılmaktadır. Çocukların gün içerisinde izledikleri çizgi filmlerin çoğu onların bilinçdışının bir parçası haline gelmektedir. Çizgi filmlerin aynı zamanda çocukların duygusal durumu üzerindeki etkisinin bireysel olabileceğini ve yaş, kişilik gibi çeşitli faktörlere bağlı olabileceğini belirtmek önemlidir. Çizgi film karakterleri gösterişli ve ilgi çekici olduğundan dolayı çocuk taklit etmekte ve etkilenmektedir. Yer verilen senaryo, ses, görsel efektler ve karakterler, çocukların çizgi filmde etkilenmeleri için temel faktörler arasında yer almaktadır. Bilinçsiz olarak bu etkilenme, çocuğun dikkatini belirli bir karakter üzerinde tutabilmektedir. Çocuklar, çizgi film izlerken çoğunlukla kendilerini karakterlerle özdeşleştirirler. Dolayısıyla çocuk, karakterler arasındaki çatışmayı, gerçek hayatın bir parçası haline getirerek çizmektedir. Çoğunlukla kız çocukları kendilerini prenses, erkekler ise kahramanlar olarak hayal etmektedirler. Çizgi filmlerin küçük yaş grubu çocukların duygusal durumu üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Bu durum, çizgi filmlerin içeriğine, yönelimlerine ve çocukların gördüklerini nasıl algılayıp anladıklarına bağlıdır. Medya yalnızca mesaj iletmez; aynı zamanda çocukların düşünme, algılama, deneyimleme, hatırlama ve iletişim kurma biçimlerini şekillendiren bir etki de geliştirir. Çocuklar masallarda, kitaplarda ve filmlerde gözlemlenen kahramanlık imajının özelliklerini, gerçek insanlarda somutlaşmaktadır (Büyükkarabacak, 2008). Kahraman arketipinin tüm dinlerde, kültürlerde ve çağlarda mevcut olması nedeniyle Jung, bunun kolektif bilinçdışına dayandığını söylemektedir. Sembolik olarak

çözülmemiş bir sorun bir enerji deposuna dönüşmekte ve bu enerji çocuğun resmindeki sembollerle açığa çıkmaktadır. Örümcek adam, süper kahraman nitelikleri çeşitli anlam ve sembolleri temsil etmektedir. Bu semboller arasında cesaret ve güç bulunmaktadır. Örümcek Adam'ın yetenekleri, başkalarını korumak ve kurtarmak üzerine olduğu bilinmektedir. Bu durumla beraber kişinin kendi yaşamında bir kahraman olma arzusunu çağrıştırdığı görülür. Kahraman arketipi, çocuğun zorluklarla yüzleşmeye ve bunların üstesinden gelmeye çalışmak istemesini ve kendini koruma içgüdüğü olarak tanımlanır (Akçakaya, 2022). Aynı zamanda, kişinin sorunlarla mücadele etmesi olarak da ifade edilebilir.

Şekil 15 Katılımcı 15'in resmi (cinsiyet: erkek/yaş: 7)

Katılımcının ifadeleri doğrultusunda resimde çizgi film karakterlerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Çocuk resimlerinde ortaya çıkan masalsı, fantastik karakterler veya hayvanlar, Jung'un arketip olarak adlandırdığı terimlere karşılık geldiği görülmektedir. Kahraman arketipi Jung'a göre, belirli özelliklere sahiptir ve bilinçdışı mesajlar içermektedir. Kahraman arketipi, cesaret ve kişinin kendini cesur eylemlerle kanıtlama arzusuyla karakterize edilir. Kahramanların güçlü yönleri, çoğu zaman zorlukların üstesinden gelmeleri, cesaretleri ve azimleri ile tanımlanır (Kurultay, 2017). Çocukların resimlerinde sıkça yer alan kahraman figürleri, güç ve iyilik gibi kavramları temsil edebilir. Musuloğlu ve Sezgin'e göre (2023) kahraman arketipi, aile ortamında çocuğun ihmal edilmesiyle oluşur ve çocuğun yetişkin rolünü üstlenmesi olarak tanımlanır. Ayrıca yaşının ötesinde sorumluluklar üstlenen çocuğu

ifade ettiğini belirtmektedir. Bu imgeler, çocuk resimlerinde gözlemlenebilir ve Jung'un arketip kavramlarıyla bağlantılı olarak insan psikolojisinde evrensel anlamlar taşımaktadır.

4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında yer alan katılımcıların resimlerinde yer alan imgeler, araştırmacının izlenimleri ve 4. alt probleme ilişkin bulgular kısmındaki katılımcıların kendi resimleriyle ilgili ifadeleriyle doğrulanarak bulgular kısmı oluşturulmuştur.

Tablo 2 *Resimlerde en çok yer verilen biçimler*

	Ev	Güneş	Figür	Ağaç	Gökkuşağı	Bulut
Katılımcı 1	✓	✓	✓	—	—	—
Katılımcı 2	✓	—	✓	—	—	✓
Katılımcı 3	✓	✓	✓	—	✓	✓
Katılımcı 4	✓	—	✓	—	—	✓
Katılımcı 5	✓	✓	—	✓	—	—
Katılımcı 6	✓	✓	✓	—	✓	—
Katılımcı 7	✓	✓	✓	—	—	—
Katılımcı 8	✓	—	✓	—	—	—
Katılımcı 9	✓	—	✓	—	—	✓
Katılımcı 10	✓	—	✓	—	—	✓
Katılımcı 11	✓	—	✓	—	—	✓
Katılımcı 12	✓	—	✓	—	—	—
Katılımcı 13	—	—	✓	—	—	✓
Katılımcı 14	✓	—	✓	✓	—	—
Katılımcı 15	—	—	✓	—	—	—

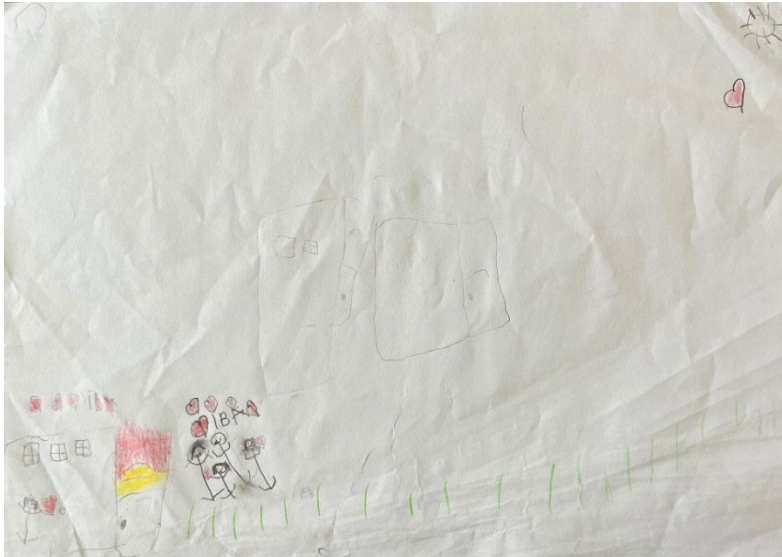
Çalışmada yer alan 13 resimde yer alan ev imgesi en çok tekrar eden imgeler arasındadır. Aile içeriğini yer veren Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5, resimlerde ev imgesinin boyanmaması dikkat çekmektedir. Ayrıca ev imgesinin birçoğunda eksik; kapı, pencere çatı detayları yer almaktadır. Rüya içeriğine yer veren katılımcıların ise evi fantastik şekillerle resmetmişlerdir. Deprem içeriğine yer veren katılımcıların ev imgelerinde yıkık,

yamuk yumuk ve çatlamış şekiller yer almaktadır. Çizgi film karakterlerini konu alan bir katılımcı evi küçük çizmiş ve boyamamıştır. Diğer iki katılımcı ise çizgi film karakterlerini konu alan resimlerinde ev imgesine yer vermemiştir.

Güneş imgesine 6 katılımcı yer vermektedir. 3 resimde boyanmamış (Şekil.1, Şekil.3 ve Şekil.7) 2 resimde sarıya boyanmış (Şekil 5 ve Şekil 10) boyanmış ve 1 resimde de siyaha boyanmış (Şekil 6) bir şekilde yer almaktadır.

14 katılımcının resimlerinde toplamda 48 figür yer almaktadır. Her bir katılımcı, resimlerinde kafa, gövde ve göz yapılarına odaklanmıştır. Ancak detaylara dikkat edildiğinde, bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Resimlerde, toplam 32 figürde kollara yer verilmiştir. 16 figürde ise kollar çizilmemiştir. Ayrıca, 34 figürde ağız çizilmişken, 14 figürde ağız bulunmamaktadır. Saçlar konusunda da farklılıklar göze çarpmaktadır; 30 figürde saç çizilmişken, 18 figürde saç detayına yer verilmemiştir. Ayaklar konusunda, 44 figürde ayaklar çizilmişken, 4 figürde ayaklar eksik bırakılmıştır. Burun detayına gelince, 13 figürde burun bulunurken, 35 figürde burun detayı eksik görülmektedir. Çöp adam betimlemesi, 48 figürün 30'unda yer alması dikkat çekmektedir. Ancak dikkat çeken bir diğer nokta, çizilen insan figürlerinde kulak olmamasıdır.

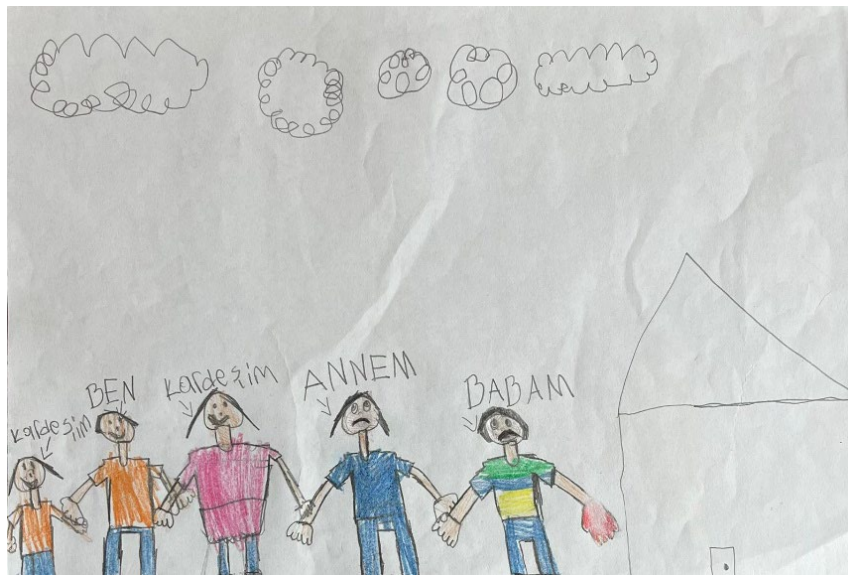
Bulut imgesine yer veren 7 katılımcı yer vermektedir. Bulut imgesine yer veren katılımcılar 5'i yağışlı bir hava resmetmiştir. Yağışlı hava resmeden 3 katılımcının resimleri, deprem içeriğini, 1 katılımcı aile boşanmasını konu alan resimlerdir. Gökkuşaağı imgesine yer veren 2 Katılımcı vardır.

Şekil 16 Katılımcı 1'in resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)

Resimde çöp adam şeklinde çizilen 5 figür yer almaktadır. Kağıdın sol alt tarafında yer alan figürlerin ailesi olduğu düşünülmekte ve katılımcının 4. alt probleme ait bulgular

kısımındaki ifadeleriyle desteklenmektedir. Katılımcı kendisini anne ve üvey babasının ortasına çizmiştir. Kağıdın belirli bir alanını kullanılmış, figürler küçük çizilmiştir ve nesnelerde boyutsuz bir anlatım hâkimdir. Kâğıt üzerinde silmeler, düzeltmeler ve zayıf çizgiler göze çarpmaktadır. Figürlerin üzerindeki buğulu görüntü, katılımcının bazı figürleri eliyle silmeye çalıştığı izlenimini uyandırmaktadır. Resmin sağ üst köşesinde boyanmamış bir güneş bulunmaktadır. Güneş imgesi ve kağıdın alt kısmında yer alan çime benzer çizgiler hariç arka planda doğayı temsil eden herhangi bir nesne bulunmamaktadır. Güneş imgesinin hemen yanında yer alan küçük kalp dikkat çekmektedir. Kalp imgeleri ev ve ailenin etrafında da yer almaktadır. Ayrıca katılımcının çizdiği evin çatısı bulunmamaktadır.

Şekil 17 Katılımcı 2'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 8)

Katılımcının 'Annem' ve 'Babam' olarak belirttiği figürlerin mutsuz, kendisi ve kardeşlerinin ise yan yana ve mutlu çizildiği görülmektedir. Ayrıca, erkek kardeşin giysilerini benzer renklere boyadığı görülmektedir. Resimde diğer dikkat çeken ayrıntılardan biri, baba figürünün bir elinin kırmızıya boyanması ve abartılı bir şekilde çizilmesidir. Katılımcı, bir kardeşin diğer aile bireylerinden daha uzun çizmiş ve merkeze yerleştirmiştir. Resimde yer alan ev pencereleri olmayan, küçük kapısı olan renklendirilmemiş olarak betimlenmiştir. Resimdeki mekânın zayıf bir atmosfere sahiptir. Anne ve baba figürüyle ilgili olumsuz bir atmosfere yer vermesine rağmen kendini mutlu bir şekilde çizdiği görülmektedir. Anne figürünün babaya benzeyen özelliklerle çizilmesi dikkat çeken ayrıntılar arasında yer almaktadır.

Şekil 3 Katılımcı 3'ün resmi (cinsiyet: kız/yaş: 7)

Katılımcı ev imgesini kağıdın merkezine yerleştirmiştir. Katılımcının çizdiği resimde, evin içinde kullandığı sert kalın çizgiler, evin etrafında dikenlere benzer şekiller ve evin dışında yer alan kırmızı kıvılcıma benzeyen unsurlar dikkat çekmektedir. Katılımcının resminde, evin içinde yer alan figürlerin vücut parçalarının abartılı veya eksik çizildiği gözlemlenmektedir. Katılımcının kendisi olduğu varsayılan figür, evin dışında bir alanda bulunan, sırtı dönük bir prenses kıyafeti giymiş şekilde resmedilmiştir. Resmin sağ üst köşesinde bir gökkuşağı yer almaktadır. Ayrıca, resmin sağ alt köşesine bir şömine görülmektedir.

Şekil 18 Katılımcı 4'ün resmi (cinsiyet: kız/yaş: 9)

Resimde 4 figür yer almaktadır. Bu figürlerde boyut olmaması ve bir çizgiyle çevrelemesi dikkat çekmektedir. Resimde iki ayrı ev bulunmaktadır. Sol tarafta yer alan evin daha küçük ve kapısının dışa doğru açılarak çizilmesi dikkat çekmektedir. Sağ tarafta yer alan ev imgesinin ise daha büyük ve çatısının kırmızıya boyandığı görülmektedir. Katılımcı ev imgelerinde, sağ tarafta bulunan evin çatısı hariç renk kullanmadığı gözlemlenmiştir. Resimde yer alan diğer ayrıntılardan biri ise yağışlı bir gün olmasıdır.

Şekil 5 Katılımcı 5'in resmi (cinsiyet: kız/yaş: 9)

Katılımcının resminde insan figürlerine yer vermemesi, dikkat çeken ayrıntılardan biridir. Resimde boyanmamış bir ev, kare formda bir yapı, sağ tarafta büyük, kökleri olan bir ağaç ve sol üst bölgede güneş gibi öğeler bulunmaktadır. Evin pencerelerinin, kapısının olmaması, evin çevresinde yer alan detaylar ve evin ayakları varmış gibi betimlemesi dikkat çekmektedir.

Şekil 6 Katılımcı 6'nın resmi (cinsiyet: kız/yaş: 8)

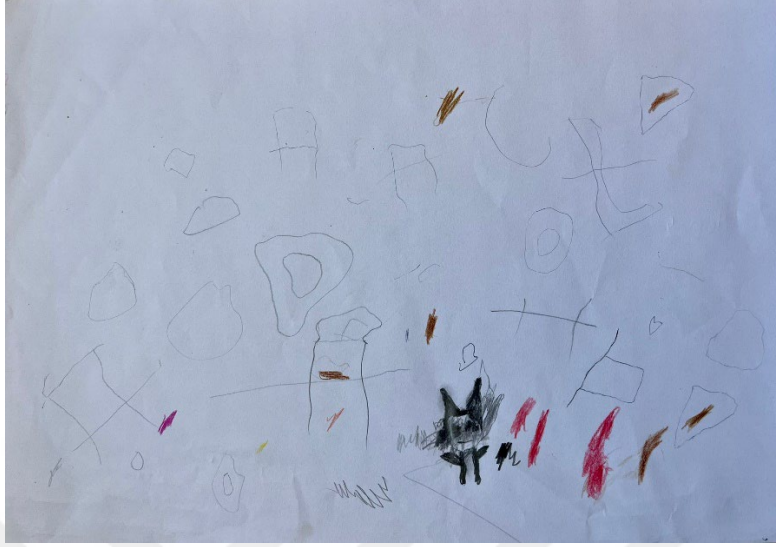
Resimde 3 figür yer almaktadır. Figürlerden biri cadı imgesine benzemesi küçük olanın ise boynuzlarının olması dikkat çekmektedir. Yuvarlak hatlara sahip ev, sol üst köşede mandala sembolü olarak çizilmiş güneş ve resmin temelini oluşturmaktadır. Katılımcının resminde, kırık bir kalp sembolü ile hemen üstünde gökkuşağı yer almaktadır. Resimdeki figürlerin yer çizgisinin olmaması ve figürlerin sanki uçuyormuş gibi çizilmiştir.

Şekil 19 Katılımcı 7'nin resmi (cinsiyet: kız/yaş: 6)

Resmi tamamen kaplayan şekiller dikkat çekmektedir. Katılımcının net ve kendinden emin çizgileri, resmin ayrıntıları içinde görülmektedir. Mandala benzeri daire sembolleri insan benzeri çizilen ev, evin kapısının olmaması gibi detaylar da dikkat çekmektedir. Katılımcının

resminde, iç içe geçmiş daire imgeleri ve dairelerin içinde figürler yer almaktadır. Kolları olmayan ve abartılı çizilmiş figürler yer almaktadır.

Şekil 8 Katılımcı 8'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 4)

Katılımcının resimdeki çizgiler pürüzlü ve zayıf görünmektedir. Siyah renkte canavara benzer bir figür yer almaktadır. Resminde kalp sembolü, kareler ve iç içe geçmiş yuvarlak, düzensiz formlar gibi detaylar öne çıkmaktadır. Ayrıca kapısı ve penceresi olmayan evve çatısı olmayan birkaç ev yer almaktadır. Küçük bir kalp sembolü de görülmektedir.

Şekil 9 Katılımcı 9'un resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)

Resmin genel kompozisyonuna bakıldığında yağışlı bir gökyüzü görülmektedir. Ayrıca katılımcının çizdiği evlerde eksik pencereler, yamuk yıkık ve duvarlarda çatlamış görünüm

dikkat çekmektedir. Resimde, korku dolu bir ifadeyle çizilmiş bir figür yer almaktadır. Resimde aynı zamanda ev imgesine benzer ayrıntılar bulunan araba görülmektedir.

Şekil 10 Katılımcı 10'un resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)

Resimde 6 figür yer almaktadır. Yağışlı ve şimşekli bir gökyüzü ve sarı renge boyalı bir güneş görülmektedir. Katılımcının resmindeki ev imgelerinde eğik, yamuk yıkık ve çatlamış evler, uçan çatıların çizildiği görülmektedir. Ayrıca evdeki eksik pencereler göze çarpmaktadır. Gökyüzünde sağ üst kısımda güneş görünmektedir. Gece ile gündüzün bir arada resmedilmesi zıtlıkların olduğunu göstermektedir.

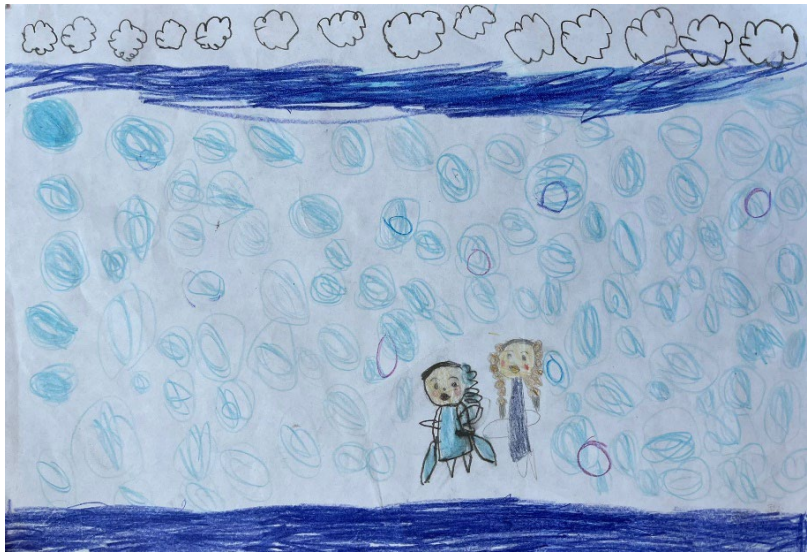
Şekil 20 Katılımcı 11'in resmi (cinsiyet:kız/ yaş:7)

Katılımcının resminde 7 figür yer almaktadır. Bu figürlerin kollarının eksik olması dikkat çekmektedir. Resimde yağışlı bir atmosfer, şimşekli siyah bir gökyüzü resmedilmiştir. Evlerdeki eksik pencereler, yamuk, yıkık ve çatlamış yapılar dikkati çeken diğer unsurlardır. Ev ve gökyüzündeki sert çizgilerin yanı sıra, aracın ev gibi betimlenmiş olması da önemli bir detayı oluşturmaktadır.

Şekil 21 Katılımcı 12'nin resmi (cinsiyet: kız/yaş: 5)

Katılımcı kağıdın ortasına büyük bir portre çizmiştir. Bu portrede, kalın dağını çizgilerin hâkim olduğu görülmektedir. Figürün arka planında yamuk yıkık ve çatlamış evler, uçan çatılar, evdeki eksik pencere ve kapılar dikkat çekmektedir.

Şekil 13 Katılımcı 13'ün resmi (cinsiyet: kız/yaş: 7)

Resimde yağmurlu bir gökyüzü hâkimdir. Resimde prenses imgesine benzer 2 figür yer almaktadır. Figürlerdeki şaşkın ifadeler dikkat çekmektedir. Katılımcı yer çizgisine yer vermesine rağmen figürlerin havada uçtuğu gözlemlenmiştir.

Şekil 22 Katılımcı 14'ün resmi (cinsiyet: erkek/yaş:7)

Resimde, sol tarafta küçük bir ev ve tam ortada büyük bir ağaç gövdesi görülmektedir. Ağaç büyük dallara sahiptir ve resimde tam merkezde yer alması dikkat çekmektedir. Aynı zamanda kişi ile ev arasına konumlanmıştır. Örümcek Adam (Spider-Man) gibi çizilen bir figür yer almaktadır.

Şekil 23 Katılımcı 15'in resmi (cinsiyet: erkek/yaş: 7)

Katılımcı süper kahramana benzer spider-man olarak 2 figür çizmiştir. Katılımcının, bu figürleri çevresi sınırlandırılmış bir alanda çizdiği görülmektedir. Bu alanın etrafında düzensiz ve karmaşık çizgiler yer almaktadır. Ayrıca, resimde dikkat çeken özelliklerden biri en sağ tarafta bulunan yılan imgesinin varlığıdır.

4.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Renk, çocuklar resimlerinde, renklerin kullanımı konusunda dört ile beş yaş aralığından sonra daha çok renge yöneldikleri belirtilmektedir (Yavuzer, 2021). Renkler, sözcüklerle ifade edilemeyen çeşitli duygularını, ruh hallerini ve duyguları temsil etmektedir. Bir çocuk mutluluğu, sevinci veya heyecanı ifade etmek için canlı ve çeşitli renkleri tercih etmektedir. Renkler, resmin belirli yönlerini vurgulamakta ve olumsuz düşüncelere sahip olan çocuklar, genellikle daha az renk kullanma eğiliminde olmaktadır.

Tablo 3 Katılımcıların resimlerde yer alan renkler

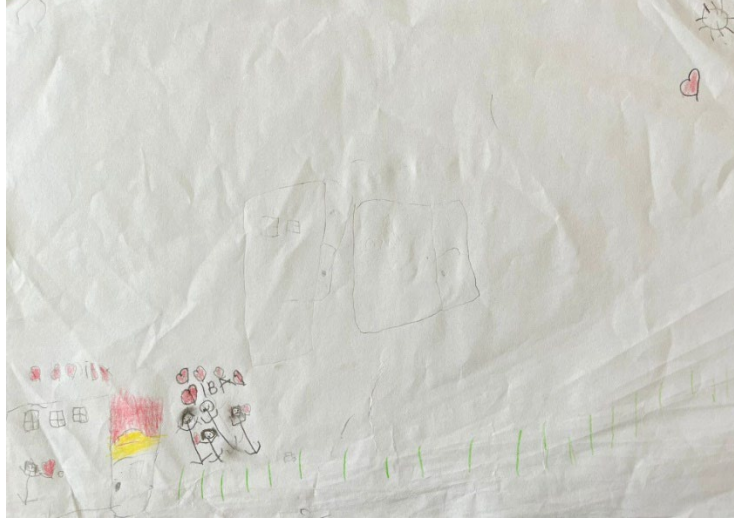
	Kırmızı	Siyah	Mavi	Sarı	Kahverengi	Turuncu	Yeşil	Mor	Pembe
Katılımcı 1	✓	—		✓	—	—	—	—	—
Katılımcı 2	✓	—	✓	✓	—	✓	✓	—	✓
Katılımcı 3	✓	✓	✓	✓	—	✓	✓	✓	✓
Katılımcı 4	✓	—	✓	—	—	—	—	—	—
Katılımcı 5	—	—	✓	✓	✓	—	✓	—	—
Katılımcı 6	✓	✓	—	✓	—	✓	—	✓	—
Katılımcı 7	✓	—	✓	✓	✓	—	—	—	—
Katılımcı 8	✓	✓	—	—	✓	—	—	✓	—
Katılımcı 9	✓	✓	✓	✓	—	—	✓	—	—
Katılımcı 10	—	✓	✓	✓	✓	—	✓	—	—
Katılımcı 11	✓	✓	✓	—	—	—	—	✓	—
Katılımcı 12	—	—	—	—	—	—	—	✓	—
Katılımcı 13	—	—	✓	—	—	—	—	✓	—
Katılımcı 14	✓	—	✓	—	✓	—	✓	—	—
Katılımcı.15	✓	✓	—	✓	—	—	✓	—	—

15 katılımcının çizmiş oldukları resimlerde en çok tercih edilen renk kırmızı (11 Katılımcı) olduğu fark edilmektedir. Kırmızıdan sonra sırasıyla mavi (10 Katılımcı), sarı (9 Katılımcı), siyah (7 Katılımcı), yeşil (7 Katılımcı), mor (6 Katılımcı), kahverengi (5 Katılımcı), turuncu (3 Katılımcı), pembe (2 Katılımcı) renkleri tercih edilmiştir. Bu sıralama, katılımcıların renk tercihlerinin sıklığına göre oluşmaktadır.

Kırmızı renk daha çok ev imgeleri ağırlıkta olarak (Şekil 1, Şekil 3, Şekil 4, Şekil 7, Şekil 9, Şekil 11) ve bir figürün uzuvunda (Şekil 2) kullanılmıştır. Mavi renk ağırlıkta olarak gökyüzü (Şekil 9, Şekil 13) ve bulutları (Şekil 7) temsilen kullanılmıştır. Ayrıca mavi tonları bazı (Şekil 2, Şekil 9, Şekil 12) figürlerde de yer almaktadır. Resimlerde sarı renk, güneşi (Şekil 5, Şekil 10) ve bir resimde arabayı (Şekil 9) temsilen kullanılmıştır. Siyah rengi figürlerde (Şekil 3, Şekil 6, Şekil 8), gökyüzünde (Şekil 10, Şekil 11) ve bir resimde yer alan güneş imgesinde (Şekil 6) kullanılmıştır. Kahverengi ağırlıklı olarak ağaç imgesini (Şekil 5, Şekil 14) temsilen kullanılmış. Yeşil renk çoğunlukla çim (Şekil 14, Şekil 15), ağaç (Şekil 5), bazı ev (Şekil 9) ve araba imgesinde (Şekil 10) yer almaktadır. Mor renge vurgu yapan (Şekil 12) bir resim, pembe rengine vurgu yapan (Şekil 2) bir resim bulunmaktadır. Turuncu renge vurgu yapan (Şekil 2) bir resim vardır ve o resimde yan yana olan iki katılımcının kıyafetlerinde kullanılmıştır.

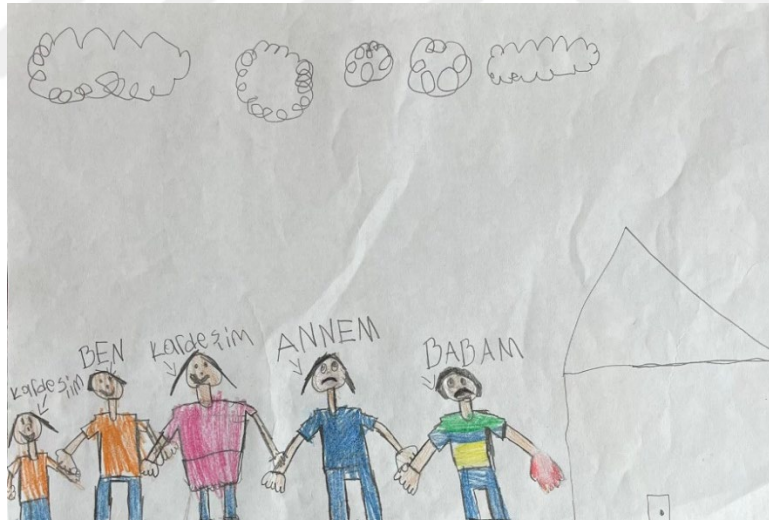
4. alt probleme ilişkin bulgular bölümünde, Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 6, Katılımcı 8, Katılımcı 12' nin çizmiş olduğu resimlerde renkle ilgili ifadeler yer almaktadır. Diğer 9 katılımcı renklerle ilgili herhangi bir ifade vermediği görülmektedir. Tartışma bölümünde, katılımcıların resimlerinde renk seçimleri ve kullanma sıklığının az olması ve renklerle ilgili ifadelerin neden sınırlı olduğu ele alınacak detaylar arasındadır.

Renklerle ilgili ifade vermeyen katılımcıların resimlerinde renge ağırlık verilmediği ve genel kompozisyona bakıldığında resimlerde renksizliğin hâkim olduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 1. Katılımcı 1'in resmi (cinsiyet: kız/yaş: 6)

Resimde sol alt köşede yer alan ev imgesinde kırmızı ve sarı rengin yer aldığı görülmektedir. Fakat bu renklerin kullanılma sıklığının az olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca resimde farklı yerlerde yer alan kalp imgelerinde kırmızı renk kullanmıştır. Resimdeki çizim genel olarak incelendiğinde, renksiz bir anlatımın hâkim olduğu gözlemlenmiştir.

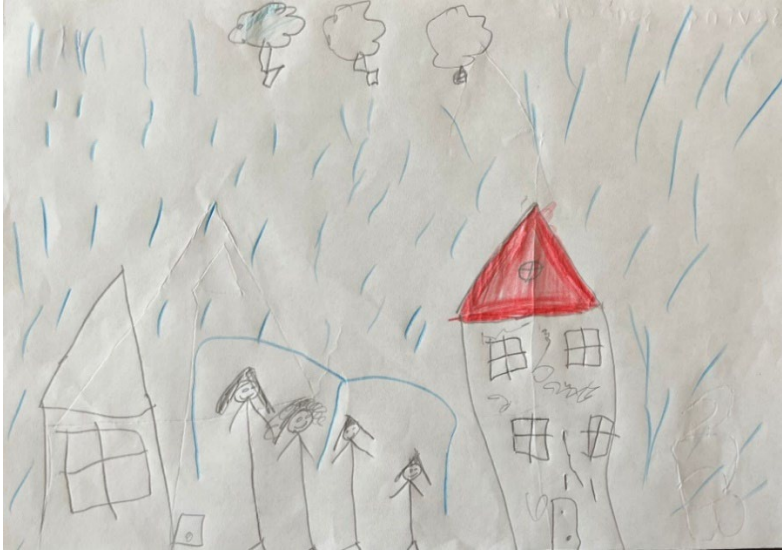
Şekil 2 Katılımcı 2'nin resmi (cinsiyet: kız/yaş: 8)

Katılımcı resimde, ailenin merkezinde yer alan kız kardeşinin giysilerini pembe, kendini ve diğer kardeşini ise benzer renklere boyadığı görülmektedir. “Annem” diye belirttiği figürde mavi rengin hâkim olduğu görülmektedir. Katılımcının “Babam” diye belirttiği figürün bir elinin kırmızı renge boyanmış olması dikkat çekmektedir. Resmin sağ tarafında yer alan ev imgesinin boyanmadığı fark edilmektedir.

Şekil 24 Katılımcı 3'ün resmi (cinsiyet: kız/yaş: 7)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, ev imgesinin içinde yer alan siyah sert dağınık çizgiler yer almaktadır. Evin içinde ve sağ tarafta yer alan anne imgesinde de siyah renkler mevcuttur. Ayrıca evin etrafında kıvılcıma benzer çizgilerin kırmızı olması dikkat çekmektedir. Sağ üst köşede katılımcının kendini çizdiği bölgede, bir gökkuşağı görülmektedir. Sağ alt köşede yer alan şömine imgesinde ise renk kullanılmadığı gözlemlenmiştir.

Şekil 4 Katılımcı 4'ün resmi (cinsiyet: kız/yaş: 9)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, sağ tarafta yer alan evin çatısının kırmızıya boyalı olduğu sol tarafta yer alan evin ise boyanmamış olduğu görülmektedir. Yağmur damlaları

gerçeğe uygun bir şekilde renklendirilmiştir. Resmin genel kompozisyonuna bakıldığında renksiz bir anlatımın hâkim olduğu görülmektedir.

Şekil 25 Katılımcı 5'in resmi (cinsiyet: kız/yaş: 9)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde doğayla ilgili yer alan nesneler hariç arka planında herhangi bir renk olmadığı dikkat çekmektedir. Resimde sol tarafta yer alanda boyanmamış bir ev hemen yanında ise maviye boyalı bir geometrik form bulunmaktadır. Ev imgesinin sol üst köşesinde sarıya boyalı bir güneş imgesi yer almaktadır. Resmin sağ tarafında yer alan ağaç ise gerçeğe uygun bir şekilde boyanmıştır.

Şekil 26 Katılımcı 6'nın resmi (cinsiyet: kız/yaş: 8)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde 3 figür yer almaktadır. Anne ve kardeşi olduğu düşünülen figürlerin siyaha boyalı oldukları görülmektedir. Yuvarlak forma sahip ev olduğu düşünülen imge siyah ve güneş siyah renklere boyanmıştır. Resmin ortasında sarı renkte boyanmış kırık bir kalp ve renkli bir gökkuşağı yer almaktadır.

Şekil 27 Katılımcı 7'nin resmi (cinsiyet: kız/ yaş: 6)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, evin etrafında kesik, dağınık sarı, kırmızı ve kahverengi çizgiler yer almaktadır. Resmin genel atmosferine bakıldığında renksiz bir anlatımın hâkim olduğu görülmektedir.

Şekil 8 Katılımcı 8'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 4)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, etrafta yer alan kesik siyah, kahverengi, mor ve kırmızı tonlar yer almaktadır. Canavara benzer figürün ise siyah renge boyanmış olduğu görülmektedir. Resmin arkasında yer alan ev imgelerinin ve geometrik formların herhangi bir renge boyanmadığı görülmektedir.

Şekil 28 Katılımcı 9'un resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, çizdiği apartman ve ev imgelerinde; kırmızı, lacivert, mavi ve yeşil renkleri yer almaktadır. Sağ alt köşede bulunan arabayı da sarı renge boyamıştır. Gökyüzünde kullanmış olduğu mavi renk gerçeğe uygun bir şekilde boyanmış olduğu görülür.

Şekil 29 Katılımcı 10'un resmi (cinsiyet: erkek/ yaş: 7)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, yeşile boyalı bir araba görülmektedir. Resimdeki detaylara bakıldığında, sarıya yakın tonlara boyanmış evin, kahverengi bir çatısı ve siyah renge boyanmış kapısı görülmektedir. Ayrıca resimde siyah tonlara boyalı bir gökyüzü yer almaktadır.

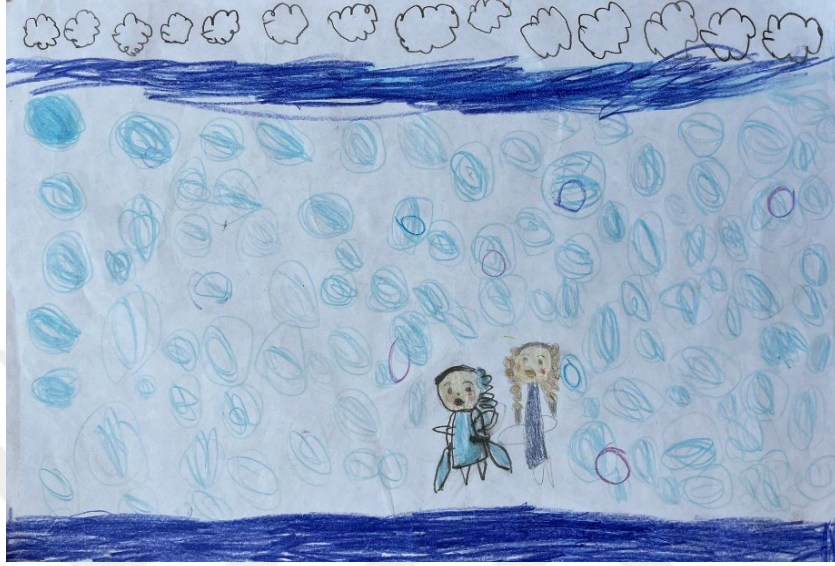
Şekil 30 Katılımcı 11'in resmi (cinsiyet: kız/yaş:7)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, gökyüzünde siyah kalın çizgiler yer almaktadır. Resimde sol üst tarafta yer alan evin mor hemen yanında yer alan evin ise kırmızıya boyandığı görülmektedir. Bazı bulutların mavi boyandığı ve gökyüzünde siyah tonların olduğu fark edilmektedir. Resmin arka planında ve çizilen figürlerde renk kullanılmamıştır.

Şekil 12 Katılımcı 12'nin resmi (cinsiyet: kız/yaş: 5)

Katılımcının çizmiş olduğu resminde yer alan portrede mor renklerinin hâkim olduğu görülmektedir. Figürün etrafında yer alan yıkık ev imgelerinin ise yine aynı renge boyandığı görülmektedir. Ayrıca resmin arka planında renksiz bir anlatımın hâkim olduğu görülmektedir.

Şekil 31 Katılımcı 13'ün resmi (cinsiyet: kız/yaş: 7)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde yer alan figürlerde, gökyüzü, yağmur damlaları ve yer çizgisinin mavi renklere hâkim olduğu görülmektedir. Mavi yağmur damlalarının arasında mor renklere çemberler yer almaktadır.

Şekil 32 Katılımcı 14'ün resmi (cinsiyet: erkek/yaş:7)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, ağaç gövdesini ve karakterin gerçeğe yakın renkelere boyadığı görülmektedir. Sol üst köşede yer alan ev imgesinde etrafında kırmızı ve yeşil lekeler yer aldığı görülmektedir onun dışında renk kullanılmamıştır. Ayrıca resmin altında yer alan çime benzeyen çizgiler yeşile boyanmıştır.

Şekil 33 Katılımcı 15'in resmi (cinsiyet: erkek/ yaşı: 7)

Katılımcının çizmiş olduğu resimde, örümcek adama benzer figürlerde kullanılan renkler gerçeğe uygun bir şekilde kullanılmıştır. Resmin sağ alt köşesinde yer alan yılan imgesinde ise siyah renk hâkimdir.

4.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 3 Resimlere ilişkin katılımcı ifadeleri

Katılımcıların Çizdikleri Resimlerin Arkasında Yazılı Olarak Yer Verdikleri İfadeler	
“Resimde annemi, babamı, kardeşlerimi ve kendimi çizdim. Annemle babamın ortasında ben varım. Resim yapmayı çok seviyorum ama hata yapmaktan korkuyorum. Çünkü her yanlış bir şey yaptığımda annemle üvey babam bana kızıyor. Hiçbir şeyi beceremiyorum ve sanki kimse beni sevmiyormuş gibi hissediyorum. Her zaman renkli resimler yapmayı severim ama şu an renk kullanmak istemedim.”	Katılımcı 1
“Kardeşlerimle vakit geçirmek beni mutlu hissettiriyor. Zaten dışarıda oynayabileceğim çok az arkadaşım var. Küçük kardeşimle ben ilgileniyorum ve ona birçok şey öğretiyorum. Annemle babam çalışıyor. Annem işten yorgun geliyor ama yine de ödevlerime yardımcı oluyor. Babamla ilgili bir	Katılımcı 2

şey söylemek istemiyorum. Çünkü sesini yükselttiği için onunla küsum. Benim en sevdiğim renk pembe rengidir.”

“Evin içinde sağda annem, solda babam var. Evimizin havası biraz gri ama hayal ettiğim yerde, gökyüzü her zaman renkli ve bulutlar sevimli şekillerde. Hayallerimde bir prenses gibiyim ve orası rengarenk bir dünya. Keşke sihirli değneğim olsaydı her yeri güzelleştirirdim. Köşede yer alan şey bir şöminedir. Siyah rengi bana çok boğucu geliyor ama gökkuşağı renklerine bayılıyorum.

Katılımcı 3

“Annem ben ve kardeşlerimi çizdim. Annem ve babam farklı evlerde yaşıyor. Resimde her ikisi için de ayrı ayrı evler çizdim. Bu durum biraz karışık hissettiriyor. Babam bizimle yaşamadığı için ona dargınım. Yağmurlu bir gün çizdim o damlalar benim gözyaşlarım. Soldaki evde babam sağdaki evde ise annem, kardeşlerim ve ben yaşıyoruz.”

Katılımcı 4

“Ben genellikle evde kalmayı ve kendi başıma vakit geçirmeyi daha çok seviyorum. Oyun oynamak pek sevmiyorum, resim çiziyorum. Dışarıda oyun oynamak yerine evde kendi kendime vakit geçirmek daha çok hoşuma gidiyor. Evin içinde olmak beni rahat hissettiriyor ama anne ve babam birbirlerine iyi davranmadığında tam tersi evden kaçmak istiyorum.”

Katılımcı 5

“Rüyamda hatırladığım ve etkilendiğim her şeyi bu resimde çizdim. Gördüğüm rüya biraz korkunçtu annem çizgi filmlerdeki cadı gibi gülüyordu. Annem bana ceza verdiği için kalbim kırılmıştı bu yüzden kendimi üzgün çizdim. Bazen kardeşimi benden daha çok sevdiğini düşünüyorum. Rüyamda kendimi, kardeşimi annemi ve evimizi görmüştüm. Güneş vardı ve siyahtı hiçbir yeri aydınlatmıyordu. Her yer siyah olduğu için korkmuştum.”

Katılımcı 6

“Resimde kendimi, annemi, babamı ve nenemi çizdim. Annemle babam çalışıyor bana nenem bakıyor. Keşke annemle babam hiç işe gitmeyip benimle oyun oynasalardı. Arkadaşım olmadığı için hayalimdeki oyun arkadaşlarımı çizmek istedim.”

Katılımcı 7

“Rüyamda annemi bana bağırırken gördüm, ama farklı bir şey gibiydi, canavar gibiydi. Biraz korkutucuydu ve görünüşü normalden farklıydı. O an korkmuştum ve şaşırmışım çünkü annemi böyle görmek garipti. Renkli renkli resim yapmayı seviyorum ama rüyam çok kanlıktı bu yüzden renk kullanmadım.”

Katılımcı 8

“Beni çok etkileyen bir anı çizmek istedim. Yaptığım resimdeki kişi benim, ailem arabanın içinde. 6 Şubat depreminin olduğu gün hayatımın en kötü günüydü. Öleceğimi düşündüm ve çok korktum. O gün arabamızda uyuduk.”

Katılımcı 9

“Deprem gece oldu ve sabaha kadar hiç uyumadık. Yıkılmış bir sürü bina vardı. Etrafı izlediğimde çok şaşırmışım.”

Katılımcı 10

“Deprem olunca panikledik ailemle birlikte hemen arabanın içerisine saklandık çünkü korkmuştuk ve dışarısı tehlikeliydi. O gün arabada uyuduk. Çok yağmur yağıyordu.”

Katılımcı 11

“Yaşadığım üzgün bir günü çizdim. O gün deprem olmuştu. Bazen üzgün olduğumda kafam çok karışık oluyor. Mor rengini sevmiyorum üzgün olduğum için kendimi bu renge boyadım.”

Katılımcı 12

“Resimde beni ve kardeşimi görebilirsiniz. Prenses çizgi filmlerini izlemek çok keyifli. Onlar hep güzel elbiseler giyerler.”	Katılımcı 13
"Resimde kendimi çizdim. Evde olmak sıkıcı geliyor. Örümcek Adam'ın maceraları beni heyecanlandırıyor, bazen kendimi onun gibi hissediyorum.”	Katılımcı 14
“Kendimi ve kardeşimi çizdim. Örümcek adam filmini izlemeyi seviyorum. Herkesi kurtarıyor ve onun her şeye yetecek gücü var.”	Katılımcı 15

Katılımcıların hepsinin içerikle ilgili ifadeleri yer almaktadır.

Katılımcıların resimlerinde yer alan biçimlerle ilgili ifadelere Katılımcı 6 ve Katılımcı 10 yer vermemiştir. Diğer tüm katılımcılar resimlerindeki bazı biçimlere dair bilgiler vermiştir.

Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 6, Katılımcı 8, Katılımcı 12’ nin çizmiş olduğu resimle ilgili içerik, biçim ve renk ifadelerine rastlanmaktadır. Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 6, Katılımcı 8, Katılımcı 12’ nin dışında diğer katılımcılar tarafından renkle ilgili herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

Katılımcı 4, Katılımcı 5, Katılımcı 7, Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 11, Katılımcı 13, Katılımcı 14, Katılımcı 15 ‘in resimlerinde renkle ilgili ifadelere yer vermeyen katılımcıların içerik ve biçimlere ilişkin ifadeleri yer almaktadır.

BÖLÜM 5

TARTIŞMA

Çalışma kapsamında yer alan 15 katılımcının resim okumaları yapılırken, araştırmacı tarafından Hermeneutik (yorumsama) tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, görsel çalışmalar üzerindeki izlenimlerin derinlemesine ele alınarak yorumlama anlamına gelmektedir ve görsel çalışmaların anlamını anlamak için kullanılmıştır. Hermeneutik kuram ile çocuk resimleri birer metin olarak ele alınır. Bu yaklaşım, sadece sözcüklerle değil, her türlü ifade biçimiyle ilgilenen bir anlayışı içerir. Bu anlayışa göre resimlerdeki görsel imgeleri yorumlarken, izleyici ve eserin üreticisi arasındaki bakış açısının önemli olduğunu belirtilmiştir (Ön, 2023). Araştırmacı çalışmada yer alan katılımcıların resimlerini hermeneutik açıdan ele alarak resimlerde yer alan içerikleri, biçimleri ve renkleri anlamaya odaklanır. Bu bölümde her bir alt probleme ait tartışmalar, araştırmacının elde ettiği bulgularla ve 4. alt probleme ilişkin bulgular kısmındaki katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir. Ayrıca araştırmacının resim okumaları, kuramsal çerçevede "Çocuk Resimlerinde Ortak Özellikler" başlığı altındaki alt başlıklarda yer alan tanımlarla desteklenmiştir. Ayrıca resimlerde yer alan biçimlerin birçoğu Jung'un arketipsel kavramlarıyla ve Freud'un savunma mekanizmalarına dair tanımlarla desteklenerek katılımcıların ortak bilinçdışı imgelerine dair çıkarımlar elde edilmiştir.

5.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Tartışmalar

Bu bölümde öncelikle bulgular kısmında oluşturulan tabloda yer alan ortak içerikler ele alınacaktır. İlk olarak benzer içeriklere sahip olan resimlerdeki ortak noktalar tartışılacaktır daha sonra katılımcıların her birinin resimlerine ait içeriklerle ilgili tartışmalar yer alacaktır. Katılımcıların resimlerinde farklı içeriklerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların resimlerinde aile, rüyalar, doğal afet ve dijital medyada karşılaşılan kimi karakterlere yer verildiği görülmektedir. Bunların tamamının katılımcıların iç dünyalarını ve duygusal durumlarını yansıttığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, katılımcıların resimlerinde travmatik deneyimlerin izleri gözlemlenmektedir.

Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 4, Katılımcı 5'in duygularını yansıttıkları resimlerinde, onların aile ilişkileri ve yaşadıkları çevre hakkında çıkarımlar elde edilmiştir. "Aile" ve "ev" kavramları, katılımcının benliğinin sembolik bir ifadesi olmaktadır. Katılımcılar, aileyi konu edindiği resimlerde aile içindeki uyumsuzluğu; çatışma ve sevgi eksikliği gibi unsurları yansıtarak iç dünyalarındaki stresi, endişeyi ve olumsuz deneyimleri ifade etmişlerdir. Resimlerde "aile ilişkileri", "güven duygusu" ve "aidiyet hissi" gibi duygusal

durumların üzerinde durulmuştur. Resimler detaylıca incelendiğinde ve katılımcıların resmin arkasında verdikleri ifadeler değerlendirildiğinde aile içi çatışmaların, katılımcının duygusal durumunu ve özgüvenini olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Katılımcıların resimler aracılığıyla duygusal dünyalarını ifade edebildiği ve yaşadığı deneyimleri aktarabildiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı 1'in çizdiği resimle ilgili (Şekil 1), “..Resim yapmayı çok seviyorum ama hata yapmaktan korkuyorum. Çünkü her yanlış bir şey yaptığımda annemle üvey babam bana kızıyor. Hiçbir şeyi beceremiyorum ve sanki kimse beni sevmiyormuş gibi hissediyorum..” ifadeleri yer almaktadır. Topaloğlu'na (2013) göre kaygı, çocukluk döneminden aile tarafında yaşanan reddedici, küçük düşürücü tutumlar, ebeveynlerin cezalandırması, çocuğun fiziksel veya psikolojik baskı altında tutulması, hatalarının olumsuz tepkiyle karşılanması gibi durumlar çocuklarda kaygıya neden olduğunu belirtmiştir. Şekil 1'de baskıcı bir aile ortamında yetiştiği düşünülen katılımcının, yetersizlik duygusu ve sevgi eksikliği yaşadığına dair çıkarımlar elde edilmiştir. Aile içindeki baskının, katılımcının duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemekte olduğu katılımcının verdiği ifadelerden anlaşılmaktadır. Ailenin olumsuz yaklaşımları aynı zamanda katılımcının kendine olan güvenlerini olumsuz yönde etkilemekte ve oluşan değersizlik hissinin resmindeki biçimler ve tercih ettiği renklere de yansıdığı görülmektedir.

Katılımcı 2'nin çizdiği resmin arkasında (Şekil 2), “..Babamla ilgili bir şey söylemek istemiyorum. Çünkü sesini yükselttiği için onunla küsum..” ifadeleri yer almaktadır. Babanın çocuğa davranış olarak olumsuz yaklaşımı sonucu oluşan sevgi eksikliği, çocuğun duygusal gelişimini etkilemekte olduğu belirtilmektedir (Mazman ve Şenol, 2014). Aile içindeki baskı ve olumsuzluklar, çocuğun kişilik gelişimini olumsuz etkileyerek içsel çatışmalar ve korkuların ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir. Babanın baskıcı tutumları katılımcının bilinçdışında “olumsuz baba arketipinin” oluşmasına sebep olabileceği anlaşılmaktadır. Akçakaya'ya (2023) göre olumsuz baba arketipi; baskıcı, ceza veren, eleştiren, kontrol altında tutan, mesafeli ve otoritesini kötüye kullanan bir role sahiptir. Bu durum, resimdeki genel atmosferine (içerik, biçim, renk) bakıldığında fark edilebilmektedir.

Katılımcı 3'ün çizdiği resmin arkasında (Şekil 3), “Evimizin havası biraz gri ama hayal ettiğim yerde, gökyüzü her zaman renkli.. Keşke sihirli değneğim olsaydı her yeri güzelleştirirdim..” ifadeleri yer almaktadır. Başal ve Derman'a göre (2013) çocukların aile içindeki rahatsız edici durumlardan kaçınmak için kendi hayal dünyalarına yönelmeleri, bir tür sığınma veya rahatlama isteğini ifade etmektedir. Bu bağlamda ebeveynler arasındaki çatışmanın, katılımcının aidiyet duygusunu ve güven ihtiyacını olumsuz yönde etkilediği

düşünülmektedir. Katılımcının bu duygulardan rahatsızlık duyması ve uzaklaşmak istemesi resimlerindeki yer alan biçimler ve çocuğun vermiş olduğu ifadelerden anlaşılmaktadır.

Katılımcı 4'ün çizdiği resmin arkasında (Şekil 4), “..Annem ve babam farklı evlerde yaşıyor. Resimde her ikisi için de ayrı ayrı evler çizdim. Bu durum biraz karışık hissettiriyor. Babam bizimle yaşamadığı için ona dargınım. Yağmurlu bir gün çizdim o damlalar benim gözyaşlarım..” ifadeleri yer almaktadır. Korkut’a göre (2003) ebeveynlerin boşanması, çocuğun güven sorunu yaşamasına yol açmakta, endişe ve kaygı duyguların açığa çıkmasına neden olmaktadır. Katılımcının resim yoluyla kendi kaygısını yansıttığı gözlemlenmiştir.

Katılımcı 5’in çizdiği resim arkasında (Şekil 5), “..Dışarıda oyun oynamak yerine evde kendi kendime vakit geçirmek daha çok hoşuma gidiyor. Evin içinde olmak beni rahat hissettiriyor ama anne ve babam birbirlerine iyi davranmadığında tam tersi evden kaçmak istiyorum.” ifadeleri yer almaktadır. Şentürk’e göre (2006) çocuğun kişilik özellikleri, doğduğu ve her türlü ihtiyacının karşılandığı ailesi tarafından belirlenir. Olumsuz aile yaşantısı veya ebeveyn ilgisizliği, çocuğun içinde bulunan yeteneklerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Aile içinde yaşanan sorunlar ve ailenin parçalanması sonucu güven duygusunu kaybeden çocuğun içine kapanık bir kişilik geliştirmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda aile içinde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle katılımcının özgüven sorunu yaşadığı düşünülmektedir. Dilci’ye göre içe dönük bir kişiliğe sahip olan çocuğun, insan figürlerine yer vermek yerine duygularını veya düşüncelerini diğer nesneler aracılığıyla ifade ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda katılımcının içine kapanık bir özelliğe sahip olduğu resmin genel atmosferinden anlaşılmaktadır.

Katılımcı 6, Katılımcı 7 ve Katılımcı 8’in resimlerinde (Şekil 6, Şekil 7 ve Şekil 8) kendi rüyalarını yansıttıkları verdikleri ifadeler sonucu anlaşılmaktadır. Katılımcıların rüyaları, yaşadıkları bilinçdışı deneyimlerin etkisi resimlerinde görülmektedir. Rüya içeriğine yer veren katılımcılar “aile” konusuna değinmişler ve resimlerinde yer verdiği fantastik sembollerin, onların yaşamlarına dair izler taşıdığı fark edilmektedir. Aynı zamanda resimlerde anne ve baba arketiplerine karşı olumsuz bir yaklaşımın yer verildiği oluşturdukları imgeler ve resme dair verdikleri ifadelerle anlaşılmaktadır.

Katılımcı 6’nın resmin arkasında (Şekil 6) “Rüyamda hatırladığım ve etkilendiğim her şeyi bu resimde çizdim. Gördüğüm rüya biraz korkunçtu annem çizgi filmlerdeki cadı gibi gülüyordu. Annem bana ceza verdiği için kalbim kırılmıştı bu yüzden kendimi üzgün çizdim. Bazen kardeşimi benden daha çok sevdiğini düşünüyorum..” ifadeleri yer almaktadır. Beebe, Cambray ve Kirsch’e göre (2001) rüyalarda yer alan sembollerin kendine özgü arketipsel bir karşılığı vardır. Anne figürünün alışlagelmişin dışında resmetmesi annesine olan bakış

açısını yansıttığı ve ilgi eksikliğinin, çocuğun içsel dünyasında olumsuz imgelerin ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir. Fedakâr'a göre (2014) olumsuz anne arketipi, aile bireylerinin çocuğu psikolojik ve fiziksel olarak incitmesi sonucunda ortaya çıkabilecek duygular arasındadır. Bu arketip, korku uyandırır ve çocuk resimlerinde cadı figürü olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda, çizilen anne imgesinin cadı imgesiyle ilişkilendirilmesi, katılımcının kolektif bilinçdışını yansıttığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı 7'nin çizmiş olduğu resmin arkasında “..Keşke annemle babam hiç işe gitmeyip benimle oyun oynasalardı. Arkadaşım olmadığı için hayalimdeki oyun arkadaşlarımı çizmek istedim” ifadeleri yer almaktadır. Akpakır'a göre (2021) çocuğun yarattığı hayali arkadaşlar, gerçek dünyada anlam taşıyan ve çocuk için önemli olan karakterlerdir. Bu hayali arkadaşlar, çocuğun ihtiyaç duyduğu bazı karakter özelliklerine sahip olmaktadır. Katılımcının yalnız başına oyun oynaması ve ebeveynleri tarafından hissettiği ilgi eksikliği sonucu resminde hayali arkadaş imgelerine yer verdiği anlaşılmaktadır. Kurtoğlu (2016) bu durum ihmalde büyümüş bir çocuğun yaşlılarına kıyasla daha fazla hayali arkadaşları olabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda bu imgelerle katılımcının; bilinçdışını, arzuların ve korkularını temsil ettiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı 8'in çizmiş olduğu resmin arkasında “Rüyamda annemi bana bağıırken gördüm, ama farklı bir şey gibiydi, canavar gibiydi. Biraz korkutucuydu ve görünüşü normalden farklıydı. O an korkmuştum ve şaşırılmışım..” ifadeleri yer almaktadır. Neumann' a göre (2015), canavar imgesi, olumsuz anne arketipinin temsil eden imgelerden biridir. Bu bağlamda farklı tezahürlere sahip olan olumsuz anne arketipi, canavara benzer imgeyle kendini göstermektedir. Bu imge katılımcının içsel sıkıntıları somutlaştırdığının birer ifadesidir.

Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 11 ve Katılımcı 12'nin resimlerinde (Şekil 9, Şekil 10, Şekil 11 ve Şekil 12) deprem olgusuna yer verdikleri görülmektedir. Katılımcı 9'un çizmiş olduğu resmin arkasında “Beni çok etkileyen bir anı çizmek istedim.. 6 Şubat depreminin olduğu gün hayatımın en kötü günüydü. Öleceğimi düşündüm ve çok korktum..” ifadeleri yer alırken Katılımcı 10'un yaptığı resmin arkasında “Deprem gece oldu ve sabaha kadar hiç uyumadık. Yıkılmış birsürü bina vardı. Etrafı izlediğimde çok şaşırılmışım..” ifadeleri yer almaktadır. Katılımcı 11'in resminin arkasında “Deprem olunca panikledik ailemle birlikte hemen arabanın içerisine saklandık çünkü korkmuştuk ve dışarı tehlikeliydi. O gün arabada uyuduk..” ifadeleri bulunmaktadır. Katılımcı 12'nin resminin arkasında ise “Yaşadığım üzgün bir günü çizdim. O gün deprem olmuştu..” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadeler bağlamında 6 Şubat Kahramanmaraş merkez üssü depremini Hatay'da birebir yaşayan katılımcıların deprem felaketinden psikolojik olarak etkilendikleri ve bu etkinin katılımcıların çizdiği resimlere

yansıdığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların deprem sonrası yaptığı resimler; yaşadıkları travmayı, bilinçdışında yatan korkuları ve endişeyi göstermektedir.

Katılımcı 13, Katılımcı 14 ve Katılımcı 15'in resimlerinde (Şekil 13, Şekil 14 ve Şekil 15) katılımcıların bazı çizgi film karakterlerini konu aldıkları görünmektedir. Katılımcı 13'ün ifadelerinde “..Prenses çizgi filmlerini izlemek çok keyifli. Onlar hep güzel elbiseler giyerler.” yer alırken Katılımcı 14'ün ifadelerinde “..Örümcek Adam'ın maceraları beni heyecanlandırıyor, bazen kendimi onun gibi hissediyorum.” yer almaktadır. Katılımcı 15'in resminin arkasında ise “..Örümcek adam filmini izlemeyi seviyorum. Herkesi kurtarıyor ve onun her şeye yetecek gücü var.” ifadeleri bulunmaktadır. Çoğunlukla kız çocukları kendilerini prenses, erkekler ise kahramanlar olarak hayal etmektedirler (Büyükkarabacak, 2008). Katılımcılar, izledikleri çizgi film karakterlerinin özelliklerinden etkilenmekte ve bu karakterlerle kendileri arasında benzerlik kurarak bir özdeşlik oluşturmaktadırlar.

5.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Tartışmalar

Bu bölümde öncelikle bulgular kısmında oluşturulan tabloda yer alan ortak biçimler ele alınacaktır. Daha sonra katılımcıların her birinin resimlerine ait biçimsel imgeler tartışma kısmında yer alacaktır. Van der Kolk'e göre (1994) bilinçdışı olumsuz deneyimler, genellikle imgeleme yoluyla daha etkili bir şekilde ifade edildiği belirtilmektedir. Steele'in (2003) ifadelerine göre; bellek, dilsel olarak ifade edilemeyen bilinçdışı deneyimleri resimler aracılığıyla dışa vurmak, bu deneyimleri daha somut ve anlamlı hale getirebilir. Bu bağlamda, resim bir araç haline gelmektedir.

Katılımcıların resimlerinde ev imgesini sıkça çizmelerinin temel nedeni, genellikle bu kişilerin küçük yaş grubu olmaları ve dolayısıyla evde geçirdikleri zamanın ve aile kavramının onlar için önemli olmasıdır. Ev, çocuklar için sadece bir fiziksel mekânı temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda aidiyet duygusu, güvenlik ve sıcaklık gibi duygusal bağlamları içerdiği belirtilmektedir (Üstün Memiş, 2020). Bu nedenle, katılımcıların ev arketipini resimlerine dâhil etmeleri, onların duygusal ihtiyaçlarını ve yaşam deneyimlerini ifade etme biçimlerinden biri olarak görülmektedir. Resimlerde yer alan semboller, nesnelerin boyutu, figürlerdeki uzuv eksiklikleri ve yerleşimi belirli duyguların yoğunluğunu ve önemini yansıtmaktadır. Figür çizimlerinde çöp adam betimlemesi ve 48 figürün 30'unda yer alması dikkat çekmektedir. Özellikle şema öncesi dönemde ayrıntılı figür çizimi yerine çöp adam çizilmesi yaşlarına bağlı olarak biçimsel anlamda yeterince gelişemediklerini göstermektedir. Bulut imgesine 7 katılımcı yer vermektedir. Bulut imgesine yer veren katılımcıların birçoğunun yağışlı bir hava resmettikleri ve deprem konusunu ele aldıkları gözlemlenmiştir. Katılımcıların deprem

konusuna bağlı olarak bu imgeyi kullandıkları görülmektedir. Gökkuşağıyla yer veren katılımcıların resimlerinde bu imgenin umudu simgelediği gözlemlenmiştir.

Katılımcı 1'in resminde (Şekil 1) yer alan figürlerin çöp adam olarak çizilmesi dikkat çekmektedir. Güven'in ifadelerine göre (2018) dört yaşından itibaren çocuklar resimlerinde yer alan figürlerde daha fazla detaya yer vermektedirler. Katılımcının şema öncesi döneme denk gelmesine rağmen aile figürlerini çöp adam olarak betimlemesi, biçimleme eksikliği olduğunu ve yaşına bağlı özellikler taşımadığını gösterir. Farokhi ve Hashemi'ye göre (2011) figürlerin küçük çizilmiş olması, katılımcının özgüven eksikliğini işaret edebilir. Ayrıca, duygusal zayıflık ve özgüven eksikliği gibi durumlarda kâğıt üzerinde silik ve belirsiz çizgiler, düzeltmeler ve silmeler fark edilmektedir. Bu nedenle resimde görülen yüzeyin herhangi bir bölümünün silinip düzeltilmesi, katılımcının kaygısını artırır; hataları karşısında yargılanmanın bilinçdışı endişesini yansıtır. Katılımcının sildiği veya silmek istediği şeyin kâğıt yüzeyindeki belirsizliği, onun duygusal olarak olumsuz etkilendiğinin bir işareti olarak görülmektedir (Halmatov, 2023). Bu durum, Freud'un bastırma mekanizmasına karşılık gelmekte ve bu katılımcının ruh sağlığını tehdit eden unsurlardan kaçmak için bilinçsizce başvuru mekanizmaları olarak adlandırılmaktadır (Freud, 2020). Bu mekanizma, katılımcının gerilim ve kaygıdan kurtulmak için gerçekleri bastırmasını veya daha az tehdit edici hale dönüştürüp bilinçdışına itmesini ifade eder. Aile figürleri detaylı bir bakış açısıyla incelendiğinde, katılımcının anne ve baba figürlerini eliyle silmeye çalışması, olumsuz duygulardan kaçmak istediğini düşündürmektedir. Kâğıda özensiz ve çarpık bir şekilde çizim yapılması ise katılımcının duygusal anlamda olumsuz bir süreci ifade ettiğini düşündürür. Resmin genel kompozisyonu değerlendirildiğinde çizgilerdeki belirsizlikler, dış dünyaya atıflı nesnelerin bulunmaması, kâğıt yüzeyindeki boşlukların fazlalığı gibi unsurlar, katılımcının içe dönük ve özgüven sorunları yaşadığına işaret etmektedir.

Katılımcı 2'nin resminde baba figürünün bir elinin kırmızıya boyandığı görülmektedir. Aile içi huzursuzluğa dair olumsuz izlenimler, babanın elinin form olarak diğer organlardan büyük çizilmesi, aynı zamanda kırmızı renkle boyanması gibi unsurla açığa çıkmaktadır. Halmatov'a göre (2023), eller herhangi bir aktivitenin, iletişimin ve temasın sembolüdür. Ellerin boyutunun abartılması, saldırgan eğilimlerin simgesi olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda, baba figürünün eline yapılan vurgunun, babanın fiziksel güç uyguladığının bir ifadesi olduğu düşünülmektedir. Anne figürünün baba figürüne benzetilmesi, göze çarpan başka bir özelliktir. Bu durum, Jung'un "anima" ve "animus" arketipleriyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Anima ve animus, her iki cinsteki kişilerde doğuştan var olan karşı cins özelliklerin varlığı olarak tanımlanmaktadır (Jung, 2016). Katılımcı 2'nin resminde, annenin

babaya benzeyen bir şekilde tasvir edilmesi, katılımcının annesini güçlü; otoriter veya koruyucu olarak algıladığına işaret etmektedir. Ayrıca bu anlatım, katılımcının ailedeki cinsiyet rollerini ve güç dengelerini yansıtmaktadır. Katılımcının anneyi babayla özdeşleştirmesi, annenin babaya ait rolleri (koruyucu, destekleyici) üstlenmesi durumunu resmine yansıtmıştır. Katılımcının sekiz yaşında olmasına rağmen resimdeki mekân algısının zayıf gözükmesi, yaşına oranla biçimsel ifadenin gelişmediğine işaret etmektedir. Savaş'a göre (2015), resimde bir evin pencerelerinin olmaması ve küçük kapıya yer verilmesi, katılımcının dış dünyayla bağlantısının zayıflığını temsil etmektedir. Aynı zamanda evdeki sorunlara işaret ettiği görülmektedir. Katılımcının resimdeki figürlerin yüz ifadelerine bakıldığında, anne ve baba figürlerinin üzgün ve mutsuz olması bu durumu destekler niteliktedir. Katılımcı kendini kardeşleriyle yan yana ve mutlu bir şekilde tasvir etmiştir. Katılımcının kendini erkek kardeşinin yanında resmetmesi, aynı zamanda giysilerini benzer renklere boyamış olması, ona en yakın kişi olduğunu ve onunla iyi anlaştığını göstermektedir. Diğer kız kardeşini ise en sevdiği renk olarak belirttiği pembe rengine boyamış olması kardeşleriyle duygusal olarak yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Ancak katılımcının resminde anne ve babasının mutsuz yüz ifadelerine ve baba figüründe yer verdiği olumsuzluğu çağrıştıran detaylara rağmen kendisini mutlu bir şekilde çizmesi, onun gerçek duygularını bastırmaya çalıştığını göstermektedir. Bu durumun, Jung'un "persona" kavramıyla da örtüştüğü düşünülmektedir. Persona, kişinin gerçek özünü göstermek yerine sosyal bir maske kullanması olarak tanımlanır (Çankırılı, 2022). Bu durum, katılımcının, sosyal beklentilere uyum sağlama ve dış dünyaya olumlu bir imaj sunma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı 3'ün resminde (Şekil 3) evi ve aileyi kağıdın tam merkezine yerleştirmesi, ev ve aile kavramının katılımcının hayatında büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, resimdeki biçimler, ev içindeki olumsuzlukları ve aileye karşı duyulan negatif duyguları ifade etmektedir. Ev çizimindeki karmaşık çizgiler ve karalamalar, aile içindeki güvensizlik hissini yansıtan durumları simgeler. Ayrıca, ev imgesinin etrafındaki diken benzeri şekiller ve dışarıdaki kırmızı çizgiler, aile ortamında yaşanan kargaşayı ve olumsuzluğu göstermektedir. Çizilen evin içinde yer alan biçimler, bir tür kaos, endişe, korku, tehlikenin varlığına işaret etmektedir. Katılımcının resmi, içsel çatışmalarını ve aile ortamındaki zorlukları ifade etmekte kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Resimde katılımcının ihmal ettiği unsurlar, onun hayatında eksik olan şeyi temsil etme açısından önemlidir. Çankırılı'ya göre (2022) kollar genellikle kişilerarası ilişkiler ve sosyalleşme için kullanılmaktadır. Resimde vücudun belirli bir yerinin ihmal edilmesi, bu vücut bölümünün yetersiz kullanılmasına veya kişinin kendisinde oluşan endişeye işaret

ettiği belirtilmektedir. Dilci'ye göre ise (2017) uzuvları eksik çizmek veya abartılı çizmek, duygusal eksikliği veya memnuniyetsizlik duygusunu gösterdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda katılımcının anne ve babasının kollarını çizmemesi, yaşadığı duygusal kopukluk hissi, kaygı, güvensizlik ve korkunun bir işareti olmaktadır. Ayrıca, katılımcıdaki korku ve endişe hislerini ifade ettiği düşünülmektedir.

Katılımcı 3, çizdiği resimde kendini evin dışında resmetmiştir. Kendisini sırtı dönük bir prenses kıyafetiyle tasvir ederek ev içinde kendini rahatsız ve dışlanmış hissettiğini yansıtmaktadır. Başal ve Derman' a göre (2013) çocukların aile içinde yaşadıkları rahatsız edici durumlardan kaçmak için kendi düşsel dünyalarına yönelmeleri, bir tür sığınma isteğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda ev ve aile ortamının çağrıştırdığı olumsuz duygulara karşı kendini güvenli hissettiği hayali bir ortam yaratması onun mutluluk arayışı içerisinde olduğunu göstermektedir. Katılımcının resminde yer alan gökkuşağı sembolü umudu ve barışı temsil etmektedir. Katılımcının "Keşke sihirli değneğim olsaydı her yeri güzelleştirirdim." ifadesi bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca katılımcının kendini bu sembolle çevrelemesi, içsel huzurunun ve pozitif duygularının bir ifadesi olmaktadır. Aynı zamanda katılımcının resmin sağ alt köşesine çizdiği şömine, ev hissi; aile sıcaklığı, güven, huzur gibi sembolik anlamlar içerdiği düşünülmektedir. Ayrıca katılımcının evden uzakta, farklı bir ortamda bu tür duygusal bağlantıların arayışında olduğu düşünülmektedir.

Katılımcı 4'ün resminde (Şekil 4) baba figürü bulunmamasının birkaç farklı anlamı vardır. İlk olarak, baba figürünün resimde olmaması, katılımcının aile yapısında fiziksel olarak bulunmadığı veya ayrı yaşadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu durum, babanın öldüğü veya katılımcının babasının tehdit edici bir unsur olarak görmesi gibi başka anlamlar da taşıdığı belirtilmektedir (Dilci, 2017). Katılımcının baba figürünü çizmemesi, verdiği ifadelere göre babanın varlığının katılımcının içsel korkularını veya endişelerini tetiklediğini gösterir. Bu durum, babayla ilişkili olan olumsuz duyguların varlığı olarak değerlendirilmektedir. Anne ve babasının evini ayrı olarak çizmiş olması, katılımcının ebeveyn ayrılığını temsil etmektedir. Bu durumla beraber babanın evinin daha küçük çizilmiş olması ve evin renklendirilmemiş olması, katılımcının zihninde bu yaşam alanına ilişkin belirli bir eksiklik veya duygusal uzaklık hissi olabileceğini düşündürmektedir.

Bedenin, Freud'un ego kavramını temsil ettiği düşünüldüğünde katılımcının çöp adam çizmesi; duygusal gelişimindeki bir zayıflığın göstergesidir. Çöp adam çizimi genellikle küçük yaşlarda yaygın bir şekilde görülen bir durum olmasına rağmen altı yaş ve üzeri bir yaşta bu çizimlerin devam etmesi, bazı endişelere yol açtığı belirtilmektedir (Uysal ve Uysal, 2021). Katılımcının resmi yaptığı zaman yaz olmasına rağmen yağmurlu bir gökyüzü çizmesi ve

yağmur damlalarını gözyaşı olarak ifade etmesi, hissettiği üzüntünün bir işareti olmaktadır. Katılımcının ailesini bir çizgiyle çevrelemesi önemli ayrıntılar arasında yer almaktadır. Bu durum, ailesine gelebilecek sorunlara karşı koruma oluşturması olarak anlaşılmaktadır.

Katılımcı 5'in resminde (Şekil 5) insan figürünün olmaması, katılımcının resminde kendi iç dünyasına odaklandığını göstermektedir. Katılımcı, sembolik unsurlar kullanarak duygularını, düşüncelerini yansıtmaktadır. İnsan figürlerinin olmaması katılımcının özgüven eksikliğine işaret etmektedir (Tekin Karagöz, 2014). Bu durum katılımcının içsel bir bireysellik arayışı içinde olduğunu da göstermektedir. Katılımcının ifadelerinde “..Dışarıda oyun oynamak yerine evde kendi kendime vakit geçirmek daha çok hoşuma gidiyor. Evin içinde olmak beni rahat hissettiriyor ama anne ve babam birbirlerine iyi davranmadığında tam tersi evden kaçmak istiyorum.” yer almaktadır. Bu bağlamda yer alan biçim ve ifadeler katılımcının; duygusal bir rahatsızlık, zorluk, kaygı veya endişe durumlarını ifade etme isteğiyle de ilişkilendirilir.

Eve dair detaylar ve evin bitişiğinde bulunan kare formu dikkat çekmektedir. Kapının olmaması, katılımcının kendi duygularını ifade etmede zorluk yaşadığını gösterdiği belirtilmektedir (Dilci, 2017). Bu, katılımcının yaşadığı ortamda güvensiz hissettiği durumları ifade etme isteği olarak yorumlanmaktadır. Evin boyanmaması, katılımcının belirli bir kontrol duygusu veya düzen arayışını yansıtmaktadır. Bu durum, katılımcının içinde bulunduğu ortamı veya yaşadığı deneyimi kontrol etme ihtiyacından kaynaklanır. Evin bitişiğinde kare formu yer almaktadır. Ingrid Riedel' e göre kare, bütünlüğü ve dengeyi temsil etmektedir (Çankırılı, 2022). Bu bağlamda kare formu katılımcının duygusal denge arayışını ifade etmektedir.

Katılımcı 6, resmin (Şekil 6) arkasında yer alan ifadelerde rüyasını çizdiğini belirtmiştir. Resimde kendisine, annesine, ve kız kardeşine yer vermiştir. Resmindeki bazı semboller anne ile ilişkilendirilmektedir. Anne figürü, genellikle koruyucu bir rol üstlenir ve aynı zamanda katılımcının içsel dünyasındaki sezgileri ve doğanın döngüleriyle olan bağlantısını temsil eder (Dursun ve Torun, 2020). Ancak bu resimde katılımcı, annesini cadı olarak çizmiştir. Anne arketipinin, olumsuz özellikleri farklı sembollerle ilişkilendirilir. Jung'a göre annenin olumsuz tarafını temsil eden cadı arketipinin tanımı;

Korku uyandıran unsurlar olarak anne ile katılımcının arasına giren arketipler oluşmuştur. Örneğin, aşırı evhamlı bir annenin çocuklarının düzenli olarak rüyalarında annelerini kötü bir hayvan ya da bir cadı olarak görmeleri, çocuk ruhunda bir bölünmeye, böylelikle de nevroz olasılığına yol açar (Jung. 2005, s.24).

Bu ifadelerle birlikte, katılımcının anne figürüne karşı bastırılmış veya ihmal edilmiş yönlerinin olduğu görülmektedir. Şekil 5'de yer alan mandala, Carl Jung ve Rudolf Arnheim'e göre insanların iç dünyasını yansıtır ve psikolojik bir gereksinim olan düzenlilik isteğinin

evrensel bir sembolüdür (Gaitskell ve Hurwitz, 1970). Bu durum, katılımcının hayatındaki düzen arzusuna işaret etmektedir. Yuvarlak kubbeli ev ise anne rahmini temsil eder (Çankırılı, 2022). Bu sembollere yer veren katılımcının, anne sevgisine ve anne güvenine olan özlemi ifade ettiği düşünülmektedir. Katılımcının resminin arkasında “..Gördüğüm rüya biraz korkunçtu annem çizgi filmlerdeki cadı gibi gülüyordu. Annem bana ceza verdiği için kalbim kırılmıştı bu yüzden kendimi üzgün çizdim. Bazen kardeşimi benden daha çok sevdiğini düşünüyorum..” ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir. Kalp sembolü ise sevgiyi, uyumu, uyumlu ilişkileri ve birlikteliği temsil eder. Katılımcı, kalp sembolünü kırık bir şekilde çizerek kendi üzüntüsünü ifade etmektedir. Ancak resmine gökkuşağı ekleyerek umuduna ve mutluluğuna olan inancını da yansıtmaktadır. Bu yaklaşımla, katılımcının aile içinde olumlu duygulara karşı bir beklenti veya arayış içinde olduğu anlaşılmaktadır. Zıtlıkların bir arada resmedilmesi, katılımcının içsel denge arayışını göstermektedir. Katılımcının resminde yer çizgisinin olmaması ise yaşına bağlı olarak bilişsel gelişiminin yeterince ilerlemediğini göstermektedir. Aynı zamanda figürleri uçuyormuş gibi gerçeküstü veya fantastik öğeler olarak çizmesiyle, katılımcının düşsel dünyasını yansıttığı gözlemlenmiştir.

Katılımcı 7'nin resminde (Şekil 7) kağıdın tamamını dolduran şekiller dikkat çekmektedir. Resimlerinde detaylara önem vermesi, gözlem ve hayal gücü yeteneğinin olduğunu göstermektedir. Katılımcının emin çizgilerle kendini ifade etmesi, özgüvenli olduğuna işarettir. Resimde, katılımcının ailede tek olduğu ve oyunları yalnız oynadığı resimle ilgili verdiği ifadelerden anlaşılmaktadır. Aile ortamına dair özellikler incelendiğinde, hayali arkadaşlara sahip çocukların genellikle tek çocuk oldukları belirtilmektedir (Oğul, 2006). Ayrıca ilgi görmeyen oyun çağındaki çocuklar (3-6 yaş), oyuncaklar veya hayali arkadaşlar aracılığıyla gerçek dünyadan bağımsız bir dünya oluşturabilirler. İhmalle büyümüş bir çocuğun hayali arkadaşları, yaşlılarına kıyasla daha fazla olabileceği belirtilmektedir (Kurtoğlu, 2016). Bu bağlamda katılımcı yalnızlık duygusunu, daire içine aldığı hayali arkadaşları temsil eden figürlerle ifade etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu durum katılımcının, yalnızlık hissini kendi hayal dünyasında telafi ettiğinin bir göstergesidir. Akay ve Başkurt'a göre (2023), çocukların mandala resimleri genellikle 4 ile 7 yaş arasında görülmeye başlar. Mandala, bilinçdışının bir arketip imgesidir ve tüm çevre noktaları dairenin merkezine eşit uzaklıkta olduğu için dengeyi sembolize eder (Üstün Memiş, 2020). Daire sembolizmi, evreni, zihinsel ve ruhsal dengeyi temsil eder. Mandala benzeri daire formu, birçok kültürde bütünlüğün bir sembolü olarak kabul edilir (Yavuzer, 2021). Süreklilik ve döngüler, dairenin ana temasıdır ve bağlılığını sembolize eder. Daire formunun, anne rahmini çağrıştırdığı da belirtilmektedir (Çankırılı, 2022). Bu bağlamda yer verdiği form kolektif bilinçdışını yansıtmaktadır ve

resimdeki düzensiz, iç içe geçen daireler ve bu dairelerin içinde eksik karakterler çizilmiş olması, sevgi eksikliği hissiyle ilgili olmaktadır. Bu durum, ebeveynleri tarafından katılımcının yaşadığı ilgi eksikliğini yansıtmaktadır. Daireler, birliği; bağlantı kurma arzusunu temsil ederken, düzensiz formlar ise aile içinde ilişkilerin tutarsızlığına işaret ettiği düşünülmektedir.

Ev, çocuğun güvende hissettiği ve aidiyet duygusu geliştirdiği bir yer olarak belirtilmektedir (Akay, 2023). Evin insan gibi çizilmesi, katılımcının ev imgesine karşı bir tür duygusal bağ kurduğunu göstermektedir. Resimde ev imgesine dair eksiklikler de yer almaktadır. Kapısı olmayan bir ev, katılımcının yaşamının belirli alanlarında kısıtlanmış hissettiğini göstermektedir. Bu durum, katılımcının çevresinden izole olduğunun ve çevresindekilerle olan iletişim eksiklikliğinin bir işareti olmaktadır.

Katılımcı 8'in resmi (Şekil 8) genel olarak huzursuzluk izlenimi vermektedir. Halmatov' göre (2023) keskin ve pürüzlü çizgiler genellikle gerginlik veya sıkıntı hissini yansıtırken, yumuşak çizgiler daha sakin ve çekingen bir izlenim oluşturduğu belirtilmektedir. Katılımcının çizgilerinin zayıf olması, özgüven eksikliğini ifade eder. Eğer bir çocuk canavar veya korkunç bir yaratık çiziyorsa bu, genellikle içsel korkularını veya endişelerini ifade etmek anlamına gelir. Canavar imgesi, olumsuz anne arketipinin temsil eden imgelerden biri olarak belirtilmektedir (Neumann, 2015). Siyah renkte çizilen insan figürü, katılımcının çizdiği kişiyi farklı bir şekilde algıladığını gösterir. Katılımcının resimle ilgili verdiği ifadelere göre rüyasında annesini canavar imgesine benzetmektedir. Annesini canavar olarak resmetmesi, katılımcının anne figürüne karşı sembolik bir korku taşıdığının göstergesidir. Resmindeki kalp genellikle duygusallığı veya sevilen bir şeyi simgelemektedir, bu da katılımcının sevgi ihtiyacını ifade etmektedir.

Ingrid Riedel'in belirttiğine göre, kare şekli dengeyi, korumayı ve sınırları simgeler. Üçgen formu ise çocuk ile baba ve anne arasındaki ilişkiyi sembolize eder. Kareler ve yuvarlak formlar, Jung'un arketip kavramlarına paralel olarak çocuk resimlerinde belirgin özelliklerle ortaya çıkar. Kareler genellikle düzen, istikrar veya güveni temsil ederken, yuvarlak formlar ise bütünlük veya duygusallık gibi kavramları simgelediği belirtilmektedir (Köse Doğan, 2019). Bu bağlamda bu biçimlerin, katılımcıların bilinçdışının duygusal dışavurumu olarak ortaya çıkar. Katılımcının düzensiz formlara yer vermesi, kendi iç dünyalarındaki karmaşık duygularını ve korkularını ifade etmektedir.

Katılımcı 9'un resminde (Şekil 9) arabanın ev sembolüyle ilişkilendirmesi, yaşadığı kriz zamanında kendini güvende hissetme arzusunu yansıttığı bir ortam olarak anlaşılmaktadır. Katılımcının, duygusal sıcaklığı, bir evin verdiği güven duygusuyla ilişkilendirmekte olduğu görülmektedir. Katılımcının depresyon sonrası yaşadığı korku resimdeki yüz ifadesinden de belli

olmaktadır. Kendisini savunmasız bir ortamda hisseden katılımcının güven sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Üstün Memiş'e göre (2020) çocuk için ev, kendisini güvende, rahat ve emniyette hissedeceği koruyucu bir alanı temsil eder. Aynı zamanda olumlu duyguları içerir; yakınlığı, konforu, sıcaklığı, huzuru, sakinliği simgeler. Bu bağlamda katılımcının yaşadığı deprem sonrası oluşan güven eksikliği katılımcının öfke, korku, stres gibi duygularını temsil etmesine sebep olmuştur. Katılımcının arabayı ev gibi çizmesi onun güven duygusunun arayışını temsil ettiğini göstermektedir.

Katılımcı 10'un resminde (Şekil 10) katılımcı, yaşamış olduğu deprem konusunu ele almış ailesini bir araba içinde resmetmiştir. Ailesinin bir araba içinde ve kapalı bir alanda bulunması katılımcının koruma içgüdüsünü ifade etmektedir. Katılımcının huzursuzluk veya korkusunu da yansıttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, gece ile gündüzün bir arada resmedilmesi, katılımcının duygusal karmaşıklığına işaret etmektedir. Resminde yer alan binaların eğilmiş, uçan çatılar ve yıkılmış binalar, deprem sonrası yaşanan değişimler sonucu oluşan korku ve güvensizlik duygusunu simgelemektedir. Bu semboller, katılımcının içsel korkularını, bastırılmış öfkesini veya çözülmemiş çatışmalarını temsil etmektedir. Zıtlıklar, katılımcının içsel çatışmalarını ifade etmektedir. Bu durumla beraber, gece ile gündüzün bir arada resmedilmesi, katılımcının iç dünyasındaki karmaşıklığı veya zıtlıkları yansıtmaktadır. Ayrıca depremin gece meydana gelmiş olması, katılımcının korkusunun halâ sürdüğünü göstermektedir. Resmi çizen katılımcının 6 Şubat Kahramanmaraş merkez üssü depremini Hatay'da yaşamış olması, yer verdiği içerik ve detaylardan anlaşılmaktadır.

Katılımcı 11'in resminde (Şekil 11) ağlayan bir figür duygusallığı temsil ederken bulutların varlığı kasvetli veya karanlık bir duygu durumuna işaret etmektedir. Katılımcının resmin arkasında "Deprem olunca panikledik ailemle birlikte hemen arabanın içerisine saklandık çünkü korkmuştuk ve dışarıyı tehlikeliydi. O gün arabada uyuduk.." ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler katılımcının şaşkınlık ve hayal kırıklığı duygusunu yansıtmaktadır. Resimde yer alan figürlerin elleri çizilmemiştir. Malciodi' ye göre (2013) resimde ellerin olmaması; iletişimsizlik, kaygı ve çekingenliğin bir göstergesidir. Katılımcının ellere yer vermemesi kaygı veya iletişim problemi gibi durumların ifadesi olarak da yorumlanmaktadır. Katılımcının resminde arabaların sığınak olarak tasvir edilmesi veya ev gibi çizilmesi, katılımcının arabayı kendisi için bir güvenlik veya sığınak alanı olarak hissettiği anlamına gelmektedir. Bu resimler, katılımcının kendi iç dünyasında kendine özgü bir anlam oluşturduğunu göstermektedir.

Katılımcı 12'nin resminde (Şekil 12) katılımcının deprem konusunu ele aldığı görülmektedir. Dilci'ye göre (2018) baş ve vücut oranları, çocuğun ruhsal ilişkisiyle

bağlantılıdır. Kafa kısmına yeterince dikkat etmemesi, sosyal çevreye uyum sorunları, iletişim güçlüğü ve kaygını işareti olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda katılımcının kafayı büyük çizmesi, duygusal eksikliğini ifade etmektedir. Savaş'a göre (2015) yüz, iletişimin en önemli merkezidir. İletişimde güçlük yaşayan çekingen bir çocuk, yüz hatlarını belirsiz veya kötü bir şekilde tasvir eder. Bu bağlamda katılımcının iletişim problemi yaşadığı düşünülmektedir. Güven'e göre (2018) resminde yüze odaklanması, yüz hatlarını gereğinden fazla vurgulaması kişinin kendini ifade etme konusundaki yetersizliğini telafi etme çabası olarak belirtilmektedir. Bu durum, katılımcının hayatında eksik hissettiği bir duyguyu telafi etmeye çalışması anlamına geldiği düşünülmektedir.

Katılımcı 13, resminin (Şekil 13) arkasında kendisini ve kız kardeşini çizdiğini belirtmiştir. Çocuklar için çizgi filmler, genellikle sevinç; üzüntü, korku, heyecan ve kaygı gibi birçok duyguyu tetiklemektedir (Baydar, Kandır ve Yazıcı, 2019). Bu çizgi film karakterlerini resmetme eylemi, katılımcıların çevrelerine karşı duydukları merakı, keşfetme isteklerini ve katılımcının gerçeklerden kaçma arzusunu yansıtmaktadır. Üstündağ'a göre (2020) genellikle kız çocuklarının resimlerinde kendilerini prenses olarak tasvir ettiklerini belirtmiştir. Katılımcının, prenses karakteriyle özdeşlik kurduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, katılımcının gerçeklikten uzaklaşıp hayal gücüyle şekillenen bir dünya inşa etme eğilimini göstermektedir. Prenses karakteri, katılımcının kendini özel hissetme arzusunu veya başkaları tarafından sevilen biri olma isteğini temsil eder. Katılımcının kendi dünyasında değerli, dikkate alınan biri olma isteğini ifade etmektedir. Katılımcı kendini bu şekilde çizerek hayallerini, umutlarını ve gelecek ile ilgili beklentilerini ifade etmektedir. Havanın yağmurlu olarak çizilmesi ise katılımcının iç dünyasında bir duygusal atmosferi veya belirli bir ruh halini yansıtmaktadır.

Katılımcı 14'ün resminde (Şekil 14) resmin tam ortasında yer alan ağaç imgesi, kişi ile ev arasında bir mesafe yaratarak bu iki yapıyı duygusal olarak birbirinden ayırtmıştır. Bu durum, kişiler arasına bir engel koyma ihtiyacını ifade etmektedir. Katılımcının tehdit edici unsurlardan kaçma eğiliminde olduğu düşünülmektedir. Katılımcı tarafından resmedilen Örümcek Adam (Spider-Man) karakteri, Jung'un kahramanlık arketipine ilişkin bazı temel unsurları yansıtmaktadır. Örümcek Adam, zorluklarla mücadele eden, iyilik için savaşan ve gücünü insanlığın hizmetine sunan bir figür olarak tanımlanır (Akgün, 2008). Katılımcı, Örümcek Adam'ı çizerken bu kahramanın sahip olduğu özelliklerle kendini özdeşleştirmiştir. Bu resim, katılımcının içsel dünyasında kahramanlık, cesaret ve iyilik gibi kavramlarla etkileşimini göstermektedir. Örümcek Adam çizimi, katılımcının güçlü, cesaretini ve hayal

gücünü yansıtırken aynı zamanda zorluklarla başa çıkma ve iyilik için çaba gösterme isteğini de ifade etmektedir.

Katılımcı 15'in resminde (Şekil 15), katılımcının karakterleri çevresi sınırlandırılmış bir alanda çizdiği görülmektedir. Ayrıca, resimde dikkat çeken özelliklerden biri en sağ tarafta bulunan yılanın varlığıdır. Katılımcının kendini süper kahraman olarak bilinen spider-man olarak çizmesi Jung'un kahraman arketipiyle ilişkilendirilmektedir. Kurultay'a göre (2017) kahraman arketipi, cesaret ve kişinin kendini cesur eylemlerle kanıtlama arzusuyla karakterize edilir. Kahramanların güçlü yönleri, çoğu zaman zorlukların üstesinden gelmeleri, cesaretleri ve azimleri ile tanımlanır. Katılımcının resminin arkasında “..Örümcek adam filmini izlemeyi seviyorum. Herkesi kurtarıyor ve onun her şeye yetecek gücü var.” ifadelerine yer vermiştir. Bu bağlamda katılımcı çizmiş olduğu karakterle kendini özdeşleştirdiğini göstermektedir. Aynı zamanda katılımcının korkularıyla yüzleşmesini ve bu duyguları aşmak istemesini sembolize ettiği görülmektedir. Bu durum, katılımcının kendini savunması veya hayatındaki zorlukların üstesinden gelme ihtiyacını ifade etmektedir. Ayrıca katılımcının iç çatışmalarının ve mücadelesinin bir temsili olarak onun zor durumlarla başa çıkma ve korunma ihtiyacını da göstermektedir.

Katılımcı yılan imgesine karşı kendini savunuyormuş gibi resmetmiştir. Hayvan imgeleri, katılımcı resimlerinde çeşitli duygu ve nitelikleri temsil etmektedir. Resimde yer alan yılan, katılımcının içsel duygularına karşılık gelerek korku ve tehlikeyle ilişkilendirilmektedir. Zehirli doğaları ve olası zararları nedeniyle birçok kişide içgüdüsel olarak korku uyandırır. Ayrıca, katılımcının hayatındaki tehdit edici durumların veya kişilerin bulunduğunu da göstermektedir. Katılımcının bilinçdışındaki korkularını, bastırdığı deneyimlerini ve çözülmemiş sorunlarını da sembolize etmektedir.

5.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Tartışmalar

Bu bölümde ilk olarak bulgular kısmındaki tabloda yer alan ortak renkler tartışılacaktır. Daha sonra katılımcıların her birinin resimlerine ait renklere ait değerlendirmeler tartışma kısmında yer alacaktır. Katılımcıların resimlerinde renkler, resmin belirli yönlerini vurgulamakta ve duygusal ifadelerini yansıtmaktadır. Renkler, kelimelerle ifade edilemeyen çeşitli ruh hallerini ve duyguları anlatma gücüne sahiptir. Katılımcıların çalışmalarında en çok tercih edilen renk kırmızıdır. Kırmızıdan sonra sırasıyla mavi, sarı, siyah, yeşil, mor, kahverengi, turuncu, pembe renkleri tercih edilmiştir. Bu sıralama, katılımcıların renk tercihlerinin sıklığına göre oluşmaktadır. Katılımcıların resimlerinde yaygın olarak kullanılan renkler, belirli duygusal durumları ifade etmektedir.

15 katılımcıdan 11'i kırmızı kullanmıştır. Literatüre göre; kırmızı rengin kullanımının anlamı, çocuğun oluşturduğu resmindeki kompozisyona bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Resimlerinde kırmızı rengin kullanımı, katılımcıların kendini endişeli hissettiği durumları ve duygusal olarak baskı altında olması durumu olumsuz yorumlanmaktadır. Çocukların renk tercihi üzerine yapılan çalışmalarda, kırmızı rengi tercih eden çocukların duygusal sıkıntı yaşadıklarını, soğuk renkleri seçenlerin ise gerçek duygularını bastırma veya saklama eğiliminde olduğu belirtilmektedir (Malchiodi, 2013). Kırmızı renk pek çok farklı anlam içerebilir: enerji, saldırganlık, fiziksel hastalık, önemli bir konunun, bir problemin veya tehlikenin bir göstergesi gibi mesajlar karşılık gelmektedir (Furth, 2002). Çalışma kapsamında genellikle ev imgelerinde kırmızı rengin tercih edilmesi ve bu rengi seçen katılımcıların aile ilişkilerinde sorunlar yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu renk tercihi, katılımcıların aile ilişkilerindeki duygusal zorlukları ve yaşadıkları sıkıntıları yansıtmaktadır.

15 katılımcıdan 7'si siyah renk kullanmıştır. Güvenç (2005) tarafından yürütülen bir araştırmada, çocuklara en sevmedikleri renk sorulduğunda, katılımcıların %45'i siyah ve siyah tonlarını sevmediklerini belirtmiştir. Bu durum, siyahın genel olarak olumsuz bir algıyı yansıttığını göstermektedir. Malchiodi (2005), siyah renginin korkuyu temsil ettiğini ifade ederken, aynı zamanda siyahın aşırı kullanımının olumsuz duyguları yansıtabileceğine dikkat çekmiştir. Oya ve Ovec'in (2017) gerçekleştirdiği bir çalışma, korku temalı resimlerde en sık kullanılan renklerin siyah, kırmızı, kahverengi ve sarı olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, çocukların korku veya endişe temalı resimlerinde belirli renkleri bilinçli bir şekilde tercih etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Benzer bir şekilde, Burkitt Barrett ve Davis (2009) yaptıkları çalışmada çocukların korku temalı resimlerinde kırmızı, siyah, kahverengi ve sarı renklerini sıkça kullanma eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Çalışma kapsamında yer alan katılımcıların siyah rengi çoğunlukla çizmiş oldukları figürlerde ayrıca gökyüzünde kullanmaları olumsuz duygulara işaret etmektedir. Katılımcı 6'nın resminde (Şekil 6) anne figürünü, ev ve güneş imgelerini şekillerin siyah renge boyanması, onun bilinçdışındaki olumsuz duygularının bir yansımasıdır.

Katılımcı 8'in resminde (Şekil 8) katılımcı, kağıdın etrafında siyah; kesik kesik kırmızı ve kahverengi kullanmıştır. Resimde, tamamı siyah renge boyanmış canavar izlenimi veren bir figür görünmektedir. Siyah, üzüntüyü ve korkuyu ifade eden bir renktir, katılımcının siyah renge yer vermesi kendi hayatındaki tehdit edici bir unsuru vurgulamak olarak algılanmaktadır. Aynı zamanda katılımcının, kötü ruh halini ve yaşadığı stresi ifade etmektedir.

Sarı, yeşil, mavi ve kahverengi çoğunlukla gerçeğe uygun şekilde kullanılmıştır. Çalışmada yer alan katılımcıların resimlerinde genel olarak renksiz bir atmosferin hâkim

olması, katılımcıların olumsuz duygularını ve içsel sıkıntılarını temsil etmektedir. Halmatov'a göre (2023), bir veya iki renk seçimi çocuğun depresyon ve kaygı yaşadığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, Katılımcı 1'in ve Katılımcı 4, Katılımcı 5, Katılımcı 7, Katılımcı 8'in resimlerinde (Şekil 1, Şekil 4, Şekil 5) renksiz anlatımın hâkim olması katılımcıların kaygısını yansıtmaktadır. Bu durumda, katılımcının zorluklar yaşadığını, belirli bir konuda endişe duyduğunu göstermektedir. Katılımcının resim yaparken iki renkle sınırlı kalması durumu onun kaygısına işaret etmektedir.

Katılımcı 2' nin, resminde (Şekil 2) kız kardeşinin giysilerini en sevdiği renk olan pembe rengine, kendisi ve erkek kardeşinin ise benzer renkler ile boyaması katılımcının kardeşleriyle olan yakınlığını göstermektedir. Anne figüründe mavi renk kullanımı ise bu figürün sakinliğini temsil etmektedir. Babasının bir elini kırmızıya boyamıştır. Malchiodi'ye (2014) göre kırmızı, daha şiddete uğrayan katılımcının resimlerinde tercih edilen bir renktir. Bu bağlamda resimdeki kırmızı renk baba figürüyle ilgili olumsuzluğu çağrıştırmaktadır.

Katılımcı 3'ün resminde (Şekil 3) ev içerisindeki siyah karalamaların hâkim olduğu görülmektedir. Çocuklar resimlerindeki renk tercihlerinin duygusal değerlendirmelerine dair yapılan bir araştırmada siyah rengin, olumsuz duyguları temsil ettiği belirtilmektedir (Crawford, Gross, Patterson ve Hayne, 2011). Ev içerisinde yer alan sert siyah karalamalar ailesiyle ilgili olumsuz duyguların bir işareti olmaktadır. Katılımcının resminin sağ üst köşesindeki gökkuşağı renkleri ise mutluluk ve neşe hissi vermektedir. Ayrıca bu renkler, katılımcılarda pozitif duygularının ifadesi olmaktadır.

Katılımcı 7'nin resminde (Şekil 7) genel olarak renksizlik hâkimdir. Ev çevresinde ve üstünde kırmızı kesik, dağınık kırmızı çizgiler bulunmaktadır. Resmin genel kompozisyonu değerlendirildiğinde ev içinde kullanılan kırmızı çizgiler, evdeki huzursuzluğu ve evde yaşananlara dair olumsuz duyguları temsil etmektedir.

Katılımcı 9'un resimde (Şekil 9) deprem günü sığındıkları arabayı sarı renge boyamıştır. Sarı renk, bir çocuğun hayata olumlu bir bakış açısına sahip olmayı veya geleceğe dair umutlu olmayı ifade etmektedir (Savaş, 2015). Katılımcının, arabayı güvenli bir ortam olarak gördüğü, onun yaşama sevinci kullanmış olduğu renkle bu durumu desteklemiştir. Katılımcı 10'un resmindeki (Şekil 10) detaylara bakıldığında, sarıya yakın tonlarda bir ev, kahverengi bir çatı ve siyah bir kapı görülmektedir. Katılımcı renkle ilgili herhangi bir ifade vermemiştir. Herhangi bir nesneye vurgulamak için kullandığı bir rengin olmadığı gözlemlenmiştir.

Katılımcı 11'in resmindeki (Şekil 11) ev imgelerinde kırmızı ve mor renk yoğun kullanılmıştır. Bu durum, katılımcıda korku duygusu ve öfkenin birer göstergesi olarak

değerlendirilir. Yaşadığı bir olayın veya onu etkileyen bir durumun izleri renk psikolojisine yansımaktadır.

Katılımcı 12'nin resminde (Şekil 12) katılımcının sadece mor renk kullandığı görülmektedir. Mor aynı zamanda sezgi ve bilinçdışıyla da bağlantılıdır. Aynı zamanda mor renk, destek ve kontrol ihtiyacını temsil ettiği belirtilmektedir (Crawford, Gross, Patterson ve Hayne, 2011). Ayrıca mor rengi kullanan çocuklar tedirginlik duygusu ifade etmektedirler (Davido, 202). Bu durum katılımcının olumsuz duygularının ifadesini yansıtmaktadır.

Katılımcı 13'ün resminde (Şekil 13) genel olarak mavi renk tonları hâkimdir. Katılımcının resmi tamamen maviye boyaması, içsel denge veya huzur arayışını yansıtmaktadır. Katılımcı 14'ün ve Katılımcı 15'in resimlerinde (Şekil 14 ve Şekil 15) yer alan Örümcek Adam karakterini temsil eden renkler, kırmızı ve mavidir. Katılımcıların karakterleri gerçeğe yakın renklere boyadıkları görülmektedir.

5.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Tartışmalar

Bu bölümde 4. alt probleme ilişkin bulgular kısmında katılımcıların kendi resimleriyle ilgili ifadelerle dair tabloda resimlerdeki içerik, biçim ve renkle ilişkili olup olmadığı tartışılacaktır. Son tartışma problemi değerlendirildikten sonra bu araştırmayla ilgili daha önce yapılan çalışmalara değinilecek ve tartışmada yer verilecektir.

Katılımcıların hepsinin içerikle ilgili ifadeleri resimlerdeki içerikle ilgili anlatımları desteklemektedir. Katılımcıların resimlerinde yer alan biçimlerle ilgili ifadelerle Katılımcı 6 ve Katılımcı 10 yer vermemiştir. Diğer tüm katılımcılar resimlerindeki bazı biçimlere dair bilgilere yer verdikleri görülmektedir. Biçimle ilgili ifadeye yer vermeyen katılımcının resminin birinde hiç figür olmadığı fark edilmiştir. Katılımcı 6'nın içerik ve renklere dair verdiği ifadeleri, araştırmacının biçimsel olarak yaptığı okumaları destekler niteliktedir.

Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 6, Katılımcı 8, Katılımcı 12' nin çizmiş olduğu resimle ilgili ifadelerine içerik, biçim ve renk anlatımlarını desteklemektedir. Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 6, Katılımcı 8, Katılımcı 12' nin dışında diğer katılımcılar tarafından renkle ilgili herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Katılımcı 4, Katılımcı 5, Katılımcı 7, Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 11, Katılımcı 13, Katılımcı 14, Katılımcı 15 'in resimlerinde renkle ilgili ifade vermeyen katılımcıların çoğunun resimlerinde renksizliğin hâkim olduğu veya gerçeğe bağlı anlatımların hâkim olduğu fark edilmektedir. Renkle ilgili ifadeye yer vermeyen katılımcıların resimlerinde, içerik ve biçimsel anlatımlara daha çok önem verdiği görülmektedir ve bu resimlere dair anlatımları desteklemektedir.

Katılımcıların resimlerinde içsel dünyalarını ifade etmek için yer verdikleri imgelerin, genellikle toplumsal olarak tanımlanmış arketipik sembollerle ilişkilendirildiği gözlemlenmiştir. Jung'un arketip kavramı masal, reklam ve sanat gibi alanlarda yapılan araştırmalarla ilişkilendirilmiştir. Belirli sembol ve imgeler insanların bilinçdışındaki ortak deneyimlerle ilişkilendirilmektedir. Begüm Yılmaz' a (2018) yaptığı araştırmada arketiplerin bireylerin hayatlarına rehberlik ettiği ve markaların bu arketipleri kullanarak belirli bir imaj oluşturduğu ifade edilmektedir. Reklamlarda kullanılan karakterlerin ortak bilinçaltındaki arketipleri yansıttığı ve tüketicilere belirli bir algı oluşturmayı amaçladığı vurgulanmaktadır. Çalışma, Jung'un arketip yaklaşımının reklam filmlerinde bilinçli bir şekilde nasıl kullanıldığını belirlemek için niteliksel yöntemle içerik çözümlemesi yaparak karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmaktadır.

Gürses'in (2017) incelediği araştırmada Jung'cu arketip teorisi bağlamında tasavvufi öykülerin değerlendirilmesi: Sîmurg örneği başlıklı bir makale yazmıştır. Araştırmacı Jung'un arketip kavramlarıyla Attar'ın Mantıku't-Tayr eserine dair ilişkiler kurmuştur. Bu makalede Attar'ın anlattığı Sîmurg öyküsü Jungian arketipler özellikle kahraman arketipi açısından incelenmiştir. Bu arketipin masallarda, rüyalarda ve edebiyat eserlerinde sıkça karşılaşıldığı belirtilmektedir. Kahraman, yola çıkıp bir dizi macera yaşar ve sonunda ödül alarak dönüş yapar, bu dönüş genellikle büyük bir değişimi sembolize ettiğini ifade etmektedir. Bu hikayelerdeki gizemli yolculuk aslında kahramanın kendi bilinçdışına yapılan bir yolculuğu temsil ettiğini belirtmiştir.

Bu araştırmada ise benzer şekilde, katılımcıların resimlerinde ortaya çıkan imgelerin de arketipik özellikler taşıdığı ve bu imgelerin katılımcıların içsel dünyalarını yansıttığı gözlemlenmiştir. Arketiplerin çocuk resimlerindeki karşılıklarını ve resimlerde yer alan ve bu arketiplerin ne anlama geldiğini gösteren yeterli çalışma bulunmamaktadır. Yapılan bu çalışmada bu konular üstüne durulmuş ve çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 4, Katılımcı 5'in çizdiği resimlerde, aile içeriğiyle ilgili olarak çeşitli sorunlara yer verildiği gözlemlenmiştir. Çizilen resimlerde yer alan sorunlar arasında sevgi, güven, ilgi eksikliği, baskıcı davranışlar ve iletişim problemleri gibi konular yer almaktadır. Ayrıca anne ile babanın; boşanması, ev içerisinde karşılıklı tartışmaları veya çocuğa gösterilen fiziksel güç gibi olumsuz durumların resimlere içerik olarak yansıdığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların resimleri, aile üyeleri arasındaki gerilimi; stresi, endişeyi ifade etmektedir. Resimlerde yer alan figürlerin resimlere yansımaları farklı açılardan incelenmiştir. Aile içeriğiyle ilgili resimlerde anne ve baba figürlerinin boyutları, duruşları, ifadeleri, bazı uzuv eksiklikleri ve resimlerde yer verilen abartılmış yönleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların ifadelerine bağlı olarak içerik ve biçim ile ilgili elde edilen bazı bulguların Jung'un arketip kavramlarına ait özelliklerle özdeşleştiği gözlemlenmiştir. Resimlerdeki anne ve baba figürlerine, farklı semboller aracılığıyla olumlu veya olumsuz anlamlar yüklendiği fark edilmektedir. Aile içeriğiyle ilgili bazı resimlerde anne veya babanın göstermiş olduğu olumsuz yaklaşımların katılımcı üzerinde; şefkat, ilgi eksikliğine ve duygularını baskılamasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların baskılanmış olduğu duyguları Jung'un simgesel arketipleri arasında yer alan "olumsuz anne arketipi" ve "olumsuz baba arketipi"nin oluşmasına neden olduğu görülmektedir. Annelik kavramına ait tüm anlamları ve tanımlamaları içeren anne arketipi, duygusal ihtiyaçlarını karşılamada zorluk yaşayan katılımcılarda olumsuz anne arketipine dönüşmekte olduğu resimlerin içeriğine yansımıştır. Katılımcıların resimlerinde bu durumun, güven duygusunun zedelenmesine, bireyselleşememesine ve özgüven sorunlarının ortaya çıkmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, katılımcıların resimlerinde anne ve baba figürleri ile aile içi ilişkilerinin ve duygusal deneyimlerinin bir yansıması olmuştur. Katılımcıların resim aracılığıyla anne ve baba figürlerini şekillendirirken genellikle olumsuz duygusal deneyimleri ve içsel çatışmaları ifade ettikleri görülmektedir.

Katılımcı 6, Katılımcı 7 ve Katılımcı 8'in resimlerinde rüya içeriğine yer verdikleri, ve katılımcıların rüyalarını betimlerken aile konusuna yer verdikleri görülmektedir. Katılımcıların rüya içeriğine yer verdikleri resimler, onların endişeleri, ilgi eksikliği gibi duyguların izlerini taşımaktadır. Katılımcılar, rüya deneyimlerinde yaşadıkları korku, endişe ve kaygıları resimlerinde farklı sembollerle somutlaştırarak ifade etmişlerdir. Katılımcılar, özellikle aile

sorunları gibi yaşam deneyimlerini fantastik karakterler aracılığıyla resimlerinde belirgin bir şekilde ifade etmişlerdir. Aile temalarının olumsuz rüyalarda katılımcıların içsel kaygılarını veya korkularını yansıttığı ve bu tür resimlerin, katılımcıların endişe duyduğu durumları veya içsel çatışmaları sembolize ettiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 11 ve Katılımcı 12, resimlerinde deprem içeriğine yer vererek depremle ilgili duygularını, deneyimlerini ve korkularını farklı biçimlerde ifade etmişlerdir. Özellikle bazı katılımcı resimlerinde depremin korkutucu etkilerinin açıkça görüldüğü belirlenmiştir. Bu resimlerde, katılımcıların deprem sonrası yaşadıkları stresi, kaygıyı veya üzüntüyü yansıtan imgeler öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, deprem gibi travmatik olayların katılımcıların duygusal ve zihinsel dünyalarını nasıl etkilediğini anlamak açısından büyük bir önem taşımaktadır. Katılımcıların resimlerinde depreme dair korku, endişe, stres gibi duygusal durumları görmek, depremin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak adına önemli bir kaynak olmaktadır.

Katılımcı 13, Katılımcı 14 ve Katılımcı 15, resimlerinde çizgi film içeriğine yer vermiş; izledikleri çizgi filmlerden etkilenerek kendilerinde eksik hissettikleri duyguları gidermek amacıyla bu karakterleri resimlerine dahil etmişlerdir. Bu durum, katılımcıların resimlerinde çizgi film karakterleriyle benzerlik arayarak duygusal boşluklarını doldurma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu durumun Jung'un kahraman arketipiyle ilişkisinin olduğu görülmektedir. Her bir katılımcı resminin değerlendirildiği içerikle ilgili tartışma bölümünde, resimlerin bilinçdışındaki yaratıcı duygularını nasıl yansıttığı detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Her resmin içeriğinin, katılımcıların duygusal durumu ve resimde öne çıkan unsurların imgelere nasıl yansıdığı görülmektedir.

6.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 4, Katılımcı 5'in çizdiği resimlerde, olumsuz aile ilişkileri farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Figürlerin yüz ifadeleri, vücut dili ve renkler aracılığıyla, aile içindeki negatif dinamiklerin resmedildiği gözlemlenmiştir. Baskılanmış bir aile ortamında büyüyen ve özgüven eksikliği yaşayan katılımcılar, çizimlerinde sıkça silmeler, küçük figürler ve küçük nesneler kullanarak bu duygusal zorlukları yansıtmışlardır. Aile üyelerinin bir arada olmamasının ve bazı uzuv eksikliklerinin ayrılık veya duygusal uzaklığa işaret ettiği görülmektedir. Resimlerde üzgün, sinirli, gerilimli yüz ifadeleri olumsuz duyguları temsil etmektedir. Ayrıca, soğuk veya duygusuz yüz ifadelerinin resmedildiği çizimler, katılımcıların ebeveynlerinin duygusal olarak uzak ve ilgisiz olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmada yer alan resimlerde şefkatin, duygusal sıcaklığın, ilginin simgesi olarak bilinen anne arketipinin olumsuz bir bakış açısıyla ele alındığı gözlemlenmiştir. Bu olumsuz bakış, çocuğun isteklerini görmezden gelen bir anneyi temsil etmektedir. Anneleri tarafından sevgi, ilgi ve şefkat eksikliği hissedenden katılımcılar; anne arketipini korkutucu veya tehditkâr bir şekilde algılamaktadır. Katılımcıların olumsuz anne arketipine karşı korkularını figürlerdeki abartılı ifadelerle yansıttıkları görülmektedir. Bu ifadeler, katılımcıların ebeveynlerine duyduğu korkuyu veya endişeyi yansıtmaktadır. Baba arketipi, çocuğun davranış kalıplarını etkileyen; öngörü, zeka, güç, otorite ve yönetim yeteneklerine sahip olan bir figürdür. Ancak, bazı resimlerde baba figürünün abartılı veya eksiklikler ile ifade edilmesi veya hiç çizilmemesi, katılımcılarda baba figürüne karşı hissedilen korkuları göstermektedir. Ayrıca ailelerine karşı olumsuz duygular besleyen katılımcılar, ev imgelerine detay vermede çekingen davranmaktadır. Bu durumla paralel olarak resimlerde anne rahmini çağrıştıran ve güven duygusu veren mandalaya benzeyen yuvarlak geometrik formlara sıkça rastlanmıştır.

Çalışmada yer alan imgelerin çoğu, Carl Gustav Jung'un sembolizmi üzerine kurulu belirli anlamları yansıtmaktadır. Jung'un anima kavramı, bir erkeğin içindeki kadının içsel imajını, onun bilinçdışı kadınısı yanını temsil ederken animus kavramı ise bir erkeğin kadındaki içsel imgesini, onun bilinçdışı erkeksi yanını temsil etmektedir. Bu anlayış doğrultusunda kimi katılımcıların resimlerinde yer alan anne veya baba imgelerinde bu özelliklerin yansıdığı görülmektedir. Ayrıca katılımcıların bazı resimlerinde Jung'un persona arketipinin anlam karşılığına dair imgeler de bulunmaktadır. Bazı katılımcıların resimlerinde olumsuz duyguların hâkim olmasına rağmen kendilerini tebessüm ederken çizmeleri, bu duruma karşı içsel bir çatışmayı yansıtmaktadır.

Katılımcı 6, Katılımcı 7 ve Katılımcı 8'in resimlerinde rüya içeriğine yer veren katılımcıların, cadı ve canavara benzer fantastik imgelerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların ifadelerine dayanarak bu durum, olumsuz anne arketipini yansıtarak korkularını ve endişelerini cadı, canavar gibi imgelerle ifade ettiklerini göstermektedir. Katılımcıların rüyalarında gördükleri figürler veya nesneler, resimlerinde farklı şekillerde yer almış olsa da, şekillerin arketip anlamlarının benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu sembollerin, katılımcıların iç dünyasındaki duygusal, sosyal veya psikolojik süreçlerin bir ifadesi olduğu gözlemlenmiştir. Canavar ve cadı imgesine yer veren katılımcıların, korku duygularını resimlerinde yansıttıkları gözlemlenmiştir. Özellikle rüya resimlerinde figürlerin, hayvanların veya nesnelerin ayaklarının altında yer çizgisinin olmaması ve havada uçan görüntülerin olması, katılımcıların gerçeklikten koparak fantastik bir anlatıma yer verdiklerini göstermektedir. Aynı zamanda resimlerde yer çizgisi görülmeyen çoğu katılımcının yaşına bağlı olarak biçimsel gelişimlerinin

yeteri kadar gelişmediği gözlemlenmiştir. Ayrıca nesnelerin tekrarı, nesnelerin ilgili kısımlarının atlanması gibi özelliklerin, katılımcıların bazı konulardaki yetersizliğini göstermekte olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 11 ve Katılımcı 12 'in resimlerinde depremin yarattığı korku ve endişenin izleri, çatlamış; yıkılmış binalar, çatısı uçmuş, düşmüş ağaçlar, insanların korku içinde kaçtığı ve arabanın içine sığındığı imgeler gibi görsel semboller aracılığıyla yansıtılmıştır. Resimlerde arabayı ev gibi tasvir etmek, güven duygusunu ifade etmektedir. Katılımcıların resimlerinde bu sembolizm, aracın sadece bir taşıma aracı olmanın ötesinde aynı zamanda bir sığınak ve güvenli liman olarak algılandığını göstermektedir. Arabanın ev gibi tasvir edilmesi, katılımcıların güven, huzur ve korunma arayışını yansıtmaktadır. Ayrıca gece ile gündüzü aynı anda çizme eylemi ise katılımcının duygusal zıtlıklarını ve duygusal karmaşasının bir işareti olarak fark edilmektedir.

Katılımcı 13, Katılımcı 14 ve Katılımcı 15'in resimlerinde katılımcıların dijital medyadaki karakterlere yönelik oluşturdukları fantastik figürler, onların gerçek hayattaki duygularını ifade etmek amacıyla oluşturdukları bir yansıma olarak görülmektedir. Katılımcıların resimlerinde, kahramanlar, prensesler gibi evrensel sembollerin yansımaları görülmektedir. Resimlerde, prensese benzeyen figürlerin yer alması, katılımcının kendini özel ve değerli hissetme isteğini yansıması olarak gözlemlenmiştir. Ayrıca resimlerde yer alan kahraman figürlerinin kahraman arketipiyle ilişkilendirildiği, bu arketipin cesur; güçlü, koruyucu gibi sembolik karşılıklarının katılımcıların resimlerinde de benzer anlamlara karşılık geldiğine dair ifadeler yer almaktadır. Ayrıca kahraman karakterlere benzeyen figürlerin pozitif niteliklere sahip olması, katılımcıların rol modellerden ilham alarak resimlerinde olumlu özellikleri yansıtmalarına neden olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların resimlerinin değerlendirilmesinde biçim ile ilgili detaylar, her bir resmin bilinçdışının yaratıcı duyguları biçimsel olarak nasıl yansıttığına dair tartışmalar bölümünde detaylı bir şekilde sunulmuştur.

6.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Renkler, katılımcıların duygusal ifadesinin temel bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, renklerin farklı duyguları ileterek katılımcılara duygu ve deneyimlerini sözsüz bir şekilde ifade etme imkânı tanıdığı, resimlerde gözlemlenen bir görüştür. Aynı zamanda katılımcıların gerçeğe yakın kişisel tercihlerine göre belirli renkleri kullandıkları da görülmektedir. Katılımcıların tercih ettikleri renkler genel kompozisyona bakılarak değerlendirilmiştir. Kırmızı, siyah tonların sıklıkla kullanılması; katılımcıların duygusal olarak gergin, huzursuz veya endişeli olduğunu göstermektedir. Bu çalışma ayrıca renklerin

kullanımının, katılımcıların yaşadığı stres; belirsizlik, korku veya rahatsızlık gibi duygusal durumları resmetmede bir temsil olabileceğini göstermiştir. Siyah rengin sıklıkla kullanılması, katılımcının üzüntülü hissettiğini ifade edebilirken kırmızı rengin kullanımının ise öfke veya endişe gibi duyguları temsil ettiği görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun birden fazla renk kullanmaktan kaçınmasının, içsel bir sorunun bir işareti olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların, resimlerinde renk kullanmaktan kaçınarak belirli duygusal zorlukları veya stresi ifade ettiklerini anlaşılmaktadır. Olumsuz süreçler yaşayan katılımcıların ise az renk kullandıkları veya daha çok kırmızı ve siyah rengi seçtikleri görülmektedir. Katılımcıların resimlerinin değerlendirilmesinde renk ile ilgili bilgiler, tartışmalar bölümünde detaylı bir şekilde sunulmuştur. Bu bulgular, her resmin içeriğinin katılımcıların duygusal durumunu nasıl yansıttığını ve resimde hangi unsurları öne çıktığını göstermektedir. Bu çalışma, katılımcıların resimlerinde kullanılan renklerin duygusal durumlarını yansıtmada bir gösterge olduğunu ve renklerin, katılımcıların içsel dünyalarını anlamak için önemli bir ipucu olduğunu vurgulamaktadır.

6.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Katılımcıların çizmiş oldukları resimlerinin arkasına yazdıkları ifadelerdeki kavramların, resimlerdeki biçim ve içerikleri desteklediği görülmektedir. Katılımcılar; resimlerinde yer alan figürler, nesneler ve genel kompozisyon hakkında ekledikleri yazılı açıklamalarla görsel eserlerin anlamını derinleştirmekte ve daha kapsamlı bir anlayış sunmaktadırlar. Bu ifadeler, resimlerdeki sembollerin ve detayların yorumlanması konusunda rehberlik etmektedir. Bu nedenle, çizilen resimler ile yazılan ifadeler arasındaki uyum, katılımcıların duygusal ifadelerinin daha geniş bir bağlamda anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Resimlerin içerdiği anlam ve resimlerde yer alan biçimlerin, katılımcıların bilinçdışı dürtülerini yansıttığı görülmektedir. Renklerin de katılımcı resimlerinin önemli unsuru olduğu, bu renklerin katılımcıların duygularına ve yaratıcı eylemlerine yansıdığı sonucuna varılmaktadır. Ayrıca, bu çalışmadaki katılımcıların resimlerinde, onların hem içsel hem de dışsal faktörlerden etkilendikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte resimlerin, onların deneyimlerine, düşüncelerine, duygularına, arzularına ve korkularına ilişkin ipucu sağladığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların resimlerinde ortak biçimleri ve evrensel sembolik imgeleri anlamak, katılımcıların kendi eylemlerini ve çevrelerine dair algılarını daha iyi kavramak için önemli bir araç olmaktadır.

6.5. ÖNERİLER

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Farklı yaş gruplarında bilinçdışı süreçlerin yaratımdaki rolü değerlendirerek yaşa bağlı farklılıklar incelenebilir.
- Psikologlar, sanat terapistleri veya çocuk gelişim uzmanlarının katkılarından faydalanan ve farklı metodolojiler kullanarak daha kapsamlı bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adamson, G., Vernon, D. F. & Vernon, P.E. (1977). *The psychology and education of gifted children*. Methuen & Co Ltd.
- Akay, R. (2023). *Çocuğu tanıma teknikleri (0-18 Yaş Gelişimsel Yaklaşım)*. Efe Akademi Yayınları.
- Akay, R. & Başkurt A. (2023). *Çocuk resimlerinin analizi*. Efe Akademi Yayınları.
- Akçakaya, Ü. (2022). *Kahraman (yolculuk) arketipi açısından kendini gerçekleştirme: Türk halk ozanı neşet ertaş örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniveristesi.
- Akçakaya, Ü. (2023, Kasım 19). Baba Arketipi. [Video]
Youtube.https://www.youtube.com/watch?v=KeZxTBjatWo&ab_channel=Dr.%C3%9CmitAk%C3%A7akaya.
- Akgün, Ö. U. (2008). *Kahraman olgusunun çizgi romandan sinemaya uyarlamadaki görünümü: tarkan ve conan örnekleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Akpakır, Z. (2021). Çocukluk döneminde hayali arkadaşlıklar ve hayali arkadaşların çocuğun gelişimindeki yeri. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, 13(4), 820-830.
- Almeida, S. (2003). *A Re-analysis of typical developmental characteristics in children's drawings, according to victor lowenfeld: a pilot study of eight-year-old children attending philadelphia public schools* [Unpublished master's thesis]. Drexel University.
- Aral, N. (2023). Depremin çocuklar üzerindeki etkileri. *Journal of Child & Development (J-CAD)/Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)*, 6(11).
- Argun, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi*. Anı Yayıncılık.
- Arğın, E. (2021). *Algı, sosyal algı ve algı yönetiminin sosyal medyada kullanımı*. İksad Yayınevi. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim Adresi: <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2021/12/algı-sosyal-algı-ve-algı-yonetiminin-sosyal-medya-da-kullanımı.pdf>.
- Attili, G., Roazzi, A., Toni, A., & Di Gianfelice, S. (2011). Children's family drawings and attachment: A multidimensional scaling approach to study Internal Working Models. *New horizons for facet theory: Searching for structure in content, spaces and measurement*, 111-122.
- Ayanbaşı, S. (1999). *Yaratıcı imgeleme*. Akaşa Yayınları.
- Aydın, Y. (2022). İlkokul ve ortaokullarda hayal gücü: Öğretmenler ne düşünüyor?. *Temel Eğitim*, (16), 42-51.
- Ayaz Y.Y., Kıvanççı, G. & Safarov, A. (2019). Psikanalitik kuram ve reklamda yaratıcılık. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi*, 2(2), 75-92.
- Banko, Ç., İlhan, T. & Şallı, F. (2017, Nisan). Okul öncesi dönem çocuklarının ebeveynlerinin akıllı sembol kullanımı ve televizyondan koruma yöntemleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 45-59.
- Baydar, İ. Y., Kandır, A. & Yazıcı, E. (2019). Çizgi film ve çocuk: ebeveyn görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 10-19.
- Beebe, J., Cambray, J., & Kirsch, T. B. (2001). What freudians can learn from Jung. *Psychoanalytic Psychology*, 18(2), 213.

- Bekler, T. & Karabulut, D. (2019). *Doğal afetlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri*. Pegem Yayıncılık.
- Beyoğlu, A. (2015). Sanat Eğitiminde görsel algı ve yanılsama. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 333-348.
- Bilge, Y., & Sezgin, E. (2020). Anne ve çocuk duygu düzenleme arasındaki ilişkide annenin kişilik özelliklerinin ve bağlanma stillerinin aracı rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 310-318.
- Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 79-110.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Burkitt, E., & Newel, T. (2005). Effects of human figure type on children's use of colour to depict sadness and happiness. *International Journal of Art Therapy*, 10(1), 15- 22.
- Burkitt, E., Barrett, M., & Davis, A. (2009). Effects of different emotion terms on the size and colour of children's drawings. *International Journal of Art Therapy*, 14(2), 74-84.
- Buyurgan, S. & Buyurgan, U. (2022). *Sanat eğitimi ve öğretimi*. Pegem Yayınları.
- Büyükkarabacak, O. (2008). *Çocuk resimlerinde imgelerin yeri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Büyükoztürk, Ş. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (22.basım). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bobroff, G. (2020). *Knowledge in a Nutshell: Carl Jung: The complete guide to the great psychoanalyst, including the unconscious, archetypes and the self* (Vol. 4). Arcturus Publishing.
- Brittain, W. L. & Lowenfeld, V. (1987). *Creative and mental growth*. Macmillan Publishing Company.
- Britain, S. D. (1970). Effect of manipulation of children's affect on their family drawings. *Journal of Projective Techniques and Personality Assessment*, 34, 234-237.
- Can Öztürk, E. (2018). *Okul öncesi dönem çocuklarının aile işlevleri ile duygu düzenleme becerileri ve bağlanma stilleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (S. Gürses, Çev.). Kabalcı Yayınları.
- Crawford, E., Gross, J., Patterson, T., & Hayne, H. (2012). Does children's colour use reflect the emotional content of their drawings?. *Infant and Child Development*, 21(2), 198-215.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry & Research design: Chosing among five approaches*. Sage Publications.
- Çakmak, A. & Geçmiş, H. H. (2014). *Çocukta sanat ve yaratıcılık*. Vize Basın Yayın.
- Çankırılı, A. (2022). *Çocuk resimlerinin dili*. Zafer Basın Yayınevi.
- Çapan, A. S., & Toker, G. A. (2018). Anne baba tutumlarından kaynaklanan, ihmal ve duygusal istismara maruz kalmış çocukların en çok kullandığı savunma mekanizmaları üzerine bir literatür taraması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1794-1816.
- Çeğindir, M. (2023). *Arketipler bağlamında dijital psikoloji* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

- Çelebi Öncü, P. (2010). *Çocukluk döneminde sanat ve yaratıcılık*. (Teknik rapor). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi web sayfası: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cocukgelisimilisans_ao/cocuklukdonemindesvy.pdf
- Çelebi Öncü, P. (2021). *Erken Çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. Pegem Yayınevi.
- Çelikkan, Ş. (2017). Sigmund freud'da yaratmanın psikolojisi: psikanalitik. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 220-227.
- Çetin, Z., & Koyuncuoğlu, B. (2013). *İz bırakmak: "Çocuk, sanat ve yaratıcılık"*. Vize Yayıncılık.
- Çetinkaya, A., & Özyürek, A. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarda ego sağlamlığı ve ruhsal uyum arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(3), 147-163.
- Çınar, Ö. & Özyılmaz, F. Z. (2019). *Duygusal zekâ, yaşam tatmini ve iş performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Hiperlink eğit. ilet. yay. san. tic. ve ltd. sti.
- Daşbaşı, S., Mavili, A. & Kesen, N.F. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal politika çalışmaları dergisi*, Sayı (83),29-45.
- Davido, R. (2021). *Çocuğunuzu resimlerinden keşfedin*. Kuraldışı Yayıncılık.
- Deniz, L. (2020). *Okulöncesi (4-6 yaş grubu) çocuk resimlerinde çevre algısı ve çocuk çevrelerinin sağlaması gereken özellikler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Derman, M. T., & Başal, H. A. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Di Leo, J. H. (2013). *Interpreting children's drawings*. Routledge.
- Dilci, T. (2014). *Aile içi yaşamın çocuk resimlerindeki izi*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Dilci, T. (2017). *Çocuk resimlerini okuyabilmek*. Eğitim Yayınevi.
- Döken, H. O. (2021). *Yaratma edimi ve bilinçdışının iç dış ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Duncan, P.A. (2013). *Drawing as a method for accessing young children's perspectives in research* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Stirling.
- Dursun, A., & Torun, D. (2020). Türk halk anlatılarında anne arketipi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(30), 537-554
- Elin, S. (2012). *Drawing and painting as a tool for communication* [Unpublished master's thesis]. University of Oslo.
- Erkan, S. (2010). Deprem yaşayan ve yaşamayan okul öncesi çocukların davranışsal/duygusal sorunlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 55-66.
- Ersever, Ö. & Talbut, L. (2019). psikolojik danışmada savunma mekanizmalarının tanınması ve şekillendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25 (2) , 580-581.
- Farokhi, M., & Hashemi, M. (2011). The analysis of children's drawings: Social, emotional, physical, and psychological aspects. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2219-2224.

- Fedakâr, P. (2014). Besleyen mi, öldüren mi: türk mitik tasavvurunda anne arketipinin antropomorfik görünümleri. *Millî Folklor Dergisi*, 9,16.
- Freud, S. (2006). *Psikanalize yeni giriş dersleri* (5. b.). (S. Budak, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (2020). *Psikanalize giriş: Rüya*. (Çev. AC İdemen). Cem Yayınevi.
- Freebody, P. (2003). *Qualitative Research in Education: Interaction and Practice*. SAGE Publications.
- Fordham, F. (2015). *Jung psikolojisinin ana hatları*, A. Yalçiner. (Çev.).9. Basım. Say Yayınları.
- Furth, G. (1988). *The secret world of drawings*. Boston: Sigo Press.
- Furth, G. M. (2002). *The secret world of drawings: a jungian approach to healing through art*, Toronto: Inner City Boks, 2 edition.
- Gaitskell, D. & Hurwitz, A. (1970). *Children and their art, methods for the elementary school*, p.143, second edition. Harcourt, Brace.
- Geçtan, E.,1995. *Psikanaliz ve sonrası*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi.
- Gülöksüz, S., Maçkalı, Z. & Oral, T. (2014). Yaratıcılık ve iki uçlu bozukluk. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(1), 50-59.
- Güner, M. (2020). "Yaratıcılık ve bilinçdışı." (03.2020). M. Reşat Güner Kişisel Web Sitesi: <https://resatguner.com/2020/03/20/yaraticilik-ve-bilincdisi/> adresinden alındı.
- Gürses, İ. (2007). Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 77-96.
- Güven, G. (2018). *Okul Öncesi çocuklarının insan ve aile resmi çizimlerinin değerlendirilmesi*. Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Güvenç, E. (2005). *İlkogretim birinci basamagi cocuk resimlerinde renk kullaniminda okul, aile ve kulturel etkilerin arastirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Halmatov, S. (2023). *Çocuk resimleri analizi ve psikolojik resim testleri*. Pegem Akademi Yayınları.
- Hasırcı, Z. (2021). *İçedönük çocukların dışavurumcu resimlerinde psikolojik işlevler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Hatch, J. A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. State University of New York Press (SUNY Press).
- Horney, K. (1994) *Psikanalizde yeni yollar*, (Çev. S. Budak). Öteki Yayınevi.
- İşıldak, S. (2008). Yaratmada ilk adım: İmge ve imgelem. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2(1), 64-69.
- İçöz, F. (2008). *Masalda cadı: "ötekinin" arketipi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Jung, C. G. (2005). *Dört arketip* (Çev. Z. Aksu Yılmaz). Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik psikoloji* (Çev. Ender Gürol). Payel Yayınevi.
- Jung, C. G. (2016). *Analitik psikoloji sözlüğü*. (Çev. N. Nirven) Pinhan Yayıncılık.

- Jung, C. G. (2019). *İnsan ve sembolleri* (Çev. A. Nahit Babaoğlu). Okuyan Us Yayın Eğitim Danışmanlık Tıbbi Malzeme ve Reklam Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Kapar, S. (2009). Resimde sembolik imgelemi oluşturan psikolojik etmenler. *Sanat Dergisi*, 43-46.
- Kara, A. (2007). *Okul öncesi dönemde 5-6 yaş grubu çocukların yaratıcılık düzeylerini etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Karabulut, M. (04.2015). İmgenin psikanalitik boyutu. Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu-II.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Karayağmurlar, B. (1990). *Sanatta yaratıcılık ve eğitim* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kavut, S. (2020). Carl Gustav Jung: Kavramları, kuramları ve düşünce yapısı üzerine bir inceleme Carl Gustav Jung: A study on his concepts, theories and philosophy. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6(2), 681-695.
- Kehnemuyi, Z. (1977). *Çocuğun Resim Eğitimi*. Redhouse Yayınevi.
- Ketenci, F. M. (2015). *4-7 Yaş Çocukların Aile Konulu Resimlerinin Duygusal Yönleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kırıçoğlu, O.T. (2019). *Sanatta Eğitim*. Ütopya Yayınevi.
- Kol, S. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(21), 1-21.
- Korkut, Y. (2003). Bir geçiş krizi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23, 99-112.
- Köseoğlu, S. A. (2023). bir iletişim aracı olarak çocuk resmi ve özellikleri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 137-145.
- Kurtoğlu, M. (2016). *Çocuk bu ihmale gelmez*. Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A. Ş.
- Kurultay, A. B. (2017). Arketipler: Markaların yeni anlam yaratıcıları. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 352-370.
- Malchiodi, C. (2014). *Breaking the silence: Art therapy with children from violent homes*. Routledge.
- Malchiodi, C. A. (2005). *Çocukların resimlerini anlamak* [To understand the pictures of children] (T. Yurtbay, Çev.). Epsilon Yayıncılık.
- Malchiodi, C. A. (2009). *The effect of posttraumatic stress disorder on children's human figure drawings* (Doctoral dissertation). Northcentral University.
- Malchiodi, C. A. (2013). *Çocukların resimlerini anlamak* (Çev: Yurtbay, T.). Nobel Tıp Kitapevleri.
- Mamur, N. & Özsoy, V. (2019). *Görsel sanatlar eğitiminde temel kavramlar yaratıcılık*. Eğitim Yayınevi.
- Mazman, İ., & Şenol, D. (2014). Çocuğa uygulanan şiddet: Türkiye özelinde sosyolojik bir yaklaşım. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(1), 11-17.
- Merriam, S.B. (2009). *Qualitative research and case study applications in education*. Jossey Bass.

- Muhina, V. S. (1981). Görsel sanat etkinlikleri ile çocuğun sosyal deneyim kazanması. *Moskova. Pedagoji Dergisi*, (s 240).
- Musuloğlu, B. N., & Sezgin, E. (2023). Çocuk edebiyatı eserlerinde yer alan arketiplerin incelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR)*, 6(2), 22-39.
- Neumann, E. (2015). *The great mother: An analysis of the archetype* (Vol. 15). Princeton University Press.
- Oğul, M. N. Çocuk çocuk edebiyat. *Çoluk Çocuk Dergisi. Sayı, 57*.
- Oya, R., & Ovec, O. (2017). 66-72 Aylık çocukların sevgi, mutluluk, korku, üzüntü duygularını tanımlama durumlarının ve resmederken kullandıkları renklerin incelenmesi *Uludağ University Journal of Education Faculty*, 30(1), 265-289.
- Oyşo. (2021). *Yaratıcılık* (A.S.Koç, Çev.). Butik Yayıncılık.
- Öçalan, M. (2006). Çocuk algılamasında imgelerin önemi, eğitimbilimsel açıdan çocuk edebiyatında image kullanımı. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Erişim adresi: <http://www.turkoloji.cukurova.edu.tr/>*.
- Ön, G. (2023). *Etiğe hermeneutik bir bakış* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Pala, M. (1999). *Çocuk yuvalarında ve aileleriyle birlikte yaşayan 7-11 yaş grubu çocuklarda yaratıcılığın incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara : Ankara Üniversitesi.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Sage Publications.
- Pilosoph, S. (2015). *Babalık işlevinin oidipalden latansa geçiş sürecinde erkek çocukların ruhsal gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Saltalı, N. D. (2010). *Duygu eğitiminin okul öncesi dönem çocuklarının duygusal becerilerine etkisi*. Pegem Yayıncılık.
- Sancak, A. (2021). *Çocuk ve resimleri. erken çocukluk döneminde sanat eğitimi*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Savaş, İ. (2014). *Çocuk resmi ve bilinçaltı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi*, (Çev. Yasemin Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- San, İ. (1979). *Sanatsal yaratma, çocukta yaratıcılık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- San, İ. (2020). *Çocuk ve sanat*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Serin, A. Y. (2003). Bir iletişim aracı olarak çocuk resimleri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 28(302), 17-23.
- Steele, W. (2003). Helping traumatized children. In S. Straussner & N. Phillips (Eds.), *Understanding Mass Violence*. Allyn and Bacon.
- Stepanov, S.S. (2004). *Resim testleri metotları ile zeka ölçmek*. Sfera Yayıncılık.
- Şener, G. (2018). Şema öncesi dönem çocuklarının (4-7 yaş) okul temalı resimlerine ilişkin yorumlamalar. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 31-42.

- Şener, T. & Yıldız, F. Ü. (2016). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Şenkaya Demir, P. (2017). *Bilinç, bilinçaltı kavramsal açımları ile günümüz sanatında labirent* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Işık Üniversitesi.
- Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin sebep olduğu sosyal problemler (malatya uygulaması)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Şimşek, Y. & Yıldırım, A. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Tarlacı, S. (2009). *Tubitak bilinç antikçağdan bilincin yeniden keşfine*. Kişisel Yayınlar.
- Taylor, C. W. (1959) *The third University of utah research conference on the identification of creative scientific talent*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Tekgül, I. K. (2020). *Tunceli masallarına arketipsel sembolik bir yaklaşım* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Thomas, G. V., & Silk, A. M. S. (1990). *An introduction to the psychology of children's drawings*. Harvester Wheatsheaf.
- Topaloğlu, Z. Ç. (2013). *4-5 yaş çocuklarının sosyal yetkinlik, saldırganlık, kaygı düzeyleri ile anne-babalarının ebeveyn özyeterliliği algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Torrence, W. D. (1962). *A Case Study of Industrial Relations: The Lincoln Telephone and Telegraphcompany and Communications Workers Of America, Local 7470*. The University of Nebraska-Lincoln.
- Torun, D. (2019). *Anlatıma dayalı türlerde anne arketipi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Tosun, Ö. (2015). İlkel benliğin yakın dönem sanatında bıraktığı izlere bir örnek: Basquiat. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7(14), 31-46.
- Tunç, A. (2021). *Çocuk edebiyatı eserlerine psikanalitik bir yaklaşım (ronald dahl'ın çocuk kitapları örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Siirt Üniversitesi.
- Türkarlan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başetme yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 11(11), 99-108.
- Üstündağ, A. (2020). Çocukların insan figürü çizimlerinin karşılaştırılması. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 11(21), 63-78.
- Üstün Memiş, C. (2020). *Çocuk resimlerinin şifresi*. Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Van der Kolk, B. A. (1994). The body keeps the score: Memory and the evolving psychobiology of posttraumatic stress. *Harvard review of psychiatry*, 1(5), 253-265.
- Venger, A. (2003). *Psikolojik resim testleri: Resimli rehber*. Vldos Yayınevi.
- Yamak, A. M. (2020). *Yaratıcı düşünce kuramları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Yavuzer, H. (2021). *Resimleriyle çocuk*. Remzi Kitapevi.
- Yazgın, E. & Yazgın, Y. (2020). *Erken çocuklukta yaratıcılık ve yaratıcı çocuk etkinlikleri*. Pegem Yayınevi

- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, F. B. (2018). Carl Gustav Jung'un arketipleri bağlamında "Persil, Magnum ve Eti Canga" reklam filmlerinin çözümlemeleri. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 98-114.
- Yolcu, E. (2019). Okulöncesi dönem çocuklarında hayal gücü ve yaratıcılık ilişkisi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(28), 276-291.
- Yolcu, E. (2022). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.

